

Војно

ДЕЛО

YU ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

6

2002

ГЕНЕРАЛШТАБ ВОЈСКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 6/2002. ГОДИНА LIV новембар – децембар *Издаје двомесечно*

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славољуб ЈОВАНЧИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др *Миле* БЈЕЛАЈАЦ; мр *Милутин* ЦУПАРА, пуковник; др *Александар* ИГЊАТОВИЋ, генерал-мајор (заменик председника); др *Душан* ЈАЊИЋ; др *Зоран* КИЛИБАРДА, пуковник; *Бранко* КРГА, генерал-пуковник (председник); проф. др *Борђе* РАДОЈЕВИЋ, пуковник у пензији; мр *Добросав* РАДОВАНОВИЋ, генерал-мајор; проф. др *Предраг* СИМИЋ; проф. др *Душан* СТАЈИЋ, контраадмирал; мр *Миле* СТОЈКОВИЋ, пуковник; др *Јован* ТЕОКАРЕВИЋ; проф. др *Биљана* ТРЕБЈЕШАНИН; др *Михајло* БАСАРА, пуковник (секретар).

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

др *Михајло* БАСАРА, пуковник

Уредник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681-565, војни 23-504; технички секретар 642-653 * Претплата: 3612-506 * Пошт. фах 692 * Жиро-рачун РЦ СМО ВЈ „Топчидер“ 40818-637-9-6319 за ВИЗ шифра 963 * Цена броја 180,00 динара, за иностранство 8 USD

САДРЖАЈ

	<i>Безбедност и одбрана</i>	
Др Небојша Човић	Нација и држава	9
	<i>Документи</i>	
	Заједнички документ: споразум о сарадњи Југославије и УНМИК-а ..	58
	Програм и план решавања кризе на југу Србије	65
	<i>Војна наука и ратна вештина</i>	
Мр Миливоје Росић, потпуковник	Војна обавеза и алтернативно служење војног рока	77
	<i>Погледи</i>	
Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији	Две војне револуције у другој половини 20. века	108
Проф. др Милан Мијалковски, пуковник	Међународна база података о терористима	127
Мр Божидар Форца, пуковник	Стратегијски заокрети	146
	<i>Историја</i>	
Мр Велимир Иветић, пуковник	Односи српске војске с јавношћу преко војне штампе после Мајског преврата до 1918. године	168
	<i>Прикази</i>	
Проф. др Драган Јовашевић	Међународно ратно и хуманитарно право	184

CONTENTS

	<i>Security and defense</i>	
Nebojša Čović, Ph.D.	Nation and State	9
	<i>Documents</i>	
	Common Document: Agreement on the Cooperation between Yugoslavia and UNMIK	58
	The Agenda of the Crisis Management in the South of Serbia ..	65
	<i>Military Science and Art of War</i>	
Lt. Colonel Milivoje Rosić, M.A.	Compulsory Military Service and Alternative Way of Doing the Military Service	77
	<i>Views</i>	
Colonel Todor Mirković, Ph.D., (Ret.)	Two Military Revolutions in the Second Half of the 20 th Century	108
Colonel Milan Mijalkovski, Ph. D., Prof.	International Database on Terrorists	127
Colonel Božidar Forca, M.A.	Strategic Turns	146
	<i>History</i>	
Colonel Velimir Ivetić, M.A.	Public Relations of the Serbian Military through Military Publications after the May Coup until 1918	168
	<i>Reviews</i>	
Dragan Jovašević, Ph.D., Prof.	International Law of War and Humanitarian Law	184

SOMMAIRE

Sécurité et défense

Dr Nebojsa Covic,	Nation et Etat	9

Documents

Document commun:	Traité - coopération entre UNMIK et Yougoslavie	58
	Programme et plan de résolution de la crise à la Serbie de Sud	65

Science militaire et l'art de guerre

Mr Milivoje Rosic, Lieutenant-Colonel	Service militaire et service alternatif .	77

Points de vue

Dr Todor Mirkovic, Colonel en retraite	Deux révolutions militaires durant la deuxième moitié du XX siècle	108
Prof. dr Milan Mijalkovski, Colonel	Base internationale des données sur terroristes	127
Mr Bozidar Forca, Colonel	Virage stratégiques	146

Histoire

Mr Velimir Ivetic, Colonel	Rapports de l'armée serbe avec le public par intermédiaire de la presse après le Coup d'Etat et jusqu'à l'an 1918	168

Compte rendu

Prof. Dr Dragan Jovasevic	Le droit international de guerre et le droit humanitaire	184

INHALT

	<i>Die Sicherheit und die Verteidigung</i>	
Dr. Nebojša Čović	Die Nation und der Staat	9
	<i>Dokumente</i>	
<i>Das gemeinsame Dokument:</i>	Die Verständigung über die Mitarbeit Jugoslawiens und UMNİK	58
	Das Programm und der Plan für die Auflösung der Krise im süden Serbiens	65
	<i>Wehrwissenschaft und Kriegsfertigkeit</i>	
Mr. Milivoje Rosić, Oberstleutnant	Wehrpflicht und alternativer Militärdienst	77
	<i>Anschauungen</i>	
Dr. Todor Mirković, Colonel in der Rente	Zwei militärische Revolutionen in der zweiten Halfte 20. Jahrhundert ...	108
Prof. dr Milan Mijalkovski, Colonel	Internationale Basis der Angaben über Terroristen	127
Mr Božidar Forca, Colonel	Strategische Wendung	146
	<i>Geschichte</i>	
Mr Velimir Ivetić, Colonel	Public Relation der Armee Serbiens durch die Wehrpresse nach dem Rutsch im Mai bis zum Jahr 1918	168
	<i>Besprechungen</i>	
Prof. dr Dragan Jovašević	Internationale Kreigs – und Humanrecht	184

СОДЕРЖАНИЕ

Безопасность и оборона

- Д-р Небойша Чович Нация и государство 9

Документы

- Совместный документ: соглашение о сотрудничестве Югославии и ЮНМИК 58

- Программа и план решения кризиса на юге Сербии 65

Военная наука и военное искусство

- Канд. наук Миливое Росич, подполковник Воинская повинность и альтернативное отбытие срочной военной службы 77

Взгляды

- Д-р Тодор Миркович, полковник в отставке Две военные революции во второй половине XX века 108

- Проф. д-р Милан Миялковски, полковник Международная база данных о террористах 127

- Канд. наук Божидар Форца, полковник Стратегические повороты 146

История

- Канд. наук Велимир Иветич, полковник Отношения сербского войска с общественностью посредством военной прессы после майского переворота до 1918 года 168

Обзоры новых книг

- Проф. д-р Драган Йовашевич Международное военное и гуманитарное право 184

Нација и држава

УДК: 323.1 : 342.2] (497.1 : 497.115)

Др Небојша Човић

Упозорења разумних сукобљеним странама да ће после ратова које буду водили опет седети за истим столом и решавати иста питања – како народи могу да живе једни поред других – нису имали одјека ни код тзв. елита, ни у националним институцијама, ни у бирачком телу. Превласт разумних није ни данас осигурана. Међутим, као што историчари опомињу, након изгубљених ратова људи се, коначно, обратe разуму. Трагање за сигурним прикључивањем развијеном свету, којем Србија и Црна Гора припадају географски, али не и економски и политички, почело је да се остварује разумним средствима.

У периоду после 5. октобра 2000. године, често и оправдано, поставља се питање реформе безбедносног сектора, укључујући цивилну контролу Војске. На терену, где политички и безбедносни актери раде заједно на решавању тешких последица рата, сепаратизма, тероризма и дубоких историјских и актуелних етничких подела и сукоба, било је, чини се, и поред негативног уплива страначких разлика, више разумевања за оно што се подразумева под реформом безбедносног сектора и политиком националне безбедности. Ради успешне превенције и управљања конфликтом, неопходно је да све стране на југу Србије и на Косову и Метохији прибегну новом политичком и дипломатском умећу, непристрасности, промени начина мишљења и деловања. За такав приступ, све три стране (српска, албанска и међународна) морају да се одлуче, да то покажу у свом политичком деловању и да на томе истрају. Наиме, реформа сектора безбедности истински је започета на југу Србије, уз другачији однос према међународним снагама на Косову и Метохији и другачији приступ решавању нових и старих болних проблема након агресије на СР Југославију.

Нација и држава наслов је књиге др Небојше Човића, потпредседника Владе Србије и председника Координационог центра и Координационог тела владе СРЈ и Републике Србије, која ускоро треба да изађе из штампе, у издању „Либерпреса“. Захваљујући предусретљивости аутора, у могућности смо да читаоцима „Војног дела“ пренесемо део те веома значајне књиге пре њеног изласка у јавност.

Девет текстова, које објављујемо, односе се превасходно на проблеме безбедности на југу Србије и Косову и Метохији којима су се бавили Координационо тело и Координациони центар и на могуће начине њиховог решавања.

Косово и јужна Србија

Излагање на Међународној конференцији „Безбедност у југоисточној Европи на прагу 21. века“, у организацији Центра за истраживање југоисточне Европе и Фондације Конрад Аденауер, уз подршку Фонда „Отворено друштво“ Југославије, Института за студије безбедности Западноевропске уније и Амбасаде Канаде у Југославији, Београд, 17–20. мај 2001.

I

Ко год Балкан фигуративно узима као буре барута зна да се фитиљ налази на Косову. Или у Метохији. Или у јужној Србији. Или у источној Македонији. То су крајеви у којима се повећава национални бунт и у којима је веома незадовољна и албанска већина и словенска мањина.

Нећу се бавити драмом у источној Македонији, али ћу – на начин професора Светозара Стојановића – рећи да је садашња Македонија пуна истина о Космету. Вратићу се касније на ту закучасту мисао. Сада журим да формулишем питање како се стигло до опасне концентрације незадовољства у регионима са већинским албанским становништвом.

Најкраћи, најтачнији одговор на постављено питање јесте онај према којем су Срби и Албанци за боља времена одложили расправу о правима а сву своју прегрејану реторику окренули ка борбама за територије. Ако нема разумевање за такав непаметан избор – има објашњења. Срби су раздробљен народ: живе у четири балканске државе а ускоро ће, можда, живети у пет балканских држава. Албанци су такође раздробљен народ. И они живе у четири балканске државе. Други народи су своје програме националног окупљања завршили у 19. веку, Срби и Албанци су свој тешки пртљаг несугласица и сукоба пронели кроз 20. век и с њим стигли у 21. век.

Рећи ћу одмах: на Косову и у Метохији, на југу Србије, такође, сударила су се два права, историјско право, које припада Србима, и етничко право, које је на страни Албанаца.

Српско историјско право потврђују бројне сакралне старине, споменици историје и културе из доба успона српске средњовековне државе. Није једном речено да је Косово за Србе исто што и свети град Јерусалим за Јевреје.

Овде би, свакако, требало ставити тачку и одустати од набрајања других разлога, јер одиста нема ничега важнијег, ни трајнијег, чиме би се на Косову и Метохији могло потврдити државно право Србије од српских средњовековних манастира и живописа у црквама за који је Андре Малро говорио да представља „велику нумеру“ европског средњег века. Негирати то право значило би ударити на културни идентитет народа.

Рећи ће неко, свикнут да у полемикама нагомилава свакојаке разлоге, да је српско историјско право потврђено и косовским топонимима (који су махом словенски); да је потврђено и бројним манастирским повељама српских владара из 13. и, нарочито, из 14. века; да је потврђено и каснијим пореским дефтерима, у које је турски пописивач, после слома српске државе, унео, могао да унесе, неупоредиво већи број српских него албанских имена и презимена.

Тачно, тридесет седам пута бројнија су била – у турском попису из 1485. године – словенска него албанска имена. Чак и ако збиру Албанаца додамо оне који су били „нешто између“, дакле, ако додамо албанословенска имена, морамо закључити да тада Албанци на Косову и Метохији нису чинили ни 10 одсто становништва.

Српски полемичар, свикнут да нагомилава и утемељене и неутемељене разлоге, наравно, с тугом закључује да је данас обратно.

У Призренској нахији, на пример, турски пописивач је 1485. године нашао пет албанских и 253 словенска имена. Према попису становништва из 1991. године, у Призрену је живело 132.590 Албанаца, 19.420 Муслимана и само 11.360 Срба.

Али, шта се тиме доказује?

Само то да је Призрен некада био град Срба, а да је данас град Албанаца! Био је некада водеће место српске духовности у Старој Србији, град у којем су материјализоване цивилизацијске тековине старобалканске, старосрпске, византијске, латино-јадранске и турско-источњачке културе. Сада је он типично албанско насеље зато што му је бројност албанске популације дала печат и душу.

Вечну тапију на градове судбина није дала никоме, а етничко право Албанаца, *volens-nolens*, потврђује се њиховом бројношћу на Косову и Метохији.

И, вероватно би се одавно, у толерантној атмосфери, кад би толерантне атмосфере било, нашли одговори на питање шта припада једноме и другоме праву – српском историјском и албанском етничком. Вероватно би се та два права помирила. На жалост, нема толеранције тамо где има врштитег национализма. Нема узајамног разумевања тамо где вичу интереси и где се не одступа од максималистичких захтева.

Неумерени Срби вичу да светска заједница не може признати етничко право Албанаца засновано на вишевековном разбојништву, отимању српских имања и кућа; на послератној комунистичкој забра-

ни Србима, које су протерали косовски балисти, да се врате на своја косовска огњишта; на албанској демографској експлозији, какву Европа никада и нигде није имала.

Такви, неумерени Срби траже да се на Косову, макар са закашњењем од педесет и пет година, обави денацификација. Дакле, онај посао на који су – према међународним одлукама – биле обавезне све нације које су се у време Другог светског рата нашле на Хитлеровој страни.

Наравно, косовски Албанци су били на страни сила Осовине и потпомагали су италијанску окупациону власт, али већ су у гробовима они који су за свој народ изабрали странпутицу.

А шта говоре неумерени Албанци?

Вичу да Срби нису староседеоци на Косову и да нису староседеоци у Метохији. Наводно, староседеоцима се једино могу назвати Албанци јер воде порекло од Илира, који су били на Балкану пре доласка Словена!

Одавно су научници оспорили „илирску теорију“ о пореклу Албанаца, пре свега лингвистичким доказима, јер има веома мало додирних тачака између онога што се зна о староилирском језику и садашњег албанског језика. Лингвисти су открили да у албанском језику нема домаћих израза чак ни за најчешће појмове у вези са морем, већ се ти појмови у приморској Албанији означавају речима преузетим из латинског и словенског језика. Даље, албански је повезан са румунским језиком, што наводи на закључак да је некадашња постојбина Албанаца била у суседству румунских станишта, за која се поуздано зна да су се налазила изван илирског простора.

Дакле, као у свим неумереностима, лако се и у српско-албанским спорењима прибегло хотимичним импровизацијама и нетачностима.

Највећу грешку чине они Срби, националности, који нуде нивелацију кривица и злочина, на албанској страни, и доброте и невиности, на српској страни, па је у њиховом изјашњавању крив сваки Албанац и сваки Србин постаје светац.

Треба поштено рећи да јесте било Албанаца који су свој посед омеђили ножем и куршумом, али већина, као у свим народима, није имала тај зликовачки програм. Преци већине Албанаца, добрих људи и прилежних домаћина, стигли су у српске крајеве у великим миграцијама становништва. Нису ли Срби 1690. године, криви Турској царевини због очигледне помоћи европској војсци генерала Пиколоминија, која је поражена код Качаника, са својим патријархом Арсенијем III Чарнојевићем хитали на север да се уклоне од турске одмазде и потраже спасење у туђој царевини? Није ли баш тада велики део албанског живља нагрнуо на полупразно Косово, у полуиспражњену Метохију? Није ли и касније, 1742. године, са патријархом Арсенијем IV Јовановићем Шакабентом много Срба кренуло истим путем, на север?

Предлажем да све приче о томе где је ко живео у старом или у средњем веку одбацимо јер су некорисне за озбиљна политичка разматрања. Вама би, свакако, личио на идиота онај ко би тврдио да исток Немачке припада Словенима само зато што је једно време, после Сеобе народа, и све до 9. века, био настањен словенским живљем. Или да је Будим српски град само зато што је лета 1715. у 769 његових домова Бог називан на српском језику, у 701 на немачком и само у 68 домаћинстава на мађарском језику. Сада у том прелепом делу мађарске престонице, у Будиму, нема ничега српског осим крстача и споменика на гробљу Форкашрет. Закључимо, стога, да се старим плимама и осекама у кретању становништва не могу оправдати модерна политичка решења.

Ако сада питате јесам ли овим закључком начинио крупан уступак сепаратизму Албанаца и албанским територијалним захтевима, рећи ћу одмах: нисам! Понудио сам, верујем, само један логичан почетак у разматрању, које ће нам, надам се, помоћи да дођемо до разумних предлога.

II

Одбацимо, дакле, спорне аргументе – српске и албанске, и позабавимо се неспорним чињеницама.

Неспорно је да је Косово темељ српске културе и цивилизације и да из те чињенице исходи државно право Србије. Решење којим би се српска држава ишчупала из тог темеља не би било ни праведно ни цивилизовано, а њиме би, свакако, била прекршена и нека правила и конвенције светске заједнице.

Милитантни албански сепаратизам, држећи се етничког права, хоће управо то да постигне: да Србима оружаном силом узме Косово и Метохију и да им узме три општине на југу Републике. За владавине Слободана Милошевића неки утицајни појединци и моћне западне установе гледали су благонаклоно на тај циљ.

Милошевић је заборавио, или никада није ни знао, да ће демократски свет увек мање осуђивати насиље појединаца него насиље државе, јер држава је јача, јер су симпатије увек на страни слабијег. Али, није то цела истина о несрећној Милошевићевој владавини. Кад је Милошевић, због свог инаћења са светском заједницом – прихватајући компромисе увек у изнудици и увек под морањем – иако нејак, дефинитивно изабрао аргументе силе, Запад је настојао да га ослаби свим доступним средствима. Запад је ћутке, и полугласно и гласно дао за право албанском сепаратизму, охрабрио најекстремније Албанце, превидео да се прљавим новцем албанске мафије купује оружје за убијање Срба.

Кад кажем Запад, не мислим, пре свега, на владе западних држава, него на разне лобије, центре моћи и центре утицаја, на важне адресе, на медије.

Сада имамо парадоксалну и, свакако, неодрживу ситуацију да штошта из Милошевићевог времена функционише по инерцији. На пример, да се иста појава назива различитим именима. Терористи су само у Македонији терористи. На Космету и на југу Србије, зависно од тога ко се изјашњава, Американац или Европљанин, називају их екстремистима, бунтовницима, герилцима, отпадницима, одметницима, побуњеницима и, најзад, еуфемистички – наоружаним групама етничких Албанаца.

Дозволите ми да приметим да иза сваке од тих речи стоји одређена политика. Терминолошка збрка коју имамо у расправама о Косову и о југу Србије казује понешто о разликама у гледању на територијалне захтеве Албанаца и на освајање територија насилним средствима.

Ето зашто сам на почетку овог изјашњавања, користећи лаконску мисао професора Стојановића, рекао да је садашња Македонија пуна истина о Космету. Рећи ћу вам једну непријатну косметску истину: бивша ОВК, или УЧК, јесте и није расформирана. Преобучени у униформе Косовског заштитног корпуса, њени припадници наставаљају да шире страх у српским и осталим неалбанским насељима.

Уосталом, само наиван и необавештен посматрач балканских прилика могао је очекивати да се оружана побуна широких размера сузбије једном наредбом и благонаклоном политиком светске заједнице. Можда би то и било могуће када Албанци не би били подложни племенској логици, када не би сваки од њих, из племенске солидарности, или из морања, слушао наређења из неког штаба „наоружаних група етничких Албанаца“. У албанском свету опстојавају родовско-клановски облици живота, међусобног саобраћања и привређивања, па зато на Косову, и свуда где Албанци живе, дакле и на југу Србије, заједно опстају и истовремено се примењују два права – грађанско и обичајно право.

И сада долазимо до другог важног закључка: није на Косову и на југу Србије реч о милитантном понашању појединих Албанаца и појединих албанских група, него о перманентној побуни народа.

Не кажем да у тој побуни народа радо учествују сви Албанци. Кажем да у њој сви морају да учествују.

Европа и свет треба да се питају имамо ли у тим околностима времена за остварење једног пројекта који је и мени прирастао за срце – пројекта међуетничког, међунационалног и међуконфесионалног помирења. Хоће ли оружје, којег већ много има у албанским рукама, чекати док идеја о помирењу не постане власништво свих или барем већине Албанаца?

Ослањајући се на искуство из вишемесечних преговора са представницима албанске заједнице у Пчињском округу, као председник Координационог тела Савезне владе и Владе Републике Србије за општине Бујановац, Прешево и Медвеђа, морао бих да понудим мало оптимизма. На жалост, мој оптимизам у повоју смањује се због че-

стих албанских кршења договора и споразума који су начињени у присуству представника међународних институција.

Шта нам казују та честа кршења споразума и договора? Команданти албанских екстремиста могу да забране ексцесе, а неће, или хоће да их забране, а не могу, или неће и не могу да их забране. Без обзира на то шта је од тога тачно, неспорна је чињеница да ни држави Србији ни међународној заједници нико са албанске стране не може дати уверљиве гаранције да ће оно што је написано и потписано бити поштовано.

Мој невелики оптимизам умањен је сазнањем да је рат за многе косовске Албанце, и за неке Албанце из Пчињског округа, као и за извешан број Срба, био и остао највећи посао.

Мој крхки оптимизам умањује чињеница да на Косову и Метохији нема ниједне политичке партије, или организације, која се залаже против отцепљења, дакле, за останак Покрајине у границама српске и југословенске државе. Албанске политичке партије се могу спорити о тактици, о фазама сецесионистичке борбе, али циљ – отцепљење, никада нико од утицајних Албанаца није довео у питање.

Мој нејаки оптимизам, најзад, умањује се и због свега осталог што знам о приликама на Косову и Метохији. Међународна заједница се, практично, заглавила тамо са својим интервенционистичким снагама, које веома лако могу да постану талац екстремних наоружаних Албанаца. Зато се ваљда и крши Резолуција 1244 Савета безбедности Уједињених нација. Наиме, војни команданти КФОР-а, чини се, више брину о безбедности својих војника у балканским гудурама него о сигурности неалбанске косовско-метохијске популације.

III

Међународна заједница, верујем, треба да пође од чињеница да иза себе имамо деценије неуспеха у решавању оба питања, и српског и албанског; да су та питања, неспорно, остала отворена; да тромост у тражењу решења које је кадро да помири историјско право Србије са етничким правом Албанаца може скупо да кошта Европу.

Није више реч о изгледима малог локалног рата и регионалне кризе којом се може однекуд управљати. Реч је, сасвим извесно, о дешавањима која могу да запале цео европски југоисток.

Та дешавања, осим Југославије, тичу се Грчке, Бугарске, Босне и Херцеговине, и Македоније. А свако ко има амбицију да понуди нову геополитичку слику Балкана, и да нацрта нове карте, мора се питати о реакцијама и последицама, о стратешким исходима и разлозима.

Чини ми се да многи политички ауторитети и представници неких западних институција увиђају сложеност проблема. Чини ми се да виде и потребу хитног решавања, пре расплета који би могли да буду трагични, и све чешће нуде поделу Косова као спасоносно решење.

Кажу: ради мира у кући поделите Косово!

Последњи је такву понуду формулисао др Мартин Слениндер, руководилац Програма за источноевропске студије Центра „Вудро Вилсон“ у Вашингтону, упућујући Србе и Албанце на дијалог и тврдећи да ускоро ни једни ни други неће моћи да се крију, како је рекао, „иза сукње међународне заједнице“.

Међутим, не верујем у валидност поделе којом би се, можда, изван албанског дела Косова оставио велики број Албанаца.

Било би то полурешење које би, као и сва полурешења, донело нове невоље. Рекли су ми да би после поделе територије уследила тзв. хуманитарна пресељења становништва. Питао сам шта онда остаје од идеје о мултикултурном, мултиетничком и мултиконфесионалном карактеру Косова и како ћете извести пресељења. Силом?!

Ако сам се на овај начин изјаснио против пуке поделе Покрајине у којој би се део дао Албанцима као вечни поклон, а други би део задржали Срби, дужан сам да кажем видим ли бољу ситуацију, мудрије решење. Видим!

Налазим га у интеграцијама које би цео југоисток Европе учиниле делом европске куће. Толико помињане границе би, уласком Југославије прво у „Партнерство за мир“ а затим у НАТО и Европску унију, изгубиле свој садашњи значај. Даље, сви би у Европској унији били у својој авлији, и Албанци и Срби.

Албанци са Косова знали би, тада, да припадају истој заједници у којој су и њихови сународници из Албаније, из Македоније и Грчке.

Срби са Косова би знали да нису остављени у туђој држави – не-стао би, дакле, онај обавезни осећај преварености, који, без сумње, сада имају.

Али, недостатак тог плана, видљив одмах, јесте у томе што је за његово остварење ипак потребно много времена.

Време је оно чега немају више много ни Срби, ни Албанци. Произвођачи мржње и пројектанти рата, десперадоси градова и села који прилику вазда и налазе у сукобима и потресима, не би чекали да привреда региона толико ојача да државице у њему заслуже место у Европској унији. Нама је потребан барем десетогодишњи мораторијум на сукобе и ексцесе, али може га прижељкивати само нереалан човек, наивчина у политици.

Нама је, тако ја видим, неопходан један мудар међупотез. Тражећи га, предлажем да урадимо оно што Милошевић није чинио и никада не би учинио: питајмо струку и науку, али само ону струку и науку која је лишена митова и предрасуда.

Поступићемо добро, мислим, али послушамо Бранислава Крстића, писца ваљда најсериознијих књига о Косову, који предлаже стварање два ентитета: српског, у којем би се наша већина споменика историје и културе Срба, и албанског, у којем би се стекла већина албанске популације.

Српски ентитет би био под заштитом југословенске војске и полиције. Албански ентитет, који би имао висок, највиши степен аутономије, остао би под заштитом међународних снага.

Граничне трупе југословенских снага и граничне трупе КФОР-а усредсредиле би своју пажњу на спречавање упада са једног у други ентитет.

Овај предлог, наравно, подразумева одрицање и једне и друге стране, и српске и албанске, од максималистичких захтева.

Обе стране, и српска и албанска, треба да се одрекну илузије да им припада цело Косово.

Коначно, и Срби и Албанци морају разумети да бежање од компромиса унедоглед продужава рат, у којем ће, сасвим извесно, губити обе стране.

Овај предлог, напослетку, мири два права – српско историјско и албанско етничко право, а то је једини епохални учинак који одиста и треба постићи да би се зауставиле српско-албанске међусобице.

Насиље за тавља демократију

(излагање на седници Савета безбедности Уједињених нација,
Њујорк, 17. септембра 2001)

Не могу да почнем своје излагање а да вам не искажем, у име СРЈ и своје лично име, изразе најдубљег саучешћа поводом гнусног терористичког напада на Сједињене Државе. То није напад само на САД, то је напад на цео демократски свет, напад на цивилизацију и прогрес човечанства. Познато вам је да долазим из земље која је у протеклих десет година била поприште великих и крвавих међунационалних сукоба, и утолико пре, после свега што смо прошли, задатак свих демократских и прогресивних снага у свету јесте да не дозволимо ширење духа нетолеранције, екстремизма, мржње, национализма и тероризма.

Након десетогодишње владавине недемократског и тоталитарног система у СР Југославије и Републици Србији, оличеног у лицу Слободана Милошевића, грађани СРЈ смогли су снаге да 5. октобра 2000. изведу мирне грађанске демократске промене и тиме се придруже европским и светским интеграцијама. Грађани СРЈ и цео свет очекивали су да ће најзад на простору Балкана завладати мир, у којем ће народи у региону демократским средствима, уз помоћ међународне заједнице, почети да граде своју будућност и тиме савлађују заједничке непријатеље: беду и сиромаштво. Нажалост, дошло је до ескалације албанског екстремизма и тероризма на простору општина Прешево, Бујановац и Медвеђа, са којим се млада демократија у Србији и СРЈ сусрела у првим недељама своје власти. Показало се да на просторима Југославије, а и Македоније, још увек постоје они којима ни-

је до мира, демократије и прогреса, већ до насиља, међунационалне мржње, територијалних претензија, етничких чишћења, екстремизма, тероризма, ратних злочина. Албански екстремисти и терористи покушавали су да нађу изговор у већ, на срећу, прошлом Милошевићевом режиму јер су они људи којима Милошевић недостаје. Демократске власти у Београду нашле су се у великом искушењу како да одбране слободу кретања, безбедност и мултиетнички живот на простору југа Србије од нартаја бескрупулозних албанских терористичких група, које су угрожавале све грађане, без обзира на њихову верску и националну припадност. Влада СРЈ и Влада Републике Србије формирале су Координационо тело, које је сачинило програм за мирно решавање кризе изазване тероризмом на југу Србије ослањајући се на међународну заједницу и њене институције као јединог правог партнера за решавање кризе.

Програм мирног решења за југ Србије представљен је у НАТО-у, Европској унији и ОЕБС-у, где је добијена подршка за његово спровођење. Основ Програма чине мере за изградњу поверења између етничких заједница на југу Србије. Делови југа Србије захваћени екстремизмом и тероризмом налазили су се у оквиру Копнене зоне безбедности (КЗБ), где је централни ауторитет КФОР. Могућност уласка војних и полицијских снага СРЈ у КЗБ ограничена је Војнотехничком споразумом, што су албански екстремисти и терористи злоупотребили. Очигледно да нико није могао да претпостави да ће КЗБ постати вакуум-област у којој цветају екстремизам, тероризам и сви облици криминала. Задатак Координационог тела је управљање и руковођење свим политичким и војнобезбедносним антитерористичким акцијама на простору наведених општина. Координационо тело је формирало Команду Здружених снага безбедности и на тај начин остварило директну политичку контролу над војно-полицијским антитерористичким безбедносним структурама. Великим и упорним радом на терену и међу грађанима, Координационо тело и Здружене снаге безбедности раздвојили су терористе и екстремисте од грађана. Употреба силе стављена је у оквире професионалних норми предвиђених за антитерористичке акције, чиме је онемогућена свака врста прекомерне употребе силе. Спречени су међуетнички сукоби и нетрпељивост као основ и добра подлога за ширење тероризма. Непријатељски однос између снага КФОР-а на Косову и Метохији и Војске Југославије и полиције Србије, упорним радом и применом бројних специфичних мера поверења, замењен је искреном сарадњом и стварним партнерством у борби против заједничког непријатеља који се зове тероризам. Враћено је поверење грађана у војску и полицију, без обзира на свакодневне и сталне терористичке провокације и нападе са смртним последицама. Копнена зона безбедности подељена је на секторе А, Б, Ц и Д. Након потписивања споразума између КФОР-а и Здружених снага безбедности, Војска и полиција СРЈ вратиле су се, у

неколико фаза, у Копнену зону безбедности без сукоба и жртава. Тиме су на југу Србије у КЗБ успостављени потпуна слобода кретања, безбедност и мир за све грађане, без обзира на њихову верску и националну припадност. Дата је „бела“ – потпуна амнестија за све припаднике самозване терористичке организације ОВПМБ, осим за три тзв. команданта бивше ОВПМБ: Мухамеда Џемаиља Рабелија, Љирима Јакупија Нација и Мустафу Шаћирија Шпетима, који су починили више злочина против човечности. Врхунац професионалног приступа и заштите грађана од тероризма Здружене снаге безбедности показале су приликом деблокаде села Ораовице у општини Прешево. Наиме, Здружене снаге безбедности скоро потпуно су разоружале екстремистичке и терористичке групе и разминирале терен (1.468 мина). Након 31. маја дислоциране су војне и полицијске снаге са југа Србије на мирнодопске положаје. Тиме су завршене две фазе Програма: увођење безбедности и мира на простору југа Србије и демобилизација и демилитаризација југа Србије. Упоредо с тим фазама одвијале су се следеће активности: у сарадњи са ОЕБС-ом, формирана је мултиетничка полиција са центром за обуку (Митрово поље); повратак интерно расељених лица албанске националности (у периоду од 31. маја 2001. до 16. септембра 2001. од 12.500 албанских избеглица својим кућама је враћено 8.763 избеглица уз помоћ УНХЦР-а, а посебно господина Ерика Мориса); обнова инфраструктуре (у току је изградња 196 км водовода и канализације, 293 km путева, обнова свих школских објеката и објеката децје заштите, објеката културе, спортских садржаја и свих здравствених објеката); отворене су радио-телевизијске станице у Бујановцу и Прешеву у сарадњи са ОЕБС-ом, који обезбеђује обуку кадра ради стварања мултиетничког медијског програма; економска обнова и ревитализација привреде ради запошљавања мноштва незапослених људи на југу Србије итд.

Влада Републике Србије формирала је посебан буџет за југ Србије и до сада уложила 25 милиона марака за спровођење наведених активности ради остваривања мера за враћање поверења између етничких заједница, а до краја године биће уложено још 15 милиона марака. Значајну помоћ обезбедиле су међународне организације ЕУ, УСАИД, УНХЦР, Међународни Црвени крст и владе многих земаља.

И поред решености власти у Београду да се криза на југу Србије решава мирним путем, резултат би изостао без помоћи, сарадње и новоуспостављеног партнерског односа са међународном заједницом. Желим посебно да нагласим да су велики лични допринос испред својих организација у решавању кризе дали:

– генерални секретар НАТО-а Лорд Робертсон и његови специјални изасланици Питер Феит и Шоун Саливен;

– команданти КФОР-а IV и V, генерал Карло Цабигиосу и генерал Торстен Скиакер, са својим сарадницима, од којих бих издвојио мајора Вејна Портера;

– господин Франк Пласон, шеф Посматрачке мисије Европске уније, са својим сарадницима;

– Влада Сједињених Америчких Држава и амбасадор САД у Београду господин Вилијам Монтгомери, са својим сарадницима, као и сви амбасадори земаља Европске уније и Русије у Београду и њихове владе;

– господин Стефан Санино, амбасадор ОЕБС-а у Београду.

Велики део посла је урађен, али пред нама су, према Плану и програму Координационог тела, нови послови везани за спровођење мера за враћање поверења, и ми смо чврсто опредељени да их обавимо.

Пред нама је сада нови изазов. Чврсто смо решени да учинимо све како би све етничке заједнице које живе и имају право да живе на Косову и Метохији и оствариле то право. Наша решеност није реторичка, већ је произишла из позитивних резултата које смо постигли у решавању проблема на југу Србије уз сарадњу и партнерство са међународном заједницом. Међународна заједница има суштинске разлоге да размотри приступ „помирења права“ како би сви заједно остварили нови успех, а то је стабилност на Балкану, демократска Савезна Република Југославија и легалан пут да све националне заједнице остваре своја права и крену путем испуњавања својих обавеза. Применом Резолуције Света безбедности УН 1244, међународна заједница је дошла на Косово и Метохију да би спречила и зауставила насиље над етничким Албанцима које је спроводио режим Слободана Милошевића. Доласком на Косово и Метохију, међународна заједница је почела да успоставља привремену административну структуру ради стабилизовања стања. Од јуна 1999. до октобра 2000. готово да није постојала никаква сарадња између УНМИК-а и КФОР-а и недемократских власти у СРЈ и Србији. Сви заједно смо се залагали за демократске промене, које су се, на срећу, и догодиле у СРЈ и Србији. Но, и поред демократских промена, до недавно готово да није било сарадње између СРЈ и УМНИК-а. Демократске промене у Србији и СРЈ утрле су пут за потпуно укључивање СРЈ у међународне токове ради пројектовања правих регионалних стратегија у кључним областима. Први пут у једној деценији све владе у југоисточној Европи посвећене су евро-атлантској интеграцији, тржишној економији, регионалној сарадњи и мирном решавању спорова. Међутим, и даље преовлађују озбиљни изазови због којих су неопходне појачане мере превенције сукоба. Једно од кључних таквих места у нашем региону је Косово и Метохија. Тај проблем се не може решавати без сарадње и искрених односа између међународне заједнице и власти СР Југославије. Добро је што смо почетну инерцију несарадње, када су Косово и Метохија у питању, успели делимично да савладамо, јер то нам даје оптимизам да ће се тај проблем решавати уз потпуно укључивање демократских власти СРЈ, а не без њих.

Ми који смо сада на власти у Србији и СРЈ, уз помоћ пријатеља и организација као што је ваша, боримо се да променимо наслеђено

стање и да постанемо главни чинилац стабилности и демократије у региону. Ваш и наш изазов у борби за стабилан регион јесте супротстављање национализмима на Косову и Метохији на потпуно исти начин. Уколико косовски Срби, две године након доласка међународних снага, још увек немају слободу кретања и уколико је укупан број расељених косметских Срба који су се вратили својим домовима свега 80, УНМИК, КФОР и међународна заједница не постижу своје циљеве и неће моћи на задовољавајући начин да заврше своје мисије на Косову и Метохији. Савезна и републичка влада, формирањем Координационог центра на Косову и Метохији, показале су своју одређеност да продуктивније раде на решавању проблема Косова и Метохије. Мирно решавање кризе на југу Србије може да послужи као добар пример за решавање кризе на Космету. Српска национална заједница на Косову, поучена искуством из протекле две године, има проблем поверења у међународну заједницу на Косову и Метохији. Веома изражено неповерење које испољава српска национална заједница настала је на основу више чињеница.

1. Протеривање Срба се наставља јер Косово и Метохија не нуде ни сигурност, ни будућност

Многи Срби и неалбанци сматрају да учешће на изборима (17. новембар 2001) даје легитимитет управи која није успела да испуни обећање у вези са следећим важним питањима: безбедан повратак, слобода кретања, одрживост српских енклава, потпуно поштовање резолуције 1244... Током јуна и јула 1999. са Косова и Метохије је прогнано и расељено око 250.000 Срба и неалбанаца. Нажалост, тај процес се наставља. Према подацима УНХЦР-а, током 2000. године Косово и Метохију је напустило 11.115, а током 2001. године око 900 Срба. Они који су отишли током 2000. и 2001. године углавном су из малих српских енклава, и то су, углавном, млади Срби који одлазе у потрази за бољим могућностима образовања и егзистенције од оних које се тренутно нуде на Косову и Метохији. Предлози УНМИК-а и УНХЦР-а, према којима би се ове године омогућио повратак само неколико стотина Срба на Косову и Метохији, на око 10 специјално планираних локација, још више продубљују одбојност Срба према изборима на Косову и Метохији.

2. Угрожена безбедност Срба на Косову и Метохији

Представници српске националне заједнице незадовољни су недовољном заштитом коју им пружају међународне снаге на Косову и Метохији. Према подацима Хашког трибунала од 20. јуна 1999, на Косову и Метохији киднапована су 932 Србина и неалбанца, док је у истом периоду убијено 574 људи, закључно са октобром 2000. године.

Нажалост, тај процес се и даље наставља. Иако су албански лидери са Косова 8. јуна 2001. потписали Оквирни споразум о повратку расељених, након тешких преговора са „заједничким комитетом за повратак косовских Срба“, није било напретка. Очигледно је да за сада ни КФОР ни полиција не могу да обезбеде потпуну заштиту уз тренутно низак ниво трпеливости између заједница и страха од одмазде екстремиста и терориста, што има за последицу неповерење и недостатак сарадње са локалним становништвом у спречавању и осуди међуетничког насиља. Без потпуне сарадње и подршке власти СР Југославије не могу се савладати ти проблеми на Косову и Метохији. Полицијска школа ОЕБС-а, у сарадњи са полицијом Србије, мора да формира праву мултиетничку полицију по узору на југ Србије. То би била добра основа за заједничку борбу против организованог криминала и за повећање безбедности, сигурности и слободе кретања свих грађана на Косову и Метохији.

3. Проблеми са осећајем националне пристрасности и оштрашћености у правосуђу

Од јуна 1999. до 15. децембра 2000. правосудне органе на Косову и Метохији чинили су искључиво Албанци. До краја октобра 1999. било је и седам српских судија и тужилаца, који су, нажалост, под притиском албанских екстремиста и терориста морали да побегну са Косова и Метохије. Објективност суђења судија етничких Албанаца Србима веома је проблематична. И поред доласка међународних судија, ситуација се у правосуђу није значајно променила, јер су међународне судије под притиском екстремиста и амбијента у којем живе на Косову и Метохији. Све те случајеве мора да преиспита Веће међународних судија у сарадњи са правосудним органима СР Југославије. Савезна и републичка влада су од тренутка доласка на власт из српских затвора пустиле 1.684 притвореника албанске националности. У затворима у Србији налази се још 190 притвореника албанске националности и у току је процес даљег ослобађања, као и преглед њихових досијеа у сарадњи са УНМИК-ом због њихове предаје ради одслужења казне на Косову и Метохији. То јасно показује да више не постоји могућност изговора за етничко чишћење, насиље и злочине над српском националном заједницом на Косову и Метохији због Милошевићевих албанских затвореника. УНМИК-овом стубу под називом „Закон и ред“ неопходна је институционализована сарадња са правосудним органима СР Југославије и Републике Србије да би се задао одлучан ударац преовлађујућем веровању да су некажњиви злочини било које заједнице на Косову и Метохији. Само на основу таквог приступа и директне сарадње УНМИК-а и СР Југославије могу да се добију информације о спрези организованог криминала и тероризма који потиче са Косова и Метохије. Неопходно

је ограничити давање виза (Шенгенске или друге) осумњиченим припадницима кланова косовске мафије (без обзира на верску и националну припадност), што би могло да послужи као порука да на крају неће моћи да прођу некажњено.

4. Угрожена слобода кретања Срба и неалбанаца на Косову и Метохији

Уредбом да 96 сати раније морају најавити посету Косову и Метохији југословенски и српски званичници да би могла да им се гарантује безбедност додатно се повећава неповерење српске националне заједнице према међународној заједници на Косову и Метохији. Добро је што специјални изасланик генералног секретара господин Хакеруп показује флексибилност у вези с применом те уредбе, но ми само заједничким радом можемо доћи до онога што нам је потребно као мера поверења, а то је хитно укидање те уредбе. То је неопходно да би се могли остваривати чести контакти с представницима српске националне заједнице на Косову и Метохији ради њиховог подстицања на имплементацију Револуције 1244. У противном, поставља се питање како могу српски политичари да организују предизборне кампање ако се задржи та мера. Операција Европске уније, названа „Слобода кретања“, везана за аутобуски превоз Срба и неалбанаца, траје само до октобра ове године, па је неопходно да се продужи.

5. Споро решавање захтева о несталим и киднапованим лицима

Представници Удружења породица несталих Срба и неалбанаца сматрају да се идентификација несталих етничких Албанаца одвија много брже, да се извештаји о евентуалним нелегалним притворним центрима не схватају озбиљно и да нисмо довољно активни у прикупљању доказа који би довели до тога да се осуде починиоци злочина против припадника неалбанских заједница на Косову и Метохији. Према најновијим подацима међународних и домаћих организација, нестала лица на Косову и Метохији чине 2.913 етничких Албанаца и 1.500 неалбанаца, међу којима је највише Срба. Југословенске и српске власти чине велике напоре у отварању свих гробница у Србији ради решавања свих случајева несталих грађана на Косову и Метохији. Органи на Косову и Метохији евидентно у томе заостају, и то додатно повећава неповерење српске националне заједнице према међународној заједници. Да би се то избегло неопходна је сарадња УНМИК-а и власти СР Југославије и Србије ради бржег истраживања масовних гробница за које се претпоставља да садрже остатке Срба и неалбанаца (гробље Драгадан, Сува Река...). Савезна влада, на својој седни-

ци одржаној прошле недеље, овластила је Координациони центар да потпише Меморандум о разумевању са Међународном комисијом за нестала лица. Неопходно је повезивање тимова за ексхумацију и патолошка истраживања. Породице несталих лица живе у болу и одбијају да прихвате, без аргумената, да су њихови нестали чланови мртви. Немамо право да било коме од њих убијамо наду и веру да је његов члан породице жив, уколико за то немамо доказе. Власти СР Југославије и УНМИК-а морају да формирају мобилне експертске тимове, укључујући и медије, за брзи обилазак таквих локација како би се на ефикасан начин отклониле или потврдиле вести о наводним илегалним притворним центрима. Ради откривања злочинаца против неалбанаца, неопходно је да Међународни кривични трибунал за бившу Југославију започне са истрагама ратних злочина који су се догодили после 20. јуна 1999, датума који означава крај непријатељстава на Косову и Метохији. Такође, потребно је да КФОР, ОЕБС и УНМИК доставе све податке из архива у вези са догађајима који су се десили након 20. јуна 1999. године. Било би добро да се направи заједнички тим од представника СР Југославије и мировних снага на Косову и Метохији којем би се обезбедио приступ тим архивама.

6. Велики део српске имовине је узурпиран

Добро је што је специјални изасланик генералног секретара потписао уредбу којом се ограничава продаја српске имовине на Косову и Метохији. У вези с тим, неопходно је сарадња са имовинским службама СРЈ и Србије. Такође, неопходно је да се обезбеде бољи услови за живот Срба и неалбанаца на Косову и Метохији и унапреде њихове могућности да сами себе издржавају: да се обезбеди грађевински материјал из концесије и донације, да се активирају производни погони у енклавама српске националне заједнице и помоћ у ослањању на сопствене снаге у области пољопривреде, да се обезбеди систем за напајање алтернативним изворима енергије и реше велики инфраструктурни проблеми, успоставе поуздане телефонске мреже, отворе нови и опреме постојећи медицински центри, побољшају услови образовања итд., слично програму на југу Србије.

7. Неадекватан и недовољан повратак интерно расељених и прогнаних лица српске националне заједнице на Косову и Метохији

Недопустиво је да се у протекле две године, и поред великих напора међународне заједнице, на Косову и Метохији вратило само 80 Срба (село Осојане). Ако тај податак упоредимо са оним што се догађало у Босни и Херцеговини у периоду 1996–1999. може се закључити

да ми имамо велики заједнички проблем. Наиме, у Босни и Херцеговини се током 1996–1997. године (две године након доласка међународних мировних снага и престанка непријатељстава) вратило 30.000 прогнаних. Током 1998–1999. године, по формирању Заједничке радне групе, вратило се 120.000 прогнаних припадника мањина. Тај процес се наставио и након 1999. године и сада је укупан број повратника прешао 500.000 људи. Упоређујући податке из Босне и Херцеговине са Косовом, где се од укупно 250.000 прогнаних и расељених вратило само 80 Срба, закључак се сам намеће. Ако желимо да мисија на Косову и Метохији успе, морамо ставити нагласак на повратак Срба. Опасност од албанског насиља не би смела да заустави повратак Срба, напротив, то је нешто са чим треба да се суочимо и што треба одмах и да спречимо. Сада ћу вам навести примере везане за тешкоће при покушајима да подржимо повратак прве групе Срба у село Осојане:

– Првобитни план био је да се Срби врате у марту 2001. године. Тај рок је стално одлаган и процес повратка започет је 13. августа 2001. године.

– По повратку 85 Срба, шпански КФОР саслушавао их је и испитивао, што је заплашило повратнике, те их се петоро вратило.

– Повратници сами обнављају своје куће иако већина од њих нису грађевински радници; тим темпом неће успети да до зиме заврше радове и врате своје породице на Косово и Метохију.

– Школа у Осојанима нема приоритет поправке и враћања у функцију, што говори да се деца не могу вратити (ради се привремена кровна конструкција).

– Ограничена је и сужена зона безбедности без обзира на скоро незнатно проширење.

– Одсуство мултиетничке полиције.

– Недостатак грађевинског материјала.

– Недостатак грађевинских машина и опреме (само 10 мешалица и 20 колица).

– Недостатак грађевинских радника.

– Немогућност превоза на релацији Осојане – Косовска Митровица, а самим тим и немогућност одржавања контаката са породицама у централној Србији.

– Немају српског преводиоца за енглески језик. Повратници немају поверење у албанске преводиоце због лошег искуства и извртања чињеница приликом превођења.

– Немају лекара (долази једанпут недељно); међу повратницима су три медицинске сестре.

– Немогућност успостављања телефонске везе (савезне власти су им дале један мобилни телефон, а 15. септембра добили су још пет мобилних телефона).

– Немогућност доставе личних примања из Србије.

– Према њиховим исказима, село Осојане почиње да личи на логор – ствара се полицијски амбијент, а не амбијент слободе.

– Нема програма за ревитализацију и обнављање текстилног погона и пољопривредне задруге у селу Осојане.

– Након дневних посета свештеника из Пећке патријаршије посете су ограничене и сведене на два пута недељно.

– Неспоразум око квадратуре кућа, јер је норма помоћи утврђена на основу броја чланова иако су куће веће квадратуре.

– Проблем са храном.

– Иако жели да се врати 190 породица у села Осојане, Тучеп и Шаљиновица, програмом је ограничена поправка 50 кућа.

– Нередовно снабдевање електричном енергијом.

Након мог обиласка села Осојане, 13. септембра, и разговора са повратницима, обећао сам им да ћу у најкраћем могућем року обезбедити испред СР Југославије све што им је потребно. Обезбеђен им је аутобус, грађевински радници, грађевинске машине и материјал, телевизори итд. за обнављање још 100 кућа. Иако се УНХЦР слаже са тим, иако је у Босни међународна заједница као свој главни циљ поставила повратак избеглица у целини где су мањина, а Хрватској дозволила да обезбеди велике прилоге за Хрвате ради њиховог повратка у Босну, као што је дозволила великом броју муслиманских земаља да буду велики донатори како би се муслимани – Бошњаци вратили у Босну, нама није дозвољено да то исто урадимо за повратак Срба на Косово и Метохију. Активно учешће СР Југославије у помоћи повратницима на Косово и Метохију треба обезбедити у најкраћем року. Нема разлога да неко страхује да директне везе између српских енклава и надлежних органа СР Југославије и Србије угрожавају било чији ауторитет и да неко размишља како ће то бити маркетинг југословенских и српских власти. Наш заједнички задатак је да вратимо народ својим кућама, без обзира на њихову верску и националну припадност. Сва постављена ограничења изгледа да потичу од албанске већине, и ако УНМИК и међународна заједница нису спремни да се супротставе том проблему сада, наша заједничка мисија ће пропасти и регион ће бити нестабилан у наредном периоду.

С једне стране, од мене се тражи да употребим свој утицај и искуство са југа Србије да би Срби изашли на изборе, док се, с друге стране, на Косову и Метохији ништа не мења у вези с мањинским националним заједницама, а нарочито српском националном заједницом. Неопходно је обезбедити масован повратак Срба и осталих неалбанца својим кућама, сходно Резолуцији Савета безбедности Уједињених нација 1244, и то без прављења било какве разлике између избеглица. Морамо зауставити даље занемаривање Резолуције у вези с повратком како се тренутна ситуација не би легализовала. Међународна заједница и СР Југославија, као њен део, морају да буду свесне да нема мултиетничког Косова и Метохије без повратка Срба, али да око по-

вратка нема компромиса са Албанцима. Савезној Републици Југославији мора се омогућити висок степен сарадње са Европском унијом и УНХЦР-ом ради израде стратегије повратка Срба и неалбанаца на Косово и Метохију. Стратегијом треба обухватити:

- утврђивање и валоризацију места за повратак исељених и прогнаних, што подразумева реактивирање геодетске службе;
- припрему група за повратак (и обезбеђење транспорта);
- програмирање структура за повратак (инфраструктура, оправке и изградња кућа);
- подизање установа, погона, трговине и сервиса;
- инвестициону оперативу која би обезбедила извођаче и грађевински материјал;
- обезбеђење саобраћаја између насељених места и Србије;
- регионалне представнике Центра за сарадњу са УНМИК-ом, Европском унијом и УНХЦР-ом за инспекцију и мониторинг.

У противном, имаћемо симболичан повратак, што може довести до тога да се Срби пониште као заједница, да се легализује живот Срба у расутим енклавама, без слободног кретања, без економског ослоња и без значајних јавних установа. То би довело до тога да структуру Косова и Метохије чине албанске етничке територије и мозаици сеоских етнички чистих српских и неалбанских енклава, с једном градском енклавом у делу Косовске Митровице. У том случају прича о изградњи мултиетничког и мултикултурног Косова и Метохије у пракси би за сва времена била негативно завршена са несагледивим последицама по регион.

8. Регистрација Срба на Косову и Метохији и интерно расељених са Косова и Метохије; верификација странака за учешће на изборима

Регистрација гласача отпочета је 30. јула 2001. и трајаће до 22. септембра 2001. године. Како би се отклонила сумња косовских Срба да регистрација значи и аутоматско учешће на изборима, Координациони центар је успео да обезбеди подршку и јавни позив свих високих званичника СР Југославије и Србије косовским Србима да учествују у регистрацији. Неопходно је обезбедити увид у податке централног регистра како би се спречиле могуће злоупотребе током регистрације. То је веома важна мера поверења у смислу обезбеђења напретка везаног за верификацију српских странака на Косову и Метохији. Такав приступ примењен је у Босни и Херцеговини. Велики проблем за верификацију српских странака је и то што су УНМИК и ОЕБС дозволили да се потврди регистрација екстремистичких партија косовских Албанаца ЛПК и ОКЦК. Наиме, Централна изборна комисија изјавила је да нема довољно правне основе да оспори реги-

страцију тих партија. Таква одлука је чудна, будући да се на листама тих партија налазе људи којима су због екстремизма и тероризма САД и ЕУ изрекле финансијске и путне санкције. Такви људи гасе наду свих грађана Косова и Метохије који искрено теже мирној и демократској будућности. Одговор да је са политичког аспекта забрањивање регистрације таквим партијама потпуно контрапродуктивно – јер би им се, наводно, тиме само подигао рејтинг, претворили би се у мученике и хероје и били би натерани на илегалан рад и екстремизам – после свега што се у свету догодило у последњих седам дана, потпуно је неодговоран због борбе целог света против тероризма, екстремизма и национализма.

Већина наведених сугестија за будуће активности може дати резултате након дужег периода само уколико будемо одмах успоставили институционалну сарадњу између УНМИК-а и СРЈ у којој би се поделиле одговорности у одређеним областима. Таквим приступом би се обезбедило усклађивање закона и прописа СР Југославије и Републике Србије са нормама које уводе Европска унија и УНМИК изградњом новог система на Косову и Метохији. На тај начин би се постигла бржа интеграција и хомогенизација СР Југославије у Европску унију. Тиме би од највећег проблема региона сви заједно направили предност за регион и СР Југославију. Таквим приступом би се обезбедио довољан ниво поверења, тако да Срби не би имали негативан и равнодушан став према изласку на изборе. Србима и неалбанцима би постало јасно шта губе неизласком, а шта добијају изласком на изборе.

На крају, морам да нагласим, постоји веза између насиља које се догодило у овом граду и насиља које се свакодневно дешава на Косову и Метохији и у Македонији. Ако мислимо да поведемо борбу против тог првог, морамо истовремено водити борбу и против овог другог насиља. Циљ који сви желимо да постигнемо угрожен је насиљем и тероризмом на Косову и Метохији, у Македонији и на југу Србије. Албански екстремисти користе насиље и тероризам да нас спрече и зауставе у демократским процесима региона. Господин Хакеруп и ја започели смо добру сарадњу, која још увек не даје довољне резултате. Уверен сам да ћете имати разумевање и ослободити нас крутих оквира, од којих сам неке навео ради обезбеђивања институционалне сарадње између УНМИК-а и СР Југославије.

Ако на свим овим проблемима радимо заједно, потпуно искрено и непристрасно, резултат сигурно неће изостати а сви заједно доћићемо до жељеног циља.

Напредак на југу Србије

(излагање пред сталним сазивом ОЕБС-а, Беч, 7. фебруар 2002)

Оружани сукоб ниског, али озбиљног интензитета који је постојао на југу Србије током 2000. и почетком 2001. године окончан је 31. маја 2001. разоружањем екстремистичких група и потпуном релакса-

цијом Копнене зоне безбедности (КЗБ) од стране ВЈ и полиције Србије. Тај напредак је постигнут уз велику помоћ и сарадњу Међународне заједнице кроз низ предузетих мера поверења ради успостављања мира, безбедности и људских права, и постепеног повратка и интеграције етничких албанских група у све сегменте државе, друштва и јавног живота.

Током осам месеци, колико је протекло од престанка насиља, остварен је напредак у имплементацији следећих елемената плана у КЗБ:

- побољшана је безбедност окружења;
- обезбеђена је потпуна слобода кретања;
- започети су радови на обнови и развоју инфраструктуре региона;
- Влада Републике Србије уложила је 489.052.380,00 динара (8.317.000 евра);

– спроводи се обука мултиетничких полицијских снага уз помоћ ОЕБС-а, опремљен је и отворен центар за мултиетничку полицију у Митровом пољу, отварају се пунктови мултиетничке полиције у албанским и српским селима;

– дислоциране су војне и полицијске снаге – демилитаризован је регион (мај 2001. године – 6.130 полицајаца и 8.500 војника, 1. фебруара 2002. године 958 полицајаца, 1.390 војника распоређено је на 27 пунктова у КЗБ);

– организован је повратак интерно расељених лица албанске националне заједнице у периоду од 24. маја 2001. до 1. фебруара 2002. године (8.982 повратника);

– подељена је помоћ у пакетима хране, средстава за хигијену и одеће за 6.110 грађана албанске националне заједнице од октобра 2001. године (редовно, месечно) и исплаћена грађанима накнада штете настале у оружаним дејствима:

Општина Бујановац – 52 лица – 11.044.722,00 динара,

Општина Прешево – 192 лица – 40.884.500,00 динара,

Општина Медвеђа – 16 лица – 1.905.949,00 динара,

Општина Врање – осам лица – 251.490,00 динара,

Укупно: 268 лица – 54.086.962,00 дин. (920.000 евра);

– у обнављање кућа и смештај интерно расељених лица Влада Републике Србије уложила је 58.848.706,00 дин (1.000.000 евра);

– обновљене су школе, здравствене установе, дечије установе и објекти културе и спорта у вредности 262.598.872,00 дин. (4.466.000 евра);

– за економију је издвојено 100.000.000,00 дин. (1.700.000 евра);

– у информисање – отварање радио-станице Бујановац, Прешево и Медвеђа – уложено је 15.630.000,00 динара (266.00 евра); у току је спровођење медијског пројекта у сарадњи са ОЕБС-ом;

– помоћ верским заједницама износила је 12.544.302,00 дин. (213.00 евра);

– доследно је спроведена амнестија и прекинути су истражни поступци против 35 Албанаца;

– доследно се спроводи признавање диплома.

Из наведеног се може закључити да смо у фази потпуне имплементације процеса у којој су предузети значајни кораци и остварен велики напредак. Потпуно смо свесни да имамо још пуно тога да радимо, и то је искрена опредељеност Владе СРЈ и Владе РС ради потпуне реализације програма.

Владе СРЈ и РС чврсто су решене да одрже своја обећања о потпуном спровођењу мера за изградњу поверења на југу Србије ради обезбеђења одрживог мира локалном становништву. Да би се то остварило, неопходна је потпуна интеграција Албанаца у државни, политички и јавни систем, кроз њихово запошљавање и ангажовање у јавном сектору, локалној самоуправи и министарствима српске владе. Неопходно је отварање нових радних места и упошљавање великог броја незапослених.

У наредном периоду предвиђене су следеће мере за успостављање поверења у сарадњи са ОЕБС-ом:

1. даљи развој мултиетничке полиције;
2. реформа локалних медија, као и помоћ и узради закона о медијима и информисању;
3. одржавање локалних избора 15. или 16. јуна 2002. и рад заједничке радне групе за усаглашавање изборне процедуре (попис, изборне јединице, праћење избора);
4. координација мултиетничке радне групе за спровођење плана у чијем су саставу и представници ОЕБС-а;
5. укључивање представника етничких Албанаца у рад Координационог тела кроз комисије задужене за одређене области;
6. јачање цивилног друштва преко центра који је основао ОЕБС у Бујановцу у којем се налази библиотека са делима о људским правима и бесплатан Интернет;
7. исељавање ВЈ из школе у Бујановцу и фабрике „Еурофлекс“ у Прешеву најкасније до 15. априла 2002, уз обезбеђивање сталног напретка у демократској контроли ВЈ и полиције Србије кроз демократске институције СРЈ и Републике Србије;
8. реализација планова за социјално-економску ревитализацију насеља кроз поправљање економског статуса свих грађана региона;
9. активно и искрено укључивање албанских политичких вођа у имплементацију плана и престанка њихове деструкције и критике сваког детаља, чиме покушавају да успоре процес. Истовремено, морам да похвалим сарадњу са појединим албанским локалним лидерима, који су, иако под притиском екстремиста са Косова и југа Србије, искрено опредељени за дијалог и мирно решење проблема;
10. организовање радног стола, који ће се одржати 26. фебруара 2002. у Бујановцу о теми „Анализа спровођења плана за решавање кризе на југу Србије“.

Опредељени смо да наставимо са изградњом стабилности јер тај процес на југу Србије, као један од ретко добрих примера за решавање етничких сукоба на простору југоисточне Европе, мора да буде успешан да би се спречиле негативне тенденције и утицаји са Косова и Метохије. Локално албанско становништво треба да ради и да се интегрише у све структуре државе и друштва преко својих легално изабраних политичара, а не преко неких који пропагирају насиље. То је историјски тренутак да се живот учини бољим свим грађанима тог подручја уз помоћ и подршку МЗ, али само уз поштовање следећих принципа:

- мењање граница и поштовање суверенитета Југославије;
- апсолутно одрицање од аката насиља и тероризма;
- поштовање људских и мањинских права.

Неопходно је, да би се претходни принципи остварили, да сви својим утицајима уразумимо једну групу команданата, који се искључиво због личних разлога јако споро мењају и тиме уносе немир, неспокојство и неповерење код локалног становништва које жели мир и нормалан живот. Захвални смо међународним представницима, њиховом активном приступу у спровођењу претходних принципа.

Ситуације на Косову, Метохији и јужној Србији тесно су повезане и, сходно томе, међусобно доприносе стабилности оних других. У клими незадовољства и неповерења која прети развоју реална је забринутост да би свако стагнирање у политичком процесу могло да буде подршка оним радикалнијим или екстремнијим елементима унутар српске и албанске заједнице. Наш приступ није да победимо или изгубимо, већ да остваримо демократски политички дијалог, јер његов недостатак носи и опасност од повратка насиља.

Власти СРЈ и РС показале су чврсту опредељеност за решавање кризе на Косову кроз потпуну имплементацију Резолуције СБ УН 1244. Највиши државним функционери позвали су Србе са Косова да се региструју и изађу на косовске изборе са јединственом листом Коалиције „Повратак“. Потписан је заједнички документ између СРЈ и УНМИК-а, 5. новембра 2001, којим се потврђују основни принципи Резолуције 1244 и обострано уверење да се Резолуција може успешно применити једино заједничким деловањем. Конституисана је Висока радна група са задатком да обезбеди трајан и одржив кооперативан приступ према областима од обостраног интереса, уз заједничку бригу да се осигурају правовремене и редовне консултације и сарадња. У оквиру Високе радне групе до сада су основана радна тела за: 1) повратак избеглих и прогнаних, 2) судство, 3) нестала лица и 4) железницу, као и Заједнички комитет за полицијску сарадњу.

И поред великих заједничких напора, још увек нису остварени задовољавајући резултати у погледу безбедности, слободе кретања, заштите људских права и интереса Срба и других заједница на Косову.

Познато је да је у току рата истерано или избегло са Косова неколико стотина хиљада Албанаца. Свестан сам да је то имало обележје етничког чишћења, другим речима – етничког преображаја Покрајине. Нисам, међутим, уверен да се довољно уочава да се после доласка међународних снага на Косово догађа инверзан процес етничког чишћења српског и осталог неалбанског становништва. Да би се зауставио тај процес морамо учинити све да се на Косово врати српско, црногорско, хрватско, муслиманско, горанско и друго становништво. Од 20. јуна 1999. од 226.000 избеглих и расељених Срба и неалбанаца вратило се само 126 грађана. Тај показатељ у односу на наведене податке о повратку интерно расељених лица албанске националности на југу Србије (за осам месеци 8.982 повратника) довољно говори сам за себе. Уколико се такав процес настави, то недвосмислено води ка стварању етнички чистог Косова, чиме се битно угрожава и стабилност региона.

На Косову је потребно да се, у сарадњи са МЗ и УНМИК-ом, обезбеди следеће:

- потпуна имплементација Резолуције 1244;
- потпуна слобода кретања и безбедности, уз поштовање људских права;
- повратак свих расељених лица и избеглица;
- отклањање оправдане збринутости Срба и других заједница за будућност живота на Косову;
- поступање без дискриминације према свим грађанима, као основа за мултиетничко, мултиконфесионално и мултикултурно Косово;
- заштита права и интереса Срба и других заједница на Косову, укључујући принципе из Резолуције, суверенитет и територијални интегритет СРЈ и уставни оквир за привремену самоуправу;
- потврда става да будући статус Косова не може да се промени ниједном акцијом коју предузимају привремене институције самоуправе, већа сарадња између Београда и Приштине, уз успостављање искреног дијалога ради међуетничког помирења и нормализације живота на Косову, решавање питања несталих и киднапованих лица, ексхумација и идентификација свих посмртних остатака;
- етнички непристрасно судство кроз повећано присуство међународних судија и тужилаца и интеграцију српских судија и тужилаца;
- решење проблема притворених Срба, као и притворених Албанаца у централној Србији;
- већа сарадња између УНМИК-а и Републике Србије у јавном сектору, привреди и фискалном и монетарном систему ради што боље хармонизације са стандардима ЕУ, неotuђиво право на заштиту приватне својине, активнији приступ у раду агенције ХПД – Хабитат (Центар УН за људска насиља);
- заштита споменика културе и културних добара;

– одлучнија борба против криминала и криминалних организација у областима трговине дрогом и белим робљем, прања новца и шверцовања оружја, кроз бољу координацију, размену информација и сарадњу;

– борба против тероризма;

– заступљеност Срба у косовској полицијској служби, тако да све заједнице могу да имају поверење у професионалне и мултиетничке полицијске снаге;

– мултијезичка и мултиетничка администрација кроз заступљеност Срба и других заједница у привременим институцијама самоуправе пропорционално њиховој заступљености у Скупштини Косова;

– функционисање структура локалних заједница у којима ће заступљеност Срба и других заједница бити пропорционална њиховој заступљености у општинским скупштинама;

– образовање српске заједнице на српском језику – од основне школе до универзитета, и одговарајућа компатибилност наставних програма образовних структура Срба на Косову са образовним системом Републике Србије;

– активирање свих привредних и јавних потенцијала у функцији упошљавања великог броја незапослених становника Косова;

– ширење информација, укључујући и СРЈ, и медија усмерених на српску заједницу на Косову, уз оснивање нових независних телевизијских и радио-станица;

– отварање канцеларија Координационог центра Владе СРЈ и Владе РС на усаглашеним локацијама на Косову.

За све то потребан је још виши ниво сарадње између УНМИК-а, СРЈ и РС, као и боља и већа координација две мисије ОЕБС-а, које треба да сарађују на решавању мноштва проблема. Нарочито је важно да се, у сарадњи са ОЕБС-ом и УНМИК-ом, на јесен 2002. организују избори за локалне власти – општине на Косову.

Потпуно смо опредељени за сарадњу са новим шефом мисије ОЕБС-а на Косову, господином Паскалом Фиеском, и очекујемо успостављање потпуне координације и синхронизације са мисијама ОЕБС-а у Београду и Приштини. Изузетну важност за регионалну безбедност имају повезивање и потпуна сарадња између мисија ОЕБС-а у Југославији (Београд и Приштини) и мисија ОЕБС-а у Македонији и Албанији.

Власти СРЈ и Републике Србије опредељене су за потпуну сарадњу и подршку новом специјалном представнику генералног секретара УН господину Штајнеру на имплементацији Резолуције и спровођењу Заједничког документа.

Потребно је да заједничким напорима деблокирамо процес стварања привремених институција самоуправе на Косову ради образовања мултиетничке владе стручњака, а не политичких лидера. Неопхо-

дан је дијалог свих представника етничких заједница, уз присуство УНМИК-а и СРЈ, које би међусобно гарантовале слободу кретања, безбедност, повратак расељених и прогнаних, имовинску сигурност и искрену опредељеност за изградњу мултиетничког Косова, без прејудуцирања коначног статуса.

Јако је важно да се у Македонији обезбеде стабилност и мир, уз очување територијалног интегритета и суверенитета. Неопходна је потпуна имплементација Охридског споразума, продужетак мандата снагама НАТО-а након 26. марта, повлачење специјалних јединица „Лавови“ у касарне и њихова обука од стране ОЕБС-а и других међународних организација, закон о амнестији, у који би се укључили рокови за предају оружја и напуштање бесправно заузете имовине, расписивање избора, гранична и прекогранична сигурност, коју треба посматрати у регионалном оквиру, ради спречавања мултиетничког криминала и тероризма. На све проблеме изазване насиљем потребно је да применимо регионални приступ, и зато мислим да треба размислити да ли су се стекли услови за формирање радне групе за безбедност на Балкану у оквиру ОЕБС-а.

Сигурно не бисмо дошли до резултата до којих смо дошли на југу Србије да нисмо имали подршку ОЕБС-а и осталих међународних организација. Зато нам је неопходна ваша искрена помоћ и подршка у пројектима: мултиетничке полиције, реформе медија, сталном механизму праћења спровођења плана, јачању независног судства, борби против корупције и криминала, и остваривању веће сарадње са канцеларијом ОЕБС-а на Косову. Наглашавам, такође, да су активности мисије ОЕБС-а у СРЈ значајно допринеле, и да доприносе, стабилизацији економске ситуације у земљи, јер је владавина закона и судства предуслов за јачање привреде и инвестициона улагања.

Каква је будућност Космета

(излагање на седници Савета безбедности Уједињених нација,
Њујорк, 27. март 2002)

Пре него што почнем са излагањем о Косову, желео бих да се кратко осврнем на ситуацију у јужној Србији. Припремио сам, такође, и материјал који ће вам омогућити бољи увид у ситуацију. Захваљујући подршци и помоћи ОЕБС-а, УНМИК-а, УНХЦР-а, КФОР-а, као и билатералној подршци и помоћи многих земаља чији су представници сада овде са нама, процес помирења се и даље учвршћује у јужној Србији. Дозволите ми да поменемо само неке од мера поверења које су недавно предузете у том процесу:

– Више од 345 нових регрута (укључујући 213 етничких Албанаца и 223 жене) прошло је обуку, организовану у сарадњи са ОЕБС-ом, и распоређено је у јужној Србији у оквиру пројекта мултиетничке полиције.

– Влада Републике Србије током 2001. године уложила је више од 16.882.000 америчких долара за различите пројекте који се односе на побољшање услова живота грађана на југу Србије и планира да ове године уложи додатних 10.000.000 долара. Поред тих средстава, уложена су и значајна средства од помоћи других земаља.

– Општински избори су заказани за 15. и 16. јун ове године.

– Од када је успостављен мир, дислоцирана су из те области 12.282 припадника специјалних јединица војске и полиције.

– Постоје потпуна слобода кретања и безбедност.

– Интензивирана је интеграција у институције државе представника албанске и ромске етничке заједнице.

– Потпуно су примењене амнестија и аболисија.

– Најкасније до 15. априла ове године војска ће се иселити из школе у Бујановцу и фабрике ципела у Прешеви.

– Својим домовима на југу Србије вратила су се 8.982 интерно расељена лица албанске националности.

– Решили смо за Албанце проблем нострификације докумената, тако да се сада потпуно и без проблема прихватају дипломе и остала уверења издата на Космету.

Међутим, има много тога што тек треба да се уради. Морамо да наставимо са радом на поправљању инфраструктуре, посебно за избеглице и расељена лица који се враћају својим кућама. Треба за све да обезбедимо запослење. Ваша помоћ нам је и даље потребна и у тим и у новим пројектима.

Дозволите ми да се кратко осврнем на Македонију. Често сам у вези са вођством Македоније и трудим се да их саветујем и храбрим користећи као пример наш заједнички успех у јужној Србији.

Када говоримо о Косову и Метохији, желео бих да нагласим да смо ми тренутно у трци са временом.

Два различита чиниоца ће све више и више инсистирати да се дође до коначног решења за Космет: Албанци са Космета, пре свих, али поред њих, из сасвим различитих разлога, и међународна заједница, која се полако умара од улагања средстава и енергије на Балкану. Ако сумњате у овај закључак, погледајте само драматично смањење фондова за избеглице на Балкану за следећу годину и изјаве представника многих земаља које имају трупе на Балкану у вези са повлачењем дела или целокупних својих снага.

Чврсто верујем да имамо мање времена него што већина од нас мисли или жели да имамо да бисмо се спремили за крајње решење. Значи, важан је сваки дан. Лично мислим да ћемо се суочити са великим проблемима уколико ове године не остваримо значајан напредак у вези с кључним питањима.

Постоје два основна, међусобно повезана задатка на Космету: изградња институција и изградња истински мултиетничког друштва. Из

очигледних разлога, иако и један и други задатак имају суштински значај за истински успех на Космету, ја ћу се у свом излагању усредсредити више на овај други задатак.

За разлику од положаја етничких група у Босни, Србима на Космету нису пружене никакве гаранције да ће њихов језик, култура, религија или начин живота сигурно преживети или се развијати на Космету. Напротив, све тренутно потпуно зависи од расположења или добре воље УНМИК-а и КФОР-а и не даје им никакве гаранције у вези са будућношћу. То је апсолутно пресудни недостатак, јер Срби са Космета тренутно не могу да виде ништа што би могло да их умири у вези са њиховом будућношћу. Слобода кретања изван неколико енклава потпуно је немогућа, повратка избеглица готово да и нема, и претња насиљем осећа се и у самом ваздуху који Срби удишу. Срби и остале мањине су само научили правила игре и сада знају како да се клоне ситуација у којима ће настрадати.

У новембру прошле године потписао сам Заједнички документ са тадашњим специјалним изаслаником господином Хекерупом. Документ у којем је предвиђено како да радимо заједно да бисмо побољшали ситуацију на Космету. Верујем да је кључ за нашу заједничку будућност потпуно спровођење тог документа, и то са највећом могућом енергијом. То значи да треба да остваримо велики напредак ове године у вези са повратком избеглица, да се супротставимо екстремистима на свим странама, да инсистирамо на правој слободи кретања широм Космета, да се заложимо за несметан рад институција, да кренемо напред у решавању проблема несталих и на једној и на другој страни.

Док данас говорим пред вама, дословно сваки од преосталих 146 албанских затвореника са Косова који су пребачени из затвора на Косову у затворе у централној Србији последњих дана рата враћен је УНМИК-у у складу са споразумом који смо са њим постигли. Истовремено, Споразум о премештању осуђених лица омогућиће Албанцима са Космета који су ухапшени после 5. октобра 2000. у централној Србији да поднесу захтев да казне службе на Космету, као и Србима ухапшеним и осуђеним на Космету да поднесу захтев да своје казне службе у централној Србији. Тиме се решава једно од кључних питања које је дуго навођено као препрека истинском помирењу између етничких група на Космету. Надам се да ће време показати да је ова констатација тачна.

Ја од вас данас тражим помоћ да снажно отпочнемо стварање истинског мултиетничког друштва на Космету. Јер, улог је веома велики. Ми се у Југославији и Србији трудимо да превазиђемо наслеђе прошлости и кренемо напред, према демократском, тржишно оријентисаном друштву и месту које заслужујемо у Европској унији. Међутим, суочавамо се са огромним изазовима, које нам намећу проблеми које смо наследили од режима Слободана Милошевића, као што су лоше стање

привреде, проблем Космета, помирење са прошлошћу (и Хашким трибуналом), и питање Црне Горе. Уколико не успемо у стварању мулти-етничког друштва на Космету, немири и сеобе који ће уследити имаће драматичне негативне последице по политичку ситуацију у Југославији и Србији. У најбољем случају, преусмериће се пажња са питања везаних за привредна, демократска и државотворна стремљења на национализам. У најгорем случају, могле би да се врате на власт оне снаге таме и очаја које су пређуго владале мојом земљом.

Али, ма колико може да буде тежак и опасан наведени сценарио, чињеница је да је он исто тако лош или, можда, чак и гори за будућност Космета. Ако се групама екстремиста дозволи да преваладају, прави губитници ће бити сви грађани Космета. Оне исте екстремистичке групе које дижу у ваздух аутобусе са Србима убијају и Албанце са Космета који не деле њихов екстремизам. Какво ће то бити друштво ако екстремисти преваладају? Какву врсту односа они очекују да имају са Србијом ако Србе протерају са Космета? Уверавам вас, да би преживело и доживело економски процват, Косово мора да има позитиван, конструктивни однос са остатком Југославије и Србије. У супротном, наставиће у недоглед да се ослања на великодушност међународне заједнице.

На крају, желео бих да кажем, кратко, нешто о садашњем односу између Београда и Срба са Космета. Има оних, укључујући многе представнике међународне заједнице, који би желели да изграде пет метара високи зид, дуж административне линије, који би делио Косово од остатка Југославије. А то се заснива на теорији да Срби са Косова морају да науче да у потпуности живе у оквиру Космета. Узгред буди речено, том теоријом, изгледа, прејудицира се будућност Космета, јер је њен циљ да Космет буде потпуно независан од остатка Југославије.

Даме и господо, дозволите ми да кажем, више са тугом него са љутњом, да уколико наставите да градите тај зид, у томе ћете свакако успети, јер нема сумње да имате довољну моћ да то учините. Али, дословно сви Срби који се сада налазе на Космету биће са друге стране тог зида, у Југославији и Србији. То ће, истовремено, за нас значити страшан социјални притисак, али ће стварати и изузетно затровану ситуацију на Космету, као што сам малочас описао.

Све док се Срби са Космета не буду осећали безбедно на Космету, безбедни од насиља и сигурни да ће њихова деца имати потпуно право да говоре својим језиком, упражњавају своју веру и безбедно путују, они ће, као и сви нормални људи свуда у свету, желети да имају ту везу са Србијом која за њих значи живот.

Ми у Координационом центру показали смо у кампањи којом смо обезбедили гласове Срба и сада, решавањем проблема албанских затвореника са Космета, да можемо да имамо позитивну улогу. Помозите нам да то и даље чинимо заједничким радом на повратку избеглица и интерно расељених из остатка Југославије својим домовима

на Космету, на успостављању слободе кретања за све грађане на Космету, на окончању неразумевања са УНМИК-ом и КФОР-ом у Митровици и на свеобухватном програму за проналажење несталих на свим странама. Јер, то је најбољи пут напред за Космет, Југославију и регион у целини.

Петнаест услова за мир и регионалну стабилност

(излагање на конференцији „Мир – будућност Балкана“,
у организацији Фондације за мир и решавање криза,
Београд, 12. април 2002)

Протеклих година одбачена је и сузбијена идеја о „великој Србији“. Сузбијена је и одбачена идеја о „великој Хрватској“. Није ни одбачена, ни сузбијена идеја о „великој Албанији“.

Даље, више од две стотине хиљада Срба и припадника других неалбанских етничких група протерано је са Косова и Метохије. Оптимисти кажу да је заустављен егзодус. Кажу: не беже више Срби са Косова и Метохије. Ја са жалашћу одговарам: не беже зато што их тамо више нема, или што су, у крајевима где их има, научили како да преживе у невољама.

Говорећи недавно у Савету безбедности изразио сам бојазан да се међународна заједница полако умара од улагања средстава и енергије у смиривање балканских сукоба и потреса. Ту тврдњу доказивао сам драматичним смањењем фондова за интерно расељена и прогнана лица и најавама повлачења са Балкана извесних делова међународних снага. Све ме то упућује на закључак да ће се журити, више него што се мислило и мисли, са такозваним коначним решењем за Косово и Метохију. Ја, међутим, не видим могућност стварања одрживог мира и трајног решења проблема пре испуњења извесних услова. Дозволите ми да их наведем:

1. Ниједан од балканских сукоба не треба посматрати засебно, него као део регионалних процеса и проблема. Отклањање тензија само у једном крају биће од привремене користи ако се свеобухватним решењем не постигне стабилност у целом региону.

2. Косовом и Метохијом, као највећим и најопаснијим жариштем, такође се треба бавити из регионалне перспективе, јер само такав приступ може да буде стабилан. Обрнутим приступом (бављење регионом из косовске перспективе) не би се дотицала целина проблема и он не би био плодотворан, штавише, био би контрапродуктиван.

3. У разрешење косовско-метохијског чвора мора се ући уз поштовање Хелсиншке повеље и неповредивости граница.

4. Статус Косова не може да се реши без сталног узимању у обзир последица које ће решење изазвати по опстанак целовите Босне и Херцеговине и по мир у Србији, Црној Гори и Македонији.

5. Решење свих регионалних невоља треба тражити у компромисима, у самоодрживој стабилности, и стога све стране у сукобу треба да се одрекну максималистичких захтева. Ниједна страна у спору и споровима не сме да добије све и ниједна не сме да изгуби све. Испуњење свих захтева једне стране у сукобу имало би за последицу дугорочно сукобљавање са осталим странама.

6. Потребно је отклонити и саму могућност борбе за територије а подстаћи борбу за права. Та друга борба, за права, треба да се води искључиво демократским средствима и мора да се заврши за преговарачким столом, у присуству међународних гараната. Срби, на пример, не могу Албанцима оспорити етничко право, Албанци не могу Србима оспорити историјско право. Помирење тих права донеће историјско помирење народа.

7. Треба подстицати заједничко старање свих земаља југоистока Европе о заједничким интересима. Акције албанских екстремиста у Македонији, на пример, тичу се и Србије, и Црне Горе, и Босне и Херцеговине, и Грчке, и Бугарске, и Италије. Сви у региону, ко мање – ко више, осећају последице тих акција: угрожене комуникације, уназађена економија, размах криминала, уплашено становништво и увећање колона избеглих и обескућених.

8. Политичаре и најзначајније политичке вође народа у региону међународна заједница треба, свим расположивим средствима, да учини одговорним за изградњу међуетничког поверења.

9. Међународна заједница треба да охрабрује и српску, и црногорску, и албанску, и македонску, и хрватску, и босанско-херцеговачку демократију да се народима не би за спасиоце нудили ученици Слободана Милошевића, Фрање Туђмана, Алије Изетбеговића или Хашима Тачија.

10. Дијалог између Београда и Приштине може да се води на принципима искрености, конструктивности, реалности и без политике свршеног чина.

11. Пристрасност и предрасуде међународних посредника могу да отежају тражење решења и изградњу стабилности. Међународна заједница мора да има кредибилитет на свим странама, и зато није добро да се стиче утисак како је она строга према кривцима из једног а благонаклона према кривцима из другог народа. Предлажем да се, као изразито штетно, заборави размишљање о роковима употребљивости појединих политичара, а рећи ћу и ово: камо среће да су у међународној заједници одбачени и Слободан Милошевић, и Фрањо Туђман, и сви остали актери крвавог заплета пре него што су својим и туђим народима нанели толико зла и несреће.

12. Ниједна страна у сукобу не сме у међународним посредницима да види своје политичке пријатеље и заштитнике. Посредник који угађа само једној страни, или се допада само једној страни, није посредник.

И даље, посредник који подгрева наде и очекивања једне стране, и страхове друге стране, само увећава конфронтације и неспоразуме.

13. Низом комбинованих потеза и акција међународна заједница треба да олакша свим државама и народима региона улазак у европске интеграције. Мислим, прво, на улагање у здраве сегменте националних економија. Мислим на давања која ће бити несумњиво исплатива. Ниједан евро и ниједан долар, који убудуће стигне на Балкан, не треба да буде милостиња, него улог за будуће обостране добитке.

14. Потребно је да се одмах направи план и прецизно формулише редослед корака који ће се, зарад стварања трајног и одрживог мира у региону, предузимати наредних месеци и година.

15. Пре уласка свих балканских земаља у Европску унију, за шта је потребно испуњење многих и тешких услова, требало би радити на балканским интеграцијама. Стварање једне заједнице, или макар царинске уније, која би се успешно стварала о регионалном миру и стабилности, о свеукупном привредном развоју и одбрани, јесте међукорак који би све чланице учинио приправним и квалификованим за улазак у Европу.

Ако вам кажем да у буџету Косова и Метохије, који износи 340 милиона евра, ниједан евро још увек није предвиђен за повратак избеглих и прогнаних Срба, Турака, Рома, Горанаца и припадника осталих етничких неалбанских група, биће вам јасно колико је пред нама тежак посао да убедимо међународну заједницу да решавању тих проблема мора озбиљно да се приступи. Тамо и даље нема двојезичности, нема толеранције, нема међусобног уважавања људи. Тамо и даље постоји пристрасно судство. Тамо и даље успева екстремизам. Речју, крше се елементарна људска права!

Пре нуђења коначног решења за Косово и Метохију потребно је вратити у ту покрајину све интерно расељене и прогнане Србе и све друге интерно расељене и прогнане људе из неалбанског корпуса. Тек када они буду безбедни, ослобођени страха од насиља и смрти, можемо расправљати о будућности.

Суочавање са екстремизмом

(излагање на састанку Радне групе за хуманитарна питања Савета за примену мира, Женева, 27. јун 2002)

Прошло је једанаест година од како су прве избеглице, због ратних дејстава у Хрватској, уточиште потражиле у Србији. Од тада, број избеглих, прогнаних и ратом угрожених и интерно расељених лица стално се повећава, али од првог званичног пописа, спроведеног 1996. године, никада није био мањи од 700.000 људи.

Сигуран сам да вам је позната хуманитарна ситуација у мојој земљи, која и даље збрињава 377.131 избеглицу у Србији и 14.500 у Црној Гори, као и више од 280.000 интерно расељених лица. У тренутку

када смо се окренули великим реформама у свим сферама живота, таква хуманитарна ситуација отежава ионако тешко економско стање, наслеђено из прошлости, које се може назвати сиромаштвом и веома болном транзицијом кроз коју моја земља пролази. У новој стратегији преласка с хуманитарне помоћи на развојне пројекте мора се узети у обзир и та ситуација. Свакако да се дугорочна стратегија мора односити на развојне пројекте, али не смемо заборавити на велики број избеглица и интерно расељених лица која још увек директно зависе од хуманитарне помоћи.

И поред свих тих објективних тешкоћа, владе СР Југославије и Републике Србије активно се односе према проблемима избеглих и интерно расељених лица, али без одговарајуће финансијске помоћи наши напори остаће само списак лепих жеља, као што би то могла постати и национална стратегија за решавање питања избеглих и интерно расељених лица.

Желео бих да кажем пар речи о документима за овај састанак. Мислим да је у њима објективно приказана ситуација на терену и да су на прагматичан начин формулисани правци будућих активности. Једино са чим се не можемо сложити јесте то што повратак интерно расељених лица међународна заједница, УНМИК и УНХЦР стављају у одређени временски оквир, а време и стрпљење интерно расељених лица после три године већ је на измаку.

За нас је посебно важно што је у документима указано и на проблеме са којима се у свакодневном животу суочавају Срби и остало неалбанско становништво, које је 24 часа под преко потребном заштитом КФОР-а, и код којег стално постоји страх и претња насиљем. Тачно је да је, када су међународне снаге ушле на Космет 12. јуна 1999, окончан непримерен прогон етничког албанског становништва који је осмислио и спроводио Милошевићев режим. За Албанце је то био почетак новог живота, за којим су чезнули толико година. Али, истовремено, отпочети су непримерен прогон и патња за етничке Србе и окупно кажњавање оних који су били довољно одважни да остану на својим огњиштима за грехе које нису никада починили. Очекујемо да се, у складу са одредбама Резолуције СБ 1244, и њима осигурају безбедност, слобода кретања и право на нормалан живот, без насиља, несигурности и страха. Залажемо се за право на опстанак и одрживи повратак, који не сме да буде условљен никаквим политичким интересима, што је у складу с нашим опредељењима и што је засновано и на свим релевантним међународним документима. Само тако ће се постићи циљ, о којем постоји општа сагласност – мултиетничко, мултинационално и мултиконфесионално Косово и Метохија. Такав концепт, наравно, може да функционише само уколико већинска заједница покаже одговарајући степен толеранције а мањинска прихвати да се интегрише.

Дозволите да вас подсетим да су владе СР Југославије и Републике Србије дале максимални допринос процесу стабилизације ситуације на Косову и Метохији активно се заложивши за успостављање привременог органа самоуправе на Косову и Метохији, подржавајући учешће Срба и другог неалбанског становништва на изборима и укључивање у привремене органе управе, што је међународна заједница оценила као значајан допринос политичкој стабилности региона.

Своју кооперативност и конструктивност, спремност за компромис и договор, доказали смо и решавањем кризе на југу Србије, где смо, суочени са оружјем, насиљем и екстремизмом, показали мудрост и решили је на миран начин, усредсредивши се на више мера за изградњу поверења и блиско сарађујући са међународном заједницом. Од укупног броја од 12.500 расељених лица, готово 10.000 етничких Албанаца се већ вратило у тај део наше земље, а наше даље активности усмерене су на њихову интеграцију у све области друштвеног, политичког и привредног живота. Такав приступ, који је био заснован на постизању и учвршћивању поверења, показао је у веома кратком року добре резултате, и мислим да би се, наравно, узимајући у обзир специфичности сваког подручја, могао показати као добар модел.

Када је у питању Косово и Метохија, без обзира на то какво ће бити коначно решење, ми желимо да се изгради јако и успешно мултиетничко друштво, попут овог које сам управо описао када сам говорио о југу Србије. Ми настојимо да допринесемо остваривању тог циља, с обзиром на непосредан утицај који ситуација на Космету има на стабилност целог региона. Уколико не будемо успешни у стварању мултиетничког друштва на Космету, немири и додатна исељавања која ће из тога произићи имаће драматичан и погубан утицај на политичку ситуацију у Југославији и у целом региону. Али, ма колико биле тешке и опасне по остатак региона, последице ће бити исто толико лоше или, чак, и горе за будућност Космета.

Уверавам вас да би Космет, да би преживео и економски се развијао, морао да има добар и конструктиван однос са остатком Југославије. У супротном, наставиће да се у недоглед ослања на великодушност међународне заједнице.

Пре две недеље, грађани који живе на Косову и Метохији обележили су трећу годишњицу уласка међународних снага у ту покрајину. Три године олакшања, радости и слободе за неке од њих, три године агоније, страха и суза за остале.

Неалбанска имовина није ни заштићена, ни сачувана. У већини случајева, уколико није потпуно уништена, узурпирани су је етнички Албанци. У неким случајевима, одређене групе етничких Албанаца зарадиле су велики новац од издавања те имовине. У појединим случајевима – од издавања међународним организацијама!

Изузетно сам забринут због ситуације у Митровици која је последица егзистенцијалних страхова Срба и резултат дубоког међународ-

ног неповерења. Ми, заједно са УНМИК-ом и локалном заједницом Срба у Митровици, радимо на решавању тог проблема. То је дуг и осетљив процес. Срби у том граду забринути су и уплашени да ће се и њима десити исто оно што се дешава њиховим рођацима и пријатељима широм Космета. Они су забринути и уплашени да ће бити избачени из својих домова, да ће и њихов начин живота и сами њихови животи бити угрожени. Због тога решења која произилазе из импровизације и притиска не могу да уроде плодом. Потребно је време да се изгради поверење међу свим странама и да се постигну одрживи компромиси, уз опште поштовање интереса.

Неки ће можда рећи да није могуће да се за дан или годину поправи оно што је годинама било лоше. Слажем се и мислим да би било непоштено рећи да су тренутни услови гори од оног што је било јуче. Ја искрено и дубоко поштујем резултате који су УНМИК и КФОР постигли у веома тешким околностима. Али толико тога још мора да се уради. У новембру 2001. потписао сам са тадашњим високим представником генералног секретара УН Хекерупом Заједнички документ, у којем се дефинише како ћемо заједно радити на побољшању ситуације на Космету. Београд је показао кампањом за учешће косметских Срба на новембарским изборима и решавањем проблема албанских затвореника да може да има позитивну улогу. Верујем да је кључ наше заједничке будућности да се, уз вашу помоћ, тај споразум доследно спроведе, са много добре воље и енергије. То укључује и велико залагање и резултате у вези са повратком избеглица и у вези с борбом против екстремиста на свим странама, уз инсистирање да се успостави истинска слобода кретања широм Космета, да институције заиста раде и да се учини покушај да се проблем несталих лица реши и на једној и на другој страни.

Конечно, желео бих да кажем нешто о тренутном односу између Београда и косметских Срба. Постоји теорија, коју многи заступају, да косметски Срби морају да науче да живе искључиво у оквиру Косова и Метохије. Узгред, изгледа да се том теоријом прејудицира будућност Покрајине, јер се претпоставља да ће Космет бити потпуно независан од остатка Југославије.

Пред заједницама које живе на Космету дуг је пут до праве демократије и истинског помирења. И тек тада ћемо моћи да отпочнемо разговоре о коначном решењу. Ми морамо да решавамо те проблеме на најефикаснији могући начин и што је пре могуће, и да постигнемо значајан напредак чак и ове године. Уколико не будемо успели у томе, будућност Космета ће заиста бити мрачна.

Савезна Република Југославија подржава регионални концепт решавања питања повратка избеглица. У вези с тим, сматрамо да је, уз осигурање безбедног окружења, један од главних предуслова за остварење повратка и повраћај имовине. Да би смо доказали ту чињеницу наглашавамо да се, на пример, уз такав развој догађаја, у БиХ

вратило 43 одсто од укупног броја избеглица и интерно расељених лица која су боравила у СР Југославији.

Желео бих овом приликом да вам укажем и на део Заједничке изјаве министара иностраних послова земаља чланица Процеса сарадње земаља југоисточне Европе, усвојене на састанку у Београду, 19. јуна 2002, у којој је наглашено да је због реализације права избеглица и интерно расељених лица да се добровољно врате у своје домове неопходна блиска сарадња на међудржавном нивоу, са крајњим циљем јачања сигурности у региону.

Желим, на крају, да нагласим да сматрамо веома важним и значајним укључивање у ове процесе Пакта стабилности, који је већ разрадио низ политичких иницијатива ради олакшавања процеса економске ревитализације југоисточне Европе и омогућио политички оквир за унапређење и јачање регионалне сарадње.

Несумњиво је тежња земаља нашег региона да што пре дођу до стадијума прикључивања европским интеграцијама. Посебно је важно што је то и опредељење Европске уније. Међутим, тај процес не може да буде успешан уколико се, поред демократизације и економских реформи, не реше и питања избеглица и интерно расељених лица. Савезна Република Југославија је спремна да озбиљно и у доброј вери и убудуће доприноси решавању тог проблема.

Време за одлучне мере

(излагање на седници Савета безбедности Уједињених нација,
Њујорк, 30. јул 2002)

Желим да укажем на напредак који постижемо у решавању различитих проблема на Косову и Метохији.

Формирана је косовско-метохијска мултиетничка скупштина, избрана је Влада и постављени су министар за пољопривреду, шумарство и сеоски развој, виши светник у Канцеларији за повратак и заједнице, специјални представник генералног секретара ОУН (СПГС), као и међуминистарски координатор за повратак у канцеларији премијера Косова и Метохије из редова српске националне заједнице.

Даље, постигнути су споразуми о ангажовању судија и јавних тужилаца, потписан је меморандум о разумевању и полицијској сарадњи, технички споразум између УНМИК-а и српске железнице, као и протокол о кретању регистрованих возила УНМИК-а и српске железнице, као и протокол о кретању регистрованих возила. Ради остварења искреног дијалога српска страна је одговорила позитивно у размени културног блага предајући СПГС-у фигуру „Богиња на трону“, стару 6.000 година.

Околности које прате рад УНМИК-а и КФОР-а заиста су сложене и тим пре су њихов рад и резултат за похвалу и поштовање. Наглашавам да изузетан ниво постигнуте сарадње са господином Штајне-

ром, кога и даље потпуно подржавам, доприноси стварању поверења и продубљивању разумевања између УНМИК-а и КФОР-а, са једне стране, и СРЈ и РС, са друге стране.

Процес сарадње лагано се креће напред, али остаје још много тога да се уради да би се обезбедили услови за изградњу цивилног друштва на Косову и Метохији, за чију је потпуну демократизацију неопходно не само време већ и подршка међународне заједнице и свих прогресивних снага унутар друштва на Косову и Метохији, а уз потпуну сарадњу са демократским властима у Београду.

Наша начела су недвосмислена: уз потпуно поштовање и спровођење РСБ УН 1244, Уставног оквира и Заједничког документа СРЈ и УНМИК-а градити мултиетничко друштво на Косову и Метохији. Упркос прошлости, током које су се мењале улоге, српски и албански народ морају да остваре помирење и уложе напор за стварање и одржавање услова за имплементацију принципа мултиетничности, мултикултуралности и мултиконфесионалности.

Реалност Косова и Метохије обавезује ме да вам саопштим и неке веома узнемирујуће чињенице: ангазоване међународне мировне снаге, припадници међународне полиције и администрације УН на Косову и Метохији, још увек нису у стању да спрече кршење елементарних људских права. На Косову и Метохији се настављају свакодневни терор, убиства и пљачке над преосталим неалбанским становништвом и малобројним повратницима.

Поштована господо, дозволите ми да вас подсетим на моје излагање од 24. априла 2002. године на овом истом месту, када сам вам представи Основе програма повратка интерно расељених лица са Косова и Метохије. Администрација УНМИК-а донела је 21. маја 2002. концепт Права на одржив повратак.

Оба документа су заснована на уверењу да је повратак добровољан чин, да свако има право да се врати у свој дом широм Косова и Метохије, да повратак мора почети и у градским подручјима, да се морају усмерити знатна буџетска средства за повратак и реинтеграцију од стране привремених институција локалне самоуправе и да, пре свега, повратак мора да буде одржив, уз остварење елементарних предуслова безбедности, како личне, тако и радне, слободе кретања и права на располагање и уживање имовине. Упркос неоспорној подударности принципа и циљева који су наведени у оба та документа, реализација повратка је, нажалост, остала више мртво слово на папиру него што је спроведена у дело на терену.

Прошле су три године од масовног исељавања Срба и другог неалбанског живља (280.000) са Косова и Метохије, а у мањој мери процес је настављен до садашњег дана. Стрљење расељених лица је на измаку, и зато се одлучно мора приступити реализацији планираног и организованог повратка, без спорења права и на индивидуални повратак.

У извештају УНХЦР-а наведени су подаци о броју расељених лица која су се вратила на простор Косова и Метохије. У извештају се наводи да се у периоду 2000–2001–2002. године вратило 2.888 Срба, 384 Рома, 769 Египћана, 74 Бошњака, 31 Горанац и 59 Албанаца, што укупно износи 4.205 лица. Али у извештају се не наводи податак колико се повратника вратило на простор уже Србије и Црне Горе због немогућности повратка на посао који су раније обављали. У јавним службама нема више ни једног Србина, као ни у индустрији, на пољопривредним фармама и у електропривреди, која сада трпи и последице хаварије на ТЕ Косово Б. Већином је у питању спонтани повратак, у средине где Срби чине већинско становништво, а учешће међународне заједнице је у већини случајева сведено на организовање пратње и превоза. Према извештају нашег министарства за избеглице, у 2001. години примљено је више од 10.000 нових захтева за издавање идентификационих картица за интерно расељена лица, а иста тенденција је настављена и ове године, тако да се, чак и уз повратак ограниченог броја Срба, наставља њихово исељавање са Косова и Метохије.

Господо, ако најхитније не схватимо озбиљност тренутка, тешку ситуацију и услове у којима живе расељена лица и не предузмемо одлучне мере за реализацију програма повратка, на међународну заједницу ће пасти тешка одговорност занемаривања основних људских права.

Чињеница је да су Срби на делу своје територије постали мањина и да су им на Косову и Метохији ускраћена основна људска права. Нико не спори право држава у региону да воде бригу о својим заједницама у суседним земљама, док се, истовремено, нашој земљи то право оспорава на делу сопствене територије.

Радећи на расветљавању судбине киднапованих и несталих лица Координациони центар је дошао до података о више од 250 киднапера који би могли да расветле судбину 74 случаја киднаповања грађана, јер за наведене случајеве постоје сведоци. Наведени подаци су већ више пута достављени међународним снагама безбедности и истражитељима Хашког трибунала, али је до сада изостала реализација, а самим тим и хапшење починиоца киднаповања.

Истинско међунационално помирење ће бити могуће тек када све оне за које постоји основана сумња да су починили злочине, без обзира на њихову националну припадност или положај на којем се налазе, изведемо пред лице правде. То је наш дуг према невиним жртвама и наша обавеза према генерацијама које долазе – да у будућности крену без тешког бремена прошлости. Влада Републике Србије је предузела почетне кораке у испуњавању својих обавеза у вези са тим. До сада, ми смо покренули судске поступке против једног броја особа због злочина и насиља почињених на Косову и Метохији или над кометским Албанцима од 1999. године и одређен број њих је осуђен и тренутно издржава казну затвора. Тај процес ће се наставити без обзира на све, али ми позивамо и власти на Косову и Метохији да испуне своје обавезе на овом плану.

Даље, неопходно је да се испоштује рок да се до 31. децембра 2002. испитају све гробнице на Косову и Метохији и реши судбина 4.000 несталих лица из свих заједница.

Да би се остварили неопходни услови за мултиетничко Косово и Метохију међународна заједница мора да искаже исти степен упорности који је показала у спровођењу Охридског споразума у Македонији и примени све расположиве механизме притиска. Тако би се обезбедила стварна примена принципа непристрасности и једнакости свих пред законом, равноправно запошљавање у јавним службама и државним предузећима, као и право на добијање средстава за развој посла.

Економска помоћ међународне заједнице често изостаје на правим местима и у право време. Обнављање привреде, производње и размене, отварање радних места и стимулисање стручњака који су живели на том подручју, уместо ангажовања страних, била би додатна гаранција мултиетничности Косова и Метохије. На примеру ТЕ Косова А и Б, у коју је цивилна администрација УН током 1999, 2000. и 2001. године уложила, кроз процес ревитализације, чак 120 милиона долара, а производни учинак у 2001. години је скоро 40 одсто мањи него у периоду до 1999. године (до 1999. године – 4,1 милион КWh годишње, а после ревитализације производња електричне енергије се свела на 2,7 милиона КWh годишње), најбоље се може сагледати недостатак мултиетничког стручног кадра. Зато је приоритетно решавање елементарних животних питања незбринутих људи, сиромаштва, социјалних и еколошких проблема. За економску самоодрживост Косова и Метохије неопходна је безбедност и слобода кретања по јединственим критеријумима ОЕБС-а, Савета Европе и усвојеним светским стандардима.

Експерти и аналитичари могу говорити о будућем статусу и степену аутономије Косова и Метохије, међутим, политичари треба да воде рачуна о стабилности региона, да одлуку о коначном статусу донесу тек по остварењу стварног мултиетничког друштва на Косову и Метохији.

Пацификација подручја Косова и Метохије узалудан је посао ако преко планинских превоја на Косово и Метохију стижу нове количине још модернијег и софистициранијег оружја. Један од приоритета је поштовање чл. 2 поглавља 8 Уставног оквира за самоуправу на Косову и Метохији у којем је прописано да међународне снаге безбедности имају обавезу пограничног надгледања, регулисања поседовања оружја и спровођења јавног реда и мира.

Под демилитаризацијом, према нашем тумачењу, а верујемо и међународне заједнице, не сме да се подразумева стварање нових националних војски у региону. Постојећи Косовски заштитни корпус треба своју функцију до краја да прилагоди прописаним задацима. Ако је могуће да припадници до јуче сукобљених оружаних група у Босни и Херцеговини сада заједнички учествују у мировним операцијама у свету, онда је то могуће и у нашем случају. Приближићемо се

том циљу много брже уколико нам се пружи прилика да уђемо у безбедносне облике сарадње као што су Програм „Партнерство за мир“ и други облици безбедносног повезивања у југоисточној Европи. На пољу личне и имовинске безбедности, полицијске службе морају да одржавају састав и распоред становништва у општинама, као и једнаку заступљеност у судовима. Оно што се у Косовској Митровици сматра паралелним структурама треба пажљиво преиспитивати, али са једнаком пажњом треба бирати администрацију тог града и спроводити мере којима се ствара перспектива за заједнички живот у тој средини. Срби су током миграција гравитирали ка градским средиштима и зато је за њих важна Косовска Митровица, а у малобројним градовима у којима још има Срба, они су станари тек по неке зграде, иза чијих се „закључаних врата“ играју деца јер су улице за њих опасна места. Косовска Митровица, као центар њиховог образовања, здравственог збрињавања и економских веза са другим деловима Србије, од суштинске је важности за опстанак, и зато би локално становништво требало да преузме бригу у областима где језик и религиозни разлози могу да буду препрека (локална самоуправа, здравство и образовање). То није никакав покушај поделе града. Чак и локалне заједнице на другом крају света имају слична права и обавезе.

Одговорност за безбедност у Митровици требало би такође да преузме локално становништво. После остварених контаката са представницима Института за мир и Кризне групе, као и активног дијалога између г-дина Штајнера и мене ради изналажења решења за Север, сматрамо да је услов за стварање позитивне климе у процесу интеграције, пре свега, демистификација чувара моста и њихово укључивање у КПС, после провера и завршне обуке. „На мосту је некад, сем пролазника и ужурбаних грађана Косовске Митровице, већину чинила група просјака и бескућника, и док сам спремао један од последњих испита на грађевинском факултету, мајка је имала обичај да каже: 'Учи сине, учи да не завршиш на мосту'. Сада сам један од чувара“. То је изјава једног од многих.

Господо, српски и албански народ су данас подељени дубоким јазом неповерења и од њих се тражи да одговоре на питања да ли су противуречности међу њима непремостиве и могу ли се остварити заједничке акције у условима економски заосталог друштва.

Та питања имају посебан значај у тренутку када се приближавају локални избори на Косову и Метохији на којима би Албанци требало да покажу да се залажу за толерантно друштво и безбедан суживот свих етничких заједница. Очекујем да међународна заједница оствари своје право и оспори учешће на изборима оним партијама које немају јасно изражена демократска опредељења.

У области информисања, неопходно је да се обезбеди мањинама заступљеност у јавним електронским медијима, али се та заступљеност не сме ограничити само на специјалне и наменске програме.

Треба испоштовати став 4. поглавља 5. Уставног оквира којим се обавезује на спречавање клевете и говора мржње у косовским медијима. Тај услов је нужан пред одржавање предстојећих избора.

Због политичке и безбедносне стабилности на Косову и Метохији неопходна је изградња стабилних институција. Успостављање и jaчање локалне демократије предуслов је за остварење тог циља. Питање децентрализације власти, која је сада на Косову и Метохији централизована на нивоу УНМИК-а, односно стварање услова за изградњу институција самоуправе локалних, националних и регионалних заједница, питање је од изузетног значаја. Процесом преноса власти, с обзиром на све релевантне документе, а пре свега РСБ 1244, Уставни оквир за привремену самоуправу на Косову и Метохији и Заједнички документ СРЈ–УНМИК, промовисаће се општа и локална демократизација, као и развијање свести о одговорности појединаца и заједница. Да би се ефикасно обавила децентрализација потребно је да се обезбеде убедљиве безбедносне, политичке, административне, економске и културне гаранције Србима, али и Албанцима и другим националним заједницама на Косову и Метохији.

Поштовани господине председниче, екселенције, даме и господо, хвала вам што сте ме пажљиво саслушали и дозволите ми да вас само још кратко обавестим да вам је као додатак уз моје излагање доступан пројекат „Изградња и развој локалне самоуправе на Косову и Метохији“, који је дат у Прилогу 1.

Помирење на простору бивше Југославије

(излагање на конференцији „Балкан у сусрет помирењу“,
Београд, 25. октобар 2002)

Неко је рекао да љубав према миру почиње престанком говора о праведним ратовима.

Ако је та тврдња тачна, морамо закључити да на Балкану још нема љубави према миру, јер сви народи који су учествовали у грађанском рату на простору бивше Југославије говоре да је њихова борба била праведна. И Срби, и Хрвати, и Бошњаци, и Албанци.

Сада се нама нуди немачко-француско пријатељство као модел помирења за државе Балкана. Рећи ћу нешто што ће звучати сасвим дисонантно, да не кажем јеретично: иако је француско-немачки пример драгоцен у европској историји, иако се том примеру ваља стално враћати, он се не може у потпуности применити за разрешење балканског Гордијевог чвора.

Кад расправљамо о француско-немачким сукобима из времена Наполеона или из времена Хитлера, у ствари, расправљамо о сукобима држава. Кад анализирамо последња ратна дејства на простору бив-

ше Југославије, у ствари, мислимо на сукоб нација, на крване међусобице људи различитих националности.

Лако је било Француској и Немачкој да се помири после Другог светског рата јер више ни у Паризу ни у Бону нису постојали предводници који намеравају да прекроје мапу Европе и мапу света како би створили универзално царство. Државу Француску и државу Немачку помириле су богате националне економије и интереси обостраног напретка. И демократија.

На Балкану су сви случајеви компликованији него што се обично мисли, а сиромаштво – које је овде веће и трајније него другде – не уме и неће да мири, напротив, уме и хоће даље да завађа.

Да бисте разумели о чему говорим формулисаћу једно неизбежно питање.

С ким треба да се помири Босна и Херцеговина?

Ја бих рекао са собом, јер су њени народи били закрвљени. И не од јуче и он прекјуче, него од давнина.

Помирења са собом су, господо, најтеже изводљива помирења.

Наравно, нећу рећи да се у међунационалне сукобе на Балкану нису уплитале неке од бивших југословенских република и неке од заинтересованих држава. Јесу, и чиниле су то углавном тајно, из позадине, али довољно видљиво. Но, без обзира на ту чињеницу, не може се казати да су ратовале Србија и Хрватска, или Хрватска и Босна и Херцеговина, или Албанија и Србија. Ратовале су националне војске самопроглашених и непризнатих националних државица. Ратовале су и паравојне формације, које су такође биле устројене по националном кључу. Дакле, да би се разумело балканско замешатељство треба разумети повест Балкана као мултинационалног простора. У време када су балкански народи били пролетаријат универзалних империја, Турске и Аустроугарске, њих су зближавали заједнички интереси ослобођења од туђинске власти. Када су те империје срушене, почели су међунационални неспоразуми на Балкану. Многи Хрвати мисле да Хрватска није заокружила свој државни пројекат, многи Срби верују да је Србија највише уложила у заједничку кућу и да је највише била изиграна и најдрастичније преварена, многи Албанци тврде да су били и остали највеће жртве туђих нагодби. И муслимани из Босне, који се онедавно појављују под новим националним именом, као Бошњаки, имају своју причу и своје прекоре историји и судбини.

Поштована господо, сада долазимо до питања да ли је помирење на Балкану могуће.

Ја се, свакако, не бих бавио политиком ако бих мислио да помирења међу народима Балкана нема и да га не може бити.

Помирење је изводљиво, али се до њега може стићи само прецизним спровођењем једног доброг плана, који треба да постане, пре свега, својина Европске уније.

Ми, Балканци, не смемо да плашимо Европу неким својим новим ратом, али Европа мора све да учини да би се на Балкану, у њеној кући,

избегао ратни пожар. И у тој чињеници, рекао бих, треба видети разлог за стварање једног таквог плана, а ја ћу се усудити да, за ову прилику, и зарад наше расправе, понудим неке његове могуће контуре.

У *првој фази* треба отклонити, да не кажем обесмислити, све разлоге за сукобе. Једна „балканска конференција“ могла би да региструје рањива места у међунационалним и међудржавним односима, да затим низом компромиса све народе учини мање незадовољним, тј. више задовољним. У том међусобном пребијању дугова нико не може добити све и нико не сме изгубити све.

У *другој фази*, двогодишњој или трогодишњој, Европа треба да учини све што може да би балканским народима олакшала муке транзиције и терет промена учинила сношљивим.

Трећа фаза би могла да обухвати припреме за улазак свих балканских држава у Европску унију и за сам тај улазак.

Јасно вам је, као и мени, да је прва фаза најделикатнија и најризичнија. За њу су потребне не само добре дипломатске акције и разговори без притисака и ултиматума него, пре свега, и сагласност свих балканских држава и консензус свих чинилаца светске политике (Европске уније, Сједињених Америчких Држава, Русије, Кине итд.) око решења предложених за Балкан.

Нажалост, екстремни национализам још увек постоји на Балкану. Постоји у Хрватској, где екстремни националисти не дозвољавају изручење генерала Бобетка Хагу; постоји у Србији, где је Шешел освојио забрињавајуће велики број гласова; постоји на Косову и Метохији, где се српске старине каменују, цркве руше, деца силују а на међународне снаге бацају „молотовљеви коктели“; постоји у Босни и Херцеговини на свим странама.

Отварам овде заграду да бих одговорио на питање, које ће ми свакако бити постављено, како видим решење косовско-метохијског питања, тј. српског и албанског питања у тој покрајини.

Наравно да је то питање свих питања.

Не одступаам од мисли да на Косову и Метохији ваља помирити српско историјско и албанско етничко право.

Локалну самоуправу у њиховој будућој заједници треба тако устројити да Албанци буду одговорни за развој насеља у којима су у већини, да Срби буду одговорни за развој својих насеља, и тако даље. Српским средњовековним манастирима на Косову и Метохији – који су драгоцен део европске и светске културне баштине – треба дати аутономију какву у Грчкој, на пример, има монашка држава Света гора Атонска.

Ако би то решење учинило задовољним, тј. мање незадовољним, обе стране, и српску и албанску, могло би се са олакшањем ући у наредне фазе, у којима ће, надајмо се, и Срби, и Албанци и сви остали изгубити осећање за границе и постати грађани Европе.

Недавно сам формулисао петнаест услова за мир и регионалну стабилност, а све што сам рекао спада и у ову нашу данашњу причу.

Нећу понављати ништа од онога што сам тада изговорио, али хоћу упорно и доследно да устврдим: свако ко хоће да допринесе миру на Балкану не сме да охрабрује, него да обесхрабрује екстремизам на свим странама.

Албански екстремизам је на Балкану свакако највећи, и он је дуго био савезник западним политикама и владама у борби против Милошевићеве свевласти у Србији и Југославији. Милошевић је сада хашшеник и њему се суди у Хагу, а рефлекс старе политике не сме да поквари нове и добре намере. Догађаји од 11. септембра 2001. у Америци и драма која се управо сада дешава у Москви недвосмислено показују колика је опасност за свет од тероризма, екстремизма и организованог криминала.

Све што је речено на овој дводневној конференцији схватам као добронамеран прилог применама које треба да донесу бољитак балканским народима и државама. Ако се будемо држали проверено доброг начина за постизање успеха у политичким и државничким пословима, изабраћемо мудрост, поштовање туђих непомерљивих разлога и чврсту одбрану оних својих упоришта која су утемељена на праву и правди.

Ако, зарад стицања популарности у некима од прегрејаних средина својих вароши и села, будемо понављали старе флоскуле о угрожености, о неправдама, о неоствареним намирењима, о издајама, бојим се да ћемо се угушити у шуми тешких и свадљивих речи.

Залажем се за конструктиван дијалог, зато што је сваки конструктиван дијалог бољи од сваког ћутања и чекања. У ћутању и чекању, уверен сам, страдају и балкански и европски интереси.

На путу до цивилног мултиетничког друштва у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа

(излагање председника Координационог тела др Небојше Човића на Другом форуму невладиних организација Пчињског округа, Врање, 22. новембар 2002)

Непосредно после демократских избора, крајем 2000. године, нове демократске власти Републике Србије и СРЈ биле су суочене са крајње озбиљном политичко-безбедносном кризом изазваном деловањем албанских наоружаних екстремистичких група у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа. Организовањем „Ослободилачке војске Прешева, Бујановца и Медвеђе“ (ОВПБМ), упадима и пребацивањем оружја, минскоексплозивних средстава и војне опреме преко административне линије КиМ, запоседањем дела територије Републике Србије и оружаним терористичким актима са тешким и најтежим последицама наоружани албански екстремисти угрозили су суверенитет и територијални интегритет Републике Србије и СРЈ, безбедност и људска права грађана и мир у региону.

Тако изазвана криза, са тенденцијом да прерасте у оружани сукоб ширих размера са неслагљивим последицама, наметнула се као проблем од највишег значаја за Републику Србију и СРЈ, али и за земље у региону, па и за читаву међународну заједницу. Њено решавање било је најделикатнији изазов и један од најтежих и најприоритетнијих политичко-безбедносних задатака нових демократски изабраних власти у Републици Србији и СР Југославији. Околности и услови настанка и развоја кризе били су изразито неповољни. Деловање албанских наоружаних екстремистичких група било је, не случајно, ограничено на простор тзв. Копнене зоне безбедности (КЗБ), која је утврђена Кумановским споразумом уз административну линију КиМ, над којом су Међународне безбедносне снаге КФОР-а имале одговарајућу надлежност и у којој је деловање полиције Србије било ограничено а присуство Војске Југославије забрањено.

Највероватније због неповерења у војне и полицијске формације које су после повлачења са КиМ распоређене непосредно иза Копнене зоне безбедности, КФОР није предузео све неопходне мере да спречи преношење екстремизма са КиМ, организовање и деловање наоружаних албанских екстремистичких група на подручју општина Прешево, Бујановац и Медвеђа, и поред неспорне надлежности и одговорности за стање безбедности у том делу Копнене зоне безбедности. Толерисање и подстицање криминалних активности, па и учествовање у њима појединаца запослених у државним органима, неповерење грађана према институцијама државе и међунационално неповерење и нетрпељивост достигли су екстремно висок ниво и изузетно су погодовали развоју кризе и њеном евентуалном прерастању у оружани сукоб ширих размера.

Поједине политичке странке, организације и појединци нудили су своје варијанте решења проблема. Више понуђених варијаната лично је на већ виђене рецепте „енергично војно-полицијског обрачуна са екстремистима“. Предлагачи таквих варијаната, намерно или случајно, превиђали су катастрофалне последице такве стратегије решавања конфликта на просторима претходне Југославије у блиској прошлости. Они су превиђали ноторну чињеницу да Срба више нема тамо где се српски проблем решавао оружјем, војском и полицијом. У поплави националистичких ратоборних идеја, неуспех у решавању настале кризе чинио се извеснијим од успеха.

Образовањем Координационог тела Савезне владе и Владе Републике Србије за општине Прешево, Бујановац и Медвеђа, усвајањем Програма и плана решавања кризе мирним путем и политичким средствима, односно дијалогом са представницима албанске националне заједнице и успостављањем конкретних облика сарадње са међународном заједницом, створене су неопходне претпоставке за хитно заустављање неповољних тенденција и за поступно и потпуно решавање кризе.

Програмом и планом решавања кризе, који су, на предлог Координационог тела, усвојиле Савезна влада и Влада Републике Србије и који су подржали сви релевантни чиниоци међународне заједнице, утврђена су три основна правца деловања државних органа у решавању кризе:

1. Успостављање безбедности и мира у региону отклањањем свих облика угрожавања уставно-правног поретка и нарушавања суверенитета и територијалног интегритета Републике Србије и СРЈ, успостављањем потпуне личне и имовинске сигурности свих грађана и неометане слободе њиховог кретања, као и обезбеђењем потпуне нормализације рада државних органа, органа локалне самоуправе и других легалних органа и организација;

2. Интеграција Албанаца у политички, државни и друштвени систем Републике Србије и СРЈ, уз изградњу мултиетничког и мултиконфесионалног цивилног друштва на демократским принципима и уз поштовање људских, политичких, мањинских и других права свих грађана у региону;

3. Економски и социјални развој региона, уз међународну финансијску и другу помоћ, у интересу свих грађана.

За сваки од наведених правца деловања утврђени су конкретни задаци за период од три године, подељен у шест фаза. Приоритет је свакако дат успостављању мира и безбедности у региону као предуслову за решавање планираних проблема у остале две области деловања. Сада, на половини временског периода од три године, за који је предвиђена реализација планираних задатака, може се констатовати:

1. Циљеви, принципи, задаци и рокови реализације Плана реално су постављени и већином се реализује предвиђеном динамиком, уз одређена заостајања у области економског развоја региона.

2. Кључни чиниоци ефикасности у спровођењу Плана су:

– опредељење Републике Србије и СРЈ да кризу решавају мирним путем и политичко-дипломатским средствима, односно дијалог са представницима албанске националне заједнице, уз учешће и подршку међународне заједнице;

– образовање Координационог тела за општине Прешево, Бујановац и Медвеђа и његова несумњива заслуга за успостављање и изградњу међунационалног поверења у региону и поверења са међународном заједницом, што је резултирало укључивањем у дијалог албанске националне заједнице и делотворном и свестраном помоћу и подршком мировног процеса од стране међународне заједнице, без чега остале мере, свакако, не би довеле до успеха;

– опредељење Републике Србије и СРЈ за изградњу цивилног мултиетничког друштва на демократским принципима и уз поштовање међународних докумената о људским, мањинским и другим правима свих грађана у региону.

3. У будућем периоду тежиште у раду Координационог тела и државних органа треба пренети са безбедносне (војно-полицијске) области на области даље интеграције Албанаца и даљег економског и социјалног развоја региона.

4. Због преношења тежишта у раду, и ради ефикаснијег функционисања у наредном периоду, потребно је да се на одговарајући начин реорганизује Координационо тело Савезне владе и Владе Републике Србије за општине Прешево, Бујановац и Медвеђа.

Од значајних планираних мера које су реализоване од усвајања Плана до сада посебно су значајне следеће:

1. У области успостављања мира и безбедности у региону:

– распуштене су и разоружане албанске екстремистичке групе, обустављени су њихови терористички акти, уништени су фортификацијски објекти и предата или одузета већа количина оружја, муниције и минскоексплозивних средстава од албанских екстремиста, чиме је демилитаризована тзв. ОВПБМ;

– из кризом захваћеног простора повучене су ванредно ангажоване војне и полицијске снаге;

– деблокиране су саобраћајнице и успостављена слобода кретања грађана и слободан повратак свих интерно расељених лица у своје куће;

– релаксирани су Копнена и Ваздушна зона безбедности, редовне војне и полицијске снаге вратиле су се у Копнену зону безбедности и изашле на административну линију КиМ;

– амнестијом од кривичне одговорности „пацификовани“ су и „рециклирани“ екстремисти који су предали оружје и опрему;

– појачана је унутрашња и спољна контрола рада државних органа у региону, посебно војске и полиције.

2. У области интеграције Албанаца:

– донети су закони о локалној самоуправи, о заштити националних мањина и људских права, и о општинским изборима;

– образована су привремена мултиетничка општинска већа у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа која су вршила власт до конструисања локалне власти по новим изборним законима;

– образоване су мултиетничке општинске изборне комисије, расписани су и одржани превремени општински демократски избори по новим законима (пропорционални систем), конституисане су мултиетничке скупштине општина и мултиетничка општинска већа и изабрани су на непосредним изборима представници општина Прешево, Бујановац и Медвеђа;

– образована је мултиетничка полиција, која успешно функционише у мултиетничким срединама, чиме је битно поправљен национални састав локалне полиције, а у току је даља интеграција Албанаца у државне структуре, пре свега у правосудни, образовни, здравствени и друге државне системе.

3. У области економског развоја региона остварени су значајни, али још увек почетни и недовољни резултати. Та сфера, свакако, у наредном периоду мора бити у средишту деловања Републике Србије, СРЈ и међународне заједнице.

Приоритети који су до сада били усмерени на заустављање насиља, успостављање безбедног окружења, избор демократске локалне власти у општинама и на успостављање мултиетничке локалне полиције која ће бити у служби свих грађана и којој ће грађани веровати успешно су остварени. Безбедност и мир су успостављени на стабилним основама и уз учешће свих релевантних и утицајних чинилаца. Не постоји политичка и јавна подршка за било који вид насиља а на обе стране постоји неопходан ниво самоконтроле у реаговању на изоловане акте насиља.

Полазећи од тога, безбедност у наредном периоду не би требало да буде први приоритет, што не значи да је треба запоставити, већ само да не треба да буде у првом плану и да доминира над осталим приоритетима. Достигнути ниво безбедности и демократски успостављена локална мултиетничка власт морају се даље развијати као основне претпоставке за наставак реализације планиране интеграције Албанаца и економског развоја региона, као најважнијих приоритета у наредном периоду.

Преношење тежишта у процесу коначног решавања кризе са безбедносних и политичких на економска и социјална питања у наредном периоду значајно ће допринети ефикасности укупне реализације Плана и трајној стабилизацији стања у региону стварањем стабилне, просперитетне и демократске цивилне мултиетничке заједнице у оквиру Републике Србије и СР Југославије. Такво опредељење, међутим, подразумева одређене измене и конкретизације у Програму и плану решавања кризе, као и одређене механизме и подстицаје за брже решавање појединих питања, посебно:

1. Процену степена реализације Плана економског и социјалног развоја општина (Анекс 5в), ревизију и прецизирање врсте и обима радова, уз дефинисање извора финансијских средстава и рокова за извођење утврђених радова према приоритетима;

2. Завршетак процеса успостављања мултиетничке полиције као главног елемента успостављања међунационалног поверења у региону, убрзан наставак интеграције Албанаца у друге државне структуре (правосуђе, здравство, јавна управа, образовање, привреда), уз евентуалне измене, допуне и прецизирање одговарајућег анекса Плана (Анекс 5а);

3. Дефинисање нове улоге представника међународне заједнице у региону, сагласно променама приоритета у провођењу Плана, којом ће се подржати актуелизована политика решавања проблема у областима:

– спровођења изборних резултата, јачања локалних институција, функционисања локалне власти и обуке представника те власти,

- промовисање мировног процеса код међународних институција,
- развој локалних медија,
- заштите људских, мањинских и других права свих грађана,
- интеграције Албанаца и економског развоја региона,
- сузбијање корупције, недозвољене трговине и других тежих облика криминала.

4. Реорганизацију Координационог тела којом би се обезбедило његово ефикасније функционисање у новим околностима, што у основи значи:

- „демилитаризацију“ састава Координационог тела битним смањењем заступљености представника војске и полиције у његовом саставу;
- успостављање нове, једноставније организационе структуре Координационог тела. Начелно, састојало би се од политичког кабинета, секретаријата и представника одређених министарстава Републике Србије и СРЈ;
- процену потреба, организације и бројног стања Здружених снага безбедности и њихово прилагођавање достигнутом нивоу и процени даљег развоја безбедносне ситуације у региону.

Наведене мере, међутим, само су неопходне, али не и довољне за коначан успех у решавању свих проблема изазваних кризом.

Јединствено и комплементарно деловање свих релевантних политичких и државних чинилаца Републике Србије и СРЈ, органа локалне власти и представника међународне заједнице и њихова искрена приврженост решавању проблема мирним путем, јачању међународног поверења и концепту цивилног мултиетничког друштва основни су предуслови успеха. Због таквог деловања основних чинилаца у решавању кризе екстремисти свих врста морају се уверити да су идеје о аутономијама, специјалним статусима и променама граница Републике Србије бесмислене, неприхватљиве и неоствариве, да за те идеје и било какво насиље неће имати ничију подршку, и да је будућност региона у цивилном и мултиетничком друштву, заснованом на демократији и међунационалном поверењу, поштовању људских и других права и слобода свих грађана и у просперитетном економском развоју региона.

Борба за такву будућност региона неће бити ни лака ни једноставна, и неће кратко трајати. Она ће имати противнике и саботере. Они ће деловати јавно и прикривено. На то, међутим, морамо бити спремни, али и истрајни у реализацији Плана, и успех, сигуран сам, неће изостати.

Успешно и трајно решавање кризе у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа може послужити као пример и узор за решавање сличних проблема у региону и на међународном плану уопште.

Заједнички документ: споразум о сарадњи Југославије и УНМИК-а

Председник Координационог центра за Косово и Метохију Небојша Човић, као специјални представник председника Савезне Републике Југославије, Владе Савезне Републике Југославије и Владе Републике Србије и специјални представник генералног секретара Уједињених нација за Косово Ханс Хекеруп усвојили су данас Заједнички документ УНМИК-а и Савезне Републике Југославије, којим се

Општи део

1. Потврђују основни принципи Резолуције Савета безбедности Уједињених нација 1244 (у даљем тексту: Резолуција 1244) и обострано уверење да се Резолуција може успешно применити једино заједничким деловањем свих заинтересованих страна. У интересу је свих страна да учине све у промовисању циљева Резолуције 1244 и размотре основне примедбе других страна, настојећи да их реше међусобном сарадњом.

2. Поново потврђују обавезе предвиђене Резолуцијом 1244 везане за безбедност и људска права, повратак свих расељених лица и избеглица, као и неспорни ауторитет УНМИК-а да спроведе Резолуцију 1244, и потврђују да ће све заједнице на Косову и Метохији имати иста права и да ће УНМИК та права подржати.

3. Афирмише наша решеност да се активно посветимо отклањању оправдане забринутости Срба и других заједница на Косову и Метохији и чврста обавеза да наставимо да се њоме бавимо, тако да се све заједнице могу у потпуности ослонити на предуслове и принципе који подржавају међународне напоре на Косову и Метохији. Поступање без дискриминације према свим грађанима представља основ за мултиетничко, мултиконфесионално и мултикултурно Косово.

4. Промовише заштита права и интереса Срба и других заједница на Косову и Метохији, на основу принципа наведених у Резолуцији 1244, укључујући суверенитет и територијални интегритет Савезне Републике Југославије, као и у Условном оквиру за привремену самоуправу.

5. Поново потврђује став о будућем статусу Косова и Метохије утврђен Резолуцијом 1244, као и да он не може бити примењен било којом акцијом коју предузимају привремене институције самоуправе.

6. Поздравља недавно успостављена сарадња између УНМИК-а с једне стране и Савезне Републике Југославије, посредством Координационог центра за Косово и Метохију, с друге. Афирмише оснивање Високе радне групе којом руководи специјални представник генералног секретара Уједињених нација, а који ће укључити представнике Савезне Републике Југославије (председника и чланове Координационог центра за Косово и Метохију) с једне стране и УНМИК-а и, по њиховом успостављању, привремених институција самоуправе, с друге стране. Ова група ће обезбедити трајан и одржив кооперативан приступ према областима од обостраног интереса и заједничке бриге да би осигурала правовремене и редовне консултације и сарадњу. Висока радна група може оснивати радна тела у оквиру посебних области од обостраног интереса.

7. Потврђује обавезу решавања питања несталих лица и указује да ова отворена рана свих заједница може зацелити једино путем сарадње и размене информација.

8. Поштује неоспорно право расељених лица и избеглица на повратак у своје домове и уверава да је тај неререверзибилни процес почео.

9. Топло поздравља широко и масовно учешће свих заједница у процесу регистрације и подржава настојање да ником не буду ускраћене добробити демократије.

10. Наглашава да је следећа фаза процеса промовисања развоја демократије, безбедности и просперитета и да избори представљају прилику за нови демократски почетак, уз успостављање суштинске самоуправе, као и основу за отворени дијалог о заједничкој регионалној и европској будућности, која захтева сарадњу између свих заједница на Косову и Метохији и између демократски изабраних лидера на Косову и Метохији, у Републици Србији и Савезној Републици Југославији.

11. Упућује снажна препорука Србима са Косова да узму активног учешћа у будућности мултиетничког Косова и Метохије тако што ће учествовати у изборима 17. новембра и у институцијама привремене самоуправе.

Посебне области од заједничког интереса и ангажовања

Безбедност, заштита и слобода кретања

Остваривање безбедности за све заједнице јесте кључни услов за мултиетничко Косово. Неопходно је подићи ниво опште безбедности и заштите угрожених грађана, насеља, комуникација и места споменика културе и имовине на Косову и Метохији, као и пуну слободу кретања на Косову и Метохији.

Признаје потреба за побољшаном сарадњом између УНМИК-а, Савезне Републике Југославије и Републике Србије у обезбеђењу веће слободе кретања на прелазима на административној линији између Косова и Метохије и области у оквиру Савезне Републике Југославије и даје сагласност за јачу оперативну сарадњу и безбедност на тим локацијама.

Признаје обавеза УНМИК-а да повећа слободу кретања путем издавања бесплатних регистарских таблица Србима са Косова, као и планираним успостављањем железничке службе и саобраћаја од Косова и Метохије широм СРЈ.

Нестала лица

Понавља обавеза решавања судбине око 4.000 несталих лица из свих заједница и, у том циљу, УНМИК је сагласан да, до 31. децембра 2002. године, истражи све неиспитане гробнице на Косову и Метохији и предузме ексхумације свих посмртних остатака, и да обради, путем ДНК анализа и пост-мортем и анте-мортем података, 1.250 неидентификованих посмртних остатака широм Косова и Метохије, у циљу њихове идентификације и враћања тела члановима породица.

Признаје да је програм ексхумације и идентификације само део активности везаних за нестала лица, чиме се УНМИК и власти Савезне Републике Југославије обавезују да ће остварити потпуно транспарентну сарадњу и размењивати све релевантне податке и информације.

Ова сарадња ће, такође, укључити и рад на локацијама на којима су пронађене гробнице.

Повратак избеглица и расељених лица

Поштујући неоспорно право расељених лица и избеглица да се врате у своје домове, УНМИК ће, као приоритет, отворити Канцеларију за повратак, под директним надзором специјалног представника генералног секретара Уједињених нација, која ће деловати као оперативна и координативна тело за унапређење овог процеса, укључујући и предлагање новог плана за повратак током 2002. и 2003. године. У овом процесу ће бити представљени сви релевантни актери, укључујући, на одговарајући начин, представнике привремених институција самоуправе, заједница интерно расељених лица и избеглица и власти области домаћина, а у циљу стварања адекватних услова за олакшање процеса. Овај крхки процес мора бити одржив и предузеће се значајне мере да се обезбеди сигурност повратника. Овом кључном питању биће дат приоритет, а од привремених институција самоуправе очекује се да му дају активну подршку.

Поново потврђује право избеглица и интерно расељених лица да поврате своју имовину и поседе и признаје да је повраћај имовине или надокнада од кључног значаја за процес повратка. Подршка донатора, путем утврђених механизма, из међународне заједнице и СРЈ, јесте кључ за процес повратка.

Имовинска права

У потпуности признаје неотуђиво право на приватну својину као један од камена темељаца демократског друштва и понавља чврсту решеност да се имовина врати законским власницима у случајевима у којима то није учињено. Подсећајући на досадашњи процес подношења захтева, УНМИК предузима обавезу да побољша њихову обраду. УНМИК ће изнаћи практична решења за спровођење одлука које је донела Комисија за стамбене и имовинске захтеве и обавезује се да отвори канцеларију у Србији ове године и у Црној Гори почетком следеће, како би интерно расељеним лицима омогућио лакше подношење захтева. Рок за подношење захтева биће продужен до 1. децембра 2002. године.

Заштита културних споменика и добара

Потврђује вољу за применом релевантних одредби Хашке конвенције (1954) везаних за заштиту споменика културе и културних добара на Косову и Метохији.

Судство

Признаје да, у циљу непристрасног решавања питања везаних за међуетничке криминалне активности, постоји потреба за повећањем броја међународних судија и тужилаца унутар косовског судства. УНМИК ће удвостручити број међународних судија и тужилаца током наредних шест месеци, размотрити њихово ангажовање у тешким међуетничким кривичним случајевима и промовисати активну сарадњу између косовског судства, било локалног било међународног и, српског и југословенског судства.

Потврђује обавезу УНМИК-а да изгради мултиетничко судство на Косову и Метохији, које ће уживати поверење свих заједница и, у том циљу, слаже се да се одмах размотри наименовање судија и тужилаца из редова Срба с Косова у косовском судству и да им се осигура одговарајућа безбедност, како би могли ваљано да обављају своје дужности.

Потврђује обавезу УНМИК-а да српском становништву обезбеди приступ косовским судовима, и, у том циљу, УНМИК је сагласан

да одмах оформи и обезбеди људство за нову јединицу у оквиру УНМИК-овог Одељења за правосуђе, која ће бити задужена за унапређење активности у овој области, концентрисањем средстава и особља на питања доступности судова и запошљавање Срба и осталих неалбанаца у судском систему Косова и Метохије.

УНМИК ће настојати да побољша систем судова, а судије и тужиоци из редова Срба са Косова требало би да превасходно раде у општинским судским областима где Срби чине већину и у мешовитим заједницама, на тај начин обезбеђујући да у косовском правосудном систему нема етничке пристрасности.

Потврђује да постоји потреба да се повећа број Срба с Косова запослених у казнено-поправним установама на Косову и Метохији и у том циљу УНМИК је сагласан да одмах размотри запошљавање Срба с Косова који су поднели захтев за запослење у казнено-поправној служби Косова и Метохије.

Слаже се да заједничка радна група, која укључује представника УНМИК-а и Савезне Републике Југославије, преиспита случајеве тешких кривичних дела, која су наводно починили Срби, а у којима међународне судије и тужиоци нису учествовали, да би се ублажила забринутост због етничке пристрасности.

Потврђује да би косовске Абланце, притворене у затворима и притворским јединицама Републике Србије због прекршаја које су наводно починили на Косову, требало, после ревизије случајева у складу са међународним стандардима преbacити на Косово и ставити под надлежност затворског система УНМИК-а што је пре могуће.

Полицијска сарадња

Признаје да је борба против криминала и криминалних организација област од заједничког интереса, нарочито у области трговине дрогом и белим робљем, прање новца и шверцовања оружја, и да се ова питања морају решавати бољом координацијом и сарадњом, што укључује размену информација које се односе на починиоце кривичних дела и криминалне организације и редовне месечне састанке заједничког комитета кога чине представници УНМИК-а, Савезне Републике Југославије и Републике Србије.

Деловање против тероризма

Преузима обавезу, у оквиру полицијске сарадње, борбе против тероризма, који дестабилизује регионалну безбедност и напоре за изградњу поверења.

Развој Косовске полицијске службе

Одлучно понавља опредељеност да настави развој и јачање Косовске полицијске службе, тако да све заједнице могу имати поверења у професионалне и мултиетничке полицијске снаге, чији је основни циљ да служе свим људима на Косову и Метохији и штите њихова права, и даље се обавезује да приоритет да регрутовању више Срба са Косова и Метохије, нарочито из северног дела Косовске Митровице.

Официри Косовске полицијске службе из редова Срба са Косова и Метохије ће преваходно радити у областима у којима Срби чине већину и у мешовитим заједницама. УНМИК ће настојати да обезбеди да етнички састав Косовске полицијске службе одражава етнички састав области у којима раде.

Мултиетничка администрација

Обавезује се да настави да развија мултиетничку и вишејезичку администрацију на Косову и Метохији, у којој ће бити ангажовани чланови свих заједница, како би се одразио мултиетнички карактер Косова, који ће се осигурати спровођењем недискриминаторске кадровске политике у свим областима и на свим нивоима. Администрација ће испуњавати високе стандарде доступности, једнаког третмана и професионализма, а УНМИК потврђује да ће заступљеност Срба са Косова и Метохије у привременим институцијама самоуправе бити приближно пропорционална њиховој заступљености у Скупштини.

Локалне власти

Обавезује се да промовише значајније учешће Срба у институцијама и управи Косова и Метохије. УНМИК ће, такође, општинама делегирати даље надлежности и темељно поново проценити и, ако је потребно, прилагодити заступљеност Срба са Косова и Метохије у свакој општини, као и функционисање структура локалних заједница, у којима ће заступљеност Срба бити приближно пропорционална њиховој заступљености у општинским скупштинама, у циљу укључивања свих заинтересованих.

Образовање

Обезбеђује да ће српска заједница на Косову и Метохији имати могућност образовања на сопственом језику, од основне школе до универзитета. Наставни програми ће обезбедити одговарајућу компатибилност образовних структура Срба с Косова са образовним системом Републике Србије и потребама тржишта рада.

Преузима обавезу да даље развија ширење информација, укључујући и из СРЈ, и медија усмерених на српску заједницу на Косову и Метохији. Ово може обухватити и оснивање нових независних телевизијских и радио-станица.

Др Небојша Човић

Специјални представник
Председника Савезне Републике Југославије,
Владе Савезне Републике Југославије
и Владе Републике Србије

Господин Ханс Хекеруп

Специјални представник
Генералног секретара
Уједињених нација

Београд, 5. новембар 2001.

Програм и план решавања кризе у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа

I

Циљеви, принципи и ставови за решавање кризе

Албански екстремисти на територији општина Прешево, Бујановац и Медвеђа угрожавају Републику Србију и Савезну Републику Југославију, њихов територијални интегритет и суверенитет, мир у региону, живот и безбедност грађана и њихова основна људска права. Истовремено, упади и запоседање дела територије Републике Србије од стране терориста и терористички акти представљају недопустиво кршење Кумановског споразума у делу који се односи на КЗБ. Сузбијање албанског тероризма је питање од највишег државног интереса за Републику Србију, Савезну Републику Југославију, њихове грађане као и земље у региону и читаву међународну заједницу. Његово решавање захтева јединствен приступ свих државних и политичких чинилаца Републике Србије и Савезне Републике Југославије, изражен у јединственим државним циљевима, принципима и ставовима за решавање кризе.

а) Циљеви решавања кризе

Циљеви решавања кризе у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа су:

1. Отклањање свих облика угрожавања уставно-правног поретка и нарушавања државног суверенитета и територијалног интегритета Републике Србије и Савезне Републике Југославије на том делу територије уз обезбеђење потпуне нормализације рада државних органа, органа локалне самоуправе и других легалних органа на тој територији;

2. Успостављање пуне личне и имовинске безбедности свих грађана и неометане слободе њиховог кретања на сваком делу територије тих општина, што ће се обезбедити потпуним распуштањем и разоружањем терориста, демилитаризацијом региона и омогућавањем повратка свим избеглим грађанима у своја домаћинства;

3. Изградња мултиетничког и мултиконфесионалног друштва на демократским принципима уз поштовање људских, политичких и мањинских права и слобода свих грађана, према највишим стандардима;

4. Просперитетан и брз економски и социјални развој тих општина, уз међународну финансијску помоћ, у интересу свих грађана који у њима живе.

Основни принципи Републике Србије и Савезне Републике Југославије у решавању кризе у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђе су:

1. За Републику Србију и Савезну Републику Југославију, а сходно ставу међународне заједнице неприхватљива су решења која би подразумевала било какву аутономију, специјални статус или мењање граница Републике Србије и Савезне Републике Југославије, односно било које решење ван оквира садашњег Уставом утврђеног поретка Републике Србије и Савезне Републике Југославије.

2. Република Србија и Савезна Република Југославија су чврсто одређене да кризу решавају мирним путем и политичко-дипломатским средствима, односно дијалогом у којем ће учествовати:

- представници Републике Србије и Савезне Републике Југославије;
- представници албанске националне заједнице.

Тај дијалог ће подржавати међународна заједница.

3. У дијалог са албанском националном заједницом поред представника државних органа, биће укључен и представник локалних Срба као и по један представник Српске православне цркве, односно Исламске верске заједнице.

4. Република Србија и Савезна Република Југославија су одређене да у решавању кризе доследно поштују све међународне и унутрашње норме и потписана документа, укључујући ВТС потписан у Куманову.

5. Република Србија и Савезна Република Југославија очекују од међународне заједнице да подржи мирно решавање кризе. У наредном периоду од међународне заједнице се очекује да албанске екстремисте увери у то, да је њихов циљ о аутономији, специјалном статусу и о промени граница у Републици Србији неприхватљив, неостварљив и неоправдан, због чега неће имати међународну подршку за такав циљ и за коришћење терористичких средстава и метода, а да ће насупротив томе уз помоћ међународне заједнице моћи успешно да остваре своја грађанска и мањинска права према савременим стандардима.

6. Док дијалог траје, војска и полиција ће адекватним распоредом, опремом и мерама спречавати ширење тероризма ван КЗБ и од терористичких аката штитити грађане, насеља и комуникације иза свог распореда, и бити у сталној спремности за брз и адекватан одговор на терористичке акте и на извођење антитерористичких акција уколико оне буду неопходне.

7. Војска и полиција неће ојачавати своје саставе и изводити офанзивне активности док дијалог траје, изузев у самоодбрани и заштити људи, надела и комуникација. Очекује се да екстремисти у исто време неће ојачати своје саставе и изводити терористичке акте.

8. Уколико напори за мирно решавање кризе не буду имали позитивних ефеката, Република Србија и Савезна Република Југославија ће бити принуђене да свој уставом утврђени поредак заштите и антитерористичким акцијама, као јединим преосталим начином решања кризе. Антитерористичка акција ће се предузети када се међународна заједница, домаћа и страна јавност увере да су сва друга средства исцрпљена.

9. Све активности полиције и војске у антитерористичким акцијама биће усмерене против терориста, док ће сви остали грађани уживати њихову заштиту. У извођењу акција војска и полиција ће поштовати међународне стандарде и прописе.

10. У циљу ефикаснијег решавања кризе Република Србија и СРЈ захтеваће од међународне заједнице да се укине или бар смањи КЗБ, како би антитерористичке снаге полиције и војске успешније, без ограничења из Споразума и са мање последица на обе стране, реализовале антитерористичку акцију, уколико она буде неопходна. Тражи се да КФОР још енергичније затвори правце убацивања терориста и опреме са КиМ у КЗБ и онемогући њихово финансирање, снабдевање храном и обучавање на КиМ.

11. Република Србија и Савезна Република Југославија ће обезбедити слободан приступ кризном подручју за све најављене и акредитоване представнике хуманитарних организација, организација за људска права, посматрачких мисија, представнике међународне заједнице и представнике медија, одмах, у току и после решавања кризе.

II

Задаци у решавању кризе са роковима за њихову реализацију

Реализација овим Планом постављених циљева у решавању кризе мирним путем и дијалогом, уз поштовање утврђених принципа и ставова, подразумева извршавање низа различитих задатака интердисциплинарног и интересорског карактера, који ће се реализовати у три следеће фазе:

I фаза – припрема дијалога;

II фаза – дијалог и потписивање Споразума;

III фаза – имплементација Споразума.

а) I фаза – припрема дијалога

Резултат: Отпочињање дијалога

Носилац задатка: Координационо тело

Рок: Д-15 до Д-1*

Циљ ове фазе је да се изврше све организацијско-планске, административне, дипломатско-политичке, персоналне и материјалне припреме за дијалог између представника Савезне Републике Југославије и Републике Србије и представника албанске националне заједнице, уз сарадњу са међународном заједницом. У оквиру ове фазе у трајању од највише 15 дана решавали би се следећи задаци:

1. Утврђивање ближе организацијске интересорске структуре, задатака, персоналног састава, материјалних средстава и буџета Координационог тела (Анекс 1);

- Резултат: Одлуке влада
- Носилац задатка: Владе
- Рок: Д-10

2. Припрема и усвајање Плана медијске подршке решавању кризе, који треба да обухвати: циљеве, задатке, организацију, кадрове, материјална средства, принципе рада и извештавања (Анекс 2);

- Резултат: План
- Носилац задатка: Координационо тело
- Рок: Д-10

3. Припрема, усвајање и упућивање позива албанској националној заједници за мирно решавање кризе дијалогом, уз укључивање међународне заједнице (Анекс 3):

- са захтевом да екстремисти до окончања дијалога не предузимају терористичке акте, бројно се не повећавају, додатно не опремају и фортификацијски не утврђују;
- са нашим обавештењем да војска и полиција неће изводити офанзивна дејства (изузев одбрамбених) до окончања дијалога;
- са захтевом да предложи састав тима за дијалог, место и време вођења дијалога; и
- са предлогом састава наших представника у дијалогу, места и времена одржавања дијалога;

- Резултат: Позив и његово упућивање
- Носилац задатка: Координационо тело
- Рок: Д-5

4. Припрема, усвајање и упућивање позива међународној заједници са захтевом да подржи мирно решење кризе, осуди тероризам, пружи помоћ у избору представника албанске националне заједнице, који би у дијалогу заступали заједницу, као и да учествује у дијалогу. (Анекс 4);

- Резултат: Текст позива
- Носилац задатка: Координационо тело
- Рок: Д-5

* Д-15: 15 дана пре почетка преговора.

5. Припрема и усвајање текста нашег предлога Споразума за решавање кризе (Анекс 5), са прилозима:

- Планом интеграције Албанаца у политички, државни и друштвени систем Републике Србије и СРЈ (Анекс 5а);
 - Планом успостављања безбедности и мира у региону (Анекс 5б); и
 - Планом економске и социјалне ревитализације и развоја региона (Анекс 5в);
- Резултат: Текст предлога Споразума
 - Носилац задатка: Координационо тело
 - Рок: Д-1

6. Усаглашавање састава тимова за дијалог, места и времена за одржавање дијалога уз утврђивање састава нашег тима за дијалог:

- председник Координационог тела, шеф преговарачког тима;
 - председник Министарства правде Републике Србије;
 - представник Министарства за националне и етничке заједнице;
 - представник Српске православне цркве (Министарства вера); и
 - представник локалних Срба;
 - представник ВЈ;
 - представник МУП Србије;
- Резултат: усаглашеност тимова
 - Носилац задатка: Координационо тело
 - Рок: Д-1

7. Организовање сусрета поглавара Српске православне цркве и Исламске верске заједнице у Бујановцу или Прешеву у циљу заједничког позива верницима на толеранцију и решавање кризе мирним путем и подршке опредељењу за такав начин решавања кризе;

- Резултат: Сусрет и саопштење
 - Носилац задатка: Координационо тело и Српска православна црква
- Рок: Д-5 до Д-1

8. Усвајање Програма за решавање кризе на седницама влада Савезне Републике Југославије и Републике Србије

- Резултат: Одлука
- Предлог: Координационо тело
- Рок: до Д-1

9. Преко међународне заједнице треба обезбедити утицај на албанску националну заједницу у форми одлуке, става, саопштења или другог акта, по којем би се подржали начин и напори да се криза решава мирним путем у оквиру Републике Србије и СРЈ, а одбацили – осудили и учинили неприхватљивим, неоснованим и неоправданим захтеви за аутономијом, специјалним статусом и променом граница, са недвосмисленом поруком да терористи неће имати међународну подршку за такве циљеве и за коришћење терористичких средстава и метода у њиховом остваривању.

б) II фаза – дијалог и потписивање Споразума

Циљ ове фазе је да се на основу припремљених текстова, уз учешће међусобно прихваћених тимова за дијалог и укључивање представника међународне заједнице, постигне и потпише Споразум о решавању кризе, који би садржао: полазне основе, циљеве и принципе, задатке и рокове за њихову реализацију по фазама према Анексу 5 и његовим прилозима.

- Резултат: Потписивање Споразума
- Носилац задатка: Координационо тело
- Рок: Д до С*

в) III фаза – имплементација Споразума

Циљ ове фазе је да се сви задаци из потписаног Споразума реализују доследно, благовремено и обострано, по принципу „корак по корак“ односно „више корака за краће време“, уз потпуну јавност у раду и уз надгледање и подршку сваког „корака“ од стране представника међународне заједнице. Имплементација Споразума би се реализовала кроз три основна задатка у шест фаза, а у складу са Анексом 5 и његовим прилозима, према следећој табели.

Р. бр.	ЗАДАЦИ	% РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПО ФАЗАМА					ПЛАН
		I и II С+2 мес.	III С+4 мес.	IV С+8 мес.	V С+24 мес.	VI С+36 мес.	
1.	Интеграција Албанаца	10%	20%	40%	100%	100%	Анекс 5а
2.	Успостављање безбедности и мира у региону	10%	100%	100%	100%	100%	Анекс 5г
3.	Економски и социјални развој региона	5%	10%	30%	65%	100%	Анекс 5в

- Резултат: Потпуно спровођење споразума
- Носилац задатка: Координационо тело
- Рок: С до С+36 месеци

1. Интеграција Албанаца у политички, државни и друштвени систем и поштовање њихових људских права у складу са европским стандардима обухвата:

* С : дан потписивања споразума.

- усклађивање националног састава запослених у државним службама, привреди и друштвеним делатностима са националном структуром становништва;

- обезбеђење одговарајуће заступљености Албанаца у извршним одборима скупштина општина и у Влади Републике Србије (до измене одговарајућих закона о изборима и о локалној самоуправи), а након измена закона и у скупштинама општина и Народној Скупштини Републике Србије;

- сузбијање свих облика кршења људских права, појачаном контролом законитости рада полиције и других државних органа, уз слободу приступа акредитованим организацијама за људска права, ради увида у стање у тој области и отварање канцеларија за људска права у месним заједницама;

- обављање полицијске службе од стране национално мешовитих патрола полиције када се за то стекну неопходни услови.

2. Успостављање безбедности и мира у региону подразумева:

- потпуну и трајну обуставу терористичких аката, разорување екстремиста и распуштање њихове организације са уништавањем фортификацијских објеката и са предајом оружја и опреме;

- повлачење ванредно ангажованих војних и полицијских снага, повратак или остајање редовне локалне полиције национално-мешовитог састава у насељима (пунктови, патроле и други облици редовног рада) и редовних војних састава, укључујући и одговарајуће јединице према административној линији са КиМ и граничне јединице према Македонији;

- деблокаду саобраћајница, слободно кретање свих грађана и слободан повратак свих расељених у своје куће;

- амнестију од кривичне одговорности и „пацификовање“, односно „рециклирање“ терориста у цивиле, са потпуном слободом њиховог кретања уколико до краја ове фазе нису извршили конкретно дело насеља.

3. Економска и социјална ревитализација и развој региона према пројектима и приоритетима општина обухвата:

- развој пољопривреде (сточарство, воћарство, дуван и др.);

- прераду дрвета и сл.;

- изградњу путне мреже, водовода, електро и телефонске мреже у свим селима;

- потпис и поправку албанских кућа за смештај избеглих Албанаца спремних да се врате;

- поправку 527 српских стамбених објеката – кућа за привремени смештај 2.300 расељених лица са АП КиМ (уз предлог комисије у чији би састав активно били укључени и представници Српске православне цркве).

ПРИЛОЗИ: – Анекс 1–5 (5)

– Анекс 5а–5г (4)

**Координационо тело Савезне Владе
и Владе Републике Србије за општине
Бујановац, Прешево и Медвеђа**

За решавање кризе у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа (на југу Србије), Савезна Влада и Влада Републике Србије образовале су Координационо тело са седиштем и местом рада у Бујановцу. Одлуком Савезне Владе и Владе Републике Србије о образовању Координационог тела утврђују се његови задаци, организациона структура, персонални састав, просторије, средства и финансирања.

а) Задаци Координационог тела

Задаци Координационог тела су:

1. Координација, обједињавање, усмеравање, усклађивање и унапређивање рада савезних, републичких и органа локалне самоуправе на реализацији задатака у решавању кризе у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа, који се посебно односе на:

- успостављање пуне личне и имовинске сигурности и безбедности грађана и неометане слободе њиховог кретања, што захтева отпуштање и разоружање албанских екстремиста, а затим и смањење ванредно ангажованих војних и полицијских снага у региону;

- интегрисање Албанаца у политички, државни и друштвени систем Републике Србије и општина уз развијање мултиетничког и мултиконфесионалног друштва на демократским принципима, поштовање људских и мањинских права свих грађана у складу са савременим стандардима, и уз очување интереса Срба у региону и на КиМ;

- просперитетан и брз економски и социјални развој региона у интересу свих грађана.

2. Координација и усмеравање рада југословенског дела Заједничке комисије за имплементацију Војнотехничког споразума (КФОР-а, Савезне Владе и Владе Републике Србије) и Комитета Савезне Владе за сарадњу са Мисијом УН на КиМ, у решавању кризе.

3. Остваривање пуне сарадње, у оквирима спољне политике СРЈ, са представницима међународних организација (КФОР, УНМИК, ЕУММ, УНХЦР и др.), обезбеђивање њихове подршке у решавању кризе, и у оквиру тога потписивање споразума са представницима међународне заједнице, који су у функцији решавања кризе.

4. Вођење разговора и потписивање свих споразума са представницима албанске националне заједнице у вези са решавањем кризе.

5. Информисање и извештавање Савезне Владе и Владе Републике Србије о свом раду, резултатима рада, стању и проценама развоја политичке, безбедносне и војне ситуације у региону.

б) Руковођење и организација

Координационим телом руководи председник, који је за свој рад и резултате рада Координационог тела, за стање на територији и у областима за које је Координационо тело образовано, одговоран Председнику СРЈ, Савезној Влади и Влади Републике Србије, којима најмање једном месечно подноси Извештај о свом раду.

Координационо тело у свом саставу има шест комисија и секретаријат (шема 1/1), у чији састав улазе представници савезних и републичких органа, локалне самоуправе и невладиних организација:

1. *Комисија за успостављање поверења и интеграцију*, у чији састав улазе представници министарстава: правде и локалне самоуправе; националних и етничких заједница; за рад и запошљавање и за социјална питања; министарство вера и невладине организације.

2. *Комисија за безбедносно-војна питања*, у чији састав улазе представници министарстава: унутрашњих послова, одбране, правде и локалне самоуправе и представници ВЈ.

3. *Комисија за економски и социјални развој*, у чији састав улазе представници министарстава: за привреду и приватизацију; пољопривреде, шумарства и водопривреде; урбанизма и грађевина; саобраћаја и телекомуникација; рударства и енергетике; финансија и економије; и министарства за економске односе са иностранством.

4. *Комисија за односе са међународном заједницом*, у чији састав улазе представници: Савезног министарства за спољне послове, Министарства здравља и заштите животне средине, Заједничке комисије за имплементацију ВТС и Комитета Савезне владе за сарадњу са Мисијом УН на КиМ.

5. *Комисија за медије*, у чији састав улазе представници секретаријата за информисање, прес центар, маркетинг, аналитичари, лектори и преводиоци.

6. *Комисија за људска права и хуманитарна питања*, у чији састав улазе представници министарства правде и локалне самоуправе; министарства здравља и социјалне политике; комесаријата за избеглице; невладиних и хуманитарних организација.

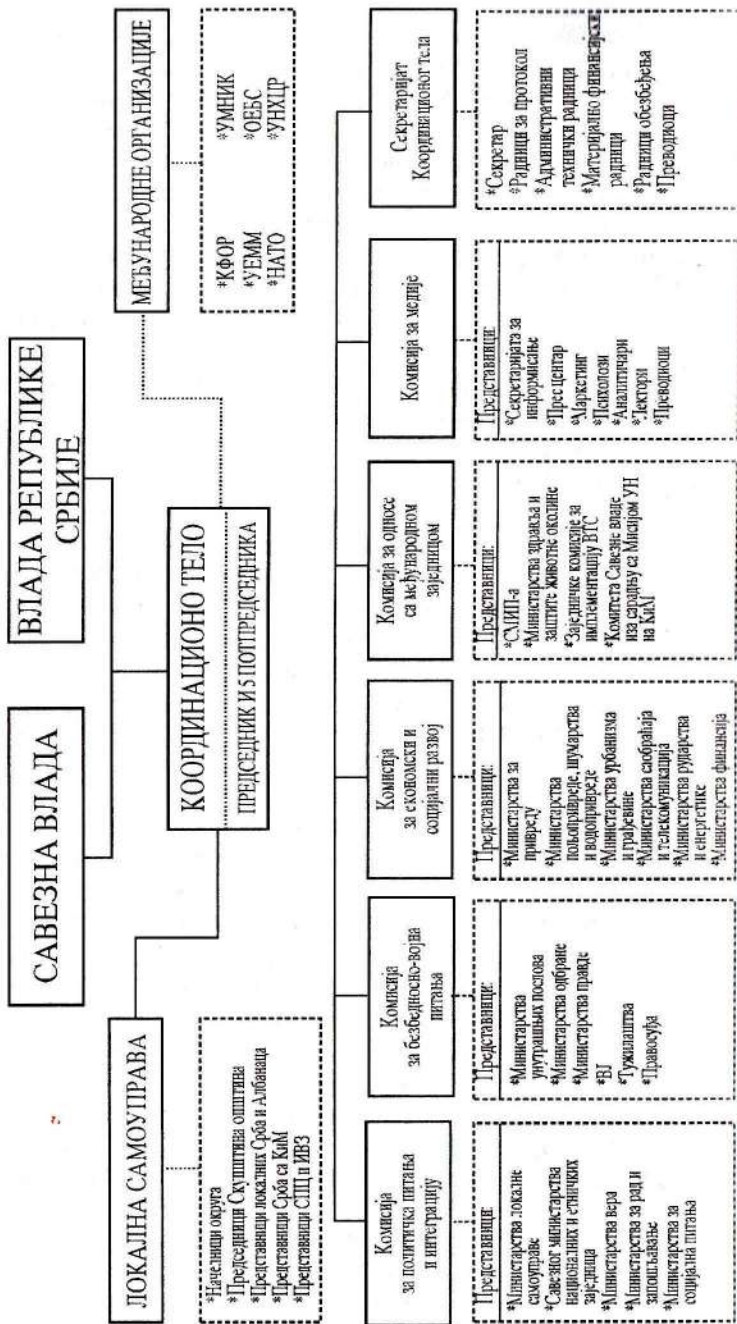
7. *Секретаријат Координационог тела*, у чији састав улазе: секретар Координационог тела, радници за протокол, преводиоци, административно технички радници, материјално финансијски радници и радници обезбеђења.

Координационо тело има ужи и шири састав, сталне и повремене чланове.

Ужи састав Координационог тела чине: председник, министри одбране, унутрашњих послова, спољних послова, правде и локалне самоуправе, мањина и етничких заједница (потпредседник), начелник Генералштаба Војске Југославије и начелници ресора јавне и државне безбедности, секретар и председници комисија.

ОРГАНИЗАЦИОНА ШЕМА

Координационог тела за општине Прешево, Бујановац и Медвеђе

У шири састав Координационог тела улазе и представници министарства и органа у оквиру комисија, председници скупштина општина, начелници округа, представник Српске православне цркве и представници локалних Срба и Албанаца.

Стални чланови Координационог тела су председник, потпредседници, представници полиције и војске, председници комисија, секретар и чланови секретаријата. Повремени чланови у Координационом телу су представници осталих министарстава, органа и грађани из састава комисија и локалне самоуправе, према шеми 1/1.

Анекс 2

План медијске подршке мирном решавању кризе у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа

Циљ СРЈ и РС је да новим приступом добију медијски рат и тиме, поред осталог, обезбеде наклоност међународне заједнице што је значајан предуслов за решење кризе. У том смислу, неопходно је урадити озбиљну припрему медијског рата и одредити најквалитетнији тим и за његову реализацију. План медијске подршке решавању кризе начелно треба да обухвати циљеве, задатке, организацију, кадрове, материјална средства и принципе рада у информисању.

а) Циљеви и задаци

Квалитетна медијска подршка решавању кризе у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа, са елементима маркетинга и позитивне пропаганде имала би следеће циљеве:

1. Да јасно афирмише наше одлучно опредељење да кризу решавамо мудро и стрпљиво, мирним путем и политичко-дипломатским средствима уз подршку међународне заједнице;

2. Да квалитетом информисања увери светско и домаће јавно мњење у наше намере да Албанце интегришемо у систем и да им обезбедимо сва национална и људска права по савременим стандардима, да тиме не угрозимо ниједно право Срба у региону, и да, такође, заштитимо права Срба на КиМ.

3. Да јавно мњење, посебно Албанце и међународну заједницу увери да смо опредељени да у региону развијамо економски и социјално просперитетну мултиетничку и мултиконфесионалну заједницу, уз поштовање свих људских и мањинских права грађана.

4. Да се увери међународна јавност да је албански тероризам опасност која не прети само Србији и СРЈ већ и целом региону и Европи и да посебно угрожава спровођење Пакта за стабилност југоисточне Европе.

5. Да објективним приказивањем чињеница увери међународну јавност да тероризам и нашој земљи даје право да се против њега бори на начин на који то чине све демократски организоване државе у свету.

6. Да квалитетним информисањем, пре евентуалне антитерористичке акције, међународно и домаће јавно мњење буде уверено да смо предузели све, и да је једини преостали начин решења кризе антитерористичка акција, о којој би јавност била обавештена, а новинарима омогућено да је прате.

7. Да свима буде јасно, ко је ван закона и за насиље, а ко је легитиман и за мирно решење; ко је жртва, а ко злочинац; ко поштује договоре, а ко их не поштује. Не сме се подржавати теза да су терористи „жртве“ јер су они у тој улози остварили значајне циљеве на КиМ.

8. Да припрема и пласира одговарајуће информације и друге текстуалне и аудио-визуелне материјале у вези са решавањем кризе.

б) Организација, кадрови, материјална средства

За медијску подршку решавању кризе у оквиру Координационог тела образоваће се Комисија за медије у чији састав улазе:

- представници секретаријата за информисање;
- Прес центар Координационог тела са одговарајућим особљем и опремом;
- сарадници за маркетинг, аналитичке, језичко-лекторске, информатичке и преводилачке задатке.

Комисија за медије користиће просторије и опрему Координационог тела, а финансираће се буџетом одређеним средствима.

Војна обавеза и алтернативно служење војног рока

УДК : 342.742 : 355.212

Др Миливоје Росић, потпуковник

Војна обавеза дефинише се скупом правила и поступака који се односе на ангажовање војних обвезника у обуци, припреми и одбрани земље. Систем војне обавезе формирају структуре војске и друштвене заједнице, које тек као целина обезбеђују њено остваривање. Такође, војна обавеза као функција инструмент је у логистичком систему обезбеђења обученог старешинског и војничког састава, као ресурса за попуну мирнодопских и ратних јединица.

Развој и доградња система војне обавезе не остварују се спонтано и стихијски, већ се планирају, усмеравају и усклађују с потребама и могућностима земље. У раду је разматрано функционисање система војне обавезе у нормалним условима и утицај алтернативног служења војног рока на систем у целини.¹

Увод

У већини земаља света, односно у свим земљама у којима су ратне армије веће од мирнодопских армија, војна обавеза је основни начин попуне оружаних снага. Убрзаним развојем ратне технике и наоружања и њиховим утицајем на физиономију и начин вођења рата² није потиснут значај човека као чиниоца оружане борбе јер савременом техником и наоружањем успешно могу да рукују само специјалисти. То значи да су армије будућности, управо армије технике и специјалиста. Отуда, војна обавеза, чијим се спровођењем обезбеђују потребни квантитет и квалитет попуне, а тиме одабирање и оспособља-

¹ Скраћивањем дужине алтернативног служења војног рока у односу на редовно тај начин служења војног рока може да се учини привлачнијим.

² Технологија је на три начина изменила физиономију и начин вођења рата: 1) повећала је убојност на бојишту, 2) изменила је димензије бојишта од линеарних ка нелинеарним, и 3) изменила је потребе и избор људства („Билтен превода“, ЦВНДИ, 1998–2000, стр. 116).

вање људи да сигурно и зналачки користе савремену технику и наоружање, једно је од основних питања у развоју и организацији свих армија света. Осим тога, треба узимати у обзир чињеницу да су обученост и оспособљеност људства, уз обезбеђење потребног нивоа мирнодопске и ратне попуне војске, један од најзначајнијих чинилаца њене борбене готовости. Међутим, у последњој деценији 20. века бројне пацифистичке организације, покрети и верске секте, под изговором залагања за фундаментална људска права, настоје да, уместо опште војне обавезе, уведу и могућност алтернативног служења војног рока. Код нас се тај начин служења војног рока за сада примењује на основу коришћења права приговора савести, и то само у периоду извршавања регрутне обавезе, али је све чешће залагање појединих невладиних организација за коришћење тог права и у осталим фазама обављања војне обавезе.

Идеолошка основа приговора савести заснована је на идеји одбијања да се учествује у убијању других људи. Међутим, при томе се често занемарује чињеница да се то право веома лако може и злоупотребити, што би знатно отежало функционисање једног сложеног и динамичног система какав је систем војне обавезе. Самим тим, и одлучивање о захтевима за алтернативно служење војног рока веома је деликатно, нарочито када постоји уверење да је држава у опасности и када је управо најзначајније да се обезбеде потребни људски потенцијали, односно одговарајући број обучених војника.

Настанак и развој војне обавезе

Појам *оружане силе* настао је још у првобитној заједници. Наиме, у најстарије време оружану силу чинили су припадници племена способни да са оруђима за рад учествују у оружаном сукобу. Међутим, настанак оружане организације везује се за развој робовласничких односа. Наоружани одреди из тог доба попуњавани су из редова слободних грађана, већином занатлија и сељака. У каснијем периоду, са појавом стајаћих (најамничке) војски, променио се и начин њихове попуне, односно војска је све чешће попуњавана плаћеницима и добровољцима, а *општи народни позив* примењивао се само у случају крајње опасности.

Систем попуне заснован на војној обавези произишао је из феудалних друштвених односа, због чега је у том периоду имао и одређених ограничења.³ Касније, са појавом најамништва, потпуно је укинут феудални позив, али су тај начин попуне могли да примене само бога-

³ На самом почетку био је карактеристичан општи народни позив. Међутим, даљим развојем феудализма сужена је база попуне само на феудални (вазални) позив. Кметовима се оружје није давало из бојазни да га могу употребити у борби против властеле.

ти владари и феудалци.⁴ Развој робно-новчане привреде, распад феудалних друштвених односа и формирање централистичких држава довели су до великих промена како у организацији оружаних снага, тако и у начину њихове попуне. Развој капиталистичке привреде и јачање економије омогућили су постепени преображај најамничких војски у стајаће војске.⁵ Прво су формиране мирнодопске кадровске армије, које су касније прерастале у масовне националне армије и могле да се попуне само на основу опште војне обавезе.

Увођење опште војне обавезе у појединим земљама често је погађало најсиромашније грађане, јер се нису могли откупити или наћи плаћену замену, а јединице попуњене на тај начин могле су да функционишу само уз предузимање строгих мера дисциплине и дрила, па је њихово држање изискивало велике трошкове. Међутим, и поред тога, формиране националне армије постојале су све веће и веће, и утростручене су до краја 19. века.

Стварању масовних националних армија у раздобљу између Француске револуције и Првог светског рата претходило је *uvoђење опште војне обавезе у већини земаља*,⁶ а кадровске армије постале су школе за обуку грађана и за њихово оспособљавање и припрему за рат. На тај начин обезбеђивано је резервно људство за попуњу јединица, које су се формирале на оглас мобилизације ратних јединица, чиме је омогућено скраћивање активне војне службе. Такође, тиме је наметнута потреба за сталним праћењем и усклађивањем система војне обавезе са евентуалним друштвеним променама, будући да је већ тада војна обавеза постала важна функција⁷ попуне војске, а тиме и система одбране земље. Увођењем опште војне обавезе и усавршавањем система војне обавезе у целини наметнута је и потреба усавршавања његових подсистема⁸ (регрутна обавеза, служење војног рока и обавеза служења у резервном саставу), уведена је евиденција војних обавезника (картотека), почела је да се планира попуна мирнодопских и ратних јединица (у даљем тексту: мирнодопска и ратна попуна) и да се школује резервни старешински кадар.

С обзиром на масовност ратних армија и потребу да се у њима у одређеном тренутку нађе мноштво обучених војних обавезника, мирнодопске армије су све више постајале школе у којима је обезбеђиван

⁴ Најамничке војске су биле мале – ретко су имале више од неколико хиљада оклопника.

⁵ У епохи стајаћих војски дотадашњи најамници су претворени у војнике плаћенике за дугогодишњу службу.

⁶ До краја 19. века у већини држава уведена је општа војна обавеза.

⁷ „Скуп послова (делатности) којима се обављао део задатака у оквиру општег задатка називамо функцијом“ (Б. Јовановић, *Увод у теорију војног руковођења*, ВИЗ, Београд, 1984, стр. 8).

⁸ У системском прилазу решавања одређења проблема појам функције се често користи за групу сродних или појединачних активности које реализује организациони систем, а сложене функције се декомпоњују на подфункције.

потребни ниво ратне попуне. Али, и мирнодопска попуна се непрестано морала прилагођавати одговарајућем начину извођења обуке, која је временом постајала све разноврснија и сложенија. Разлике су се посебно испољавале између видова војске (копнена војска, РВ и ПВО и ратна морнарица), али и између појединих родова и служби. Специфичности видова, родова и служби наметнуле су потребу да се и у оквиру њих одреде одговарајуће специјалности, што је условило да се приликом њихове попуне и, у оквиру њих, за одговарајуће специјалности специјално одабира људство.

У садашње време војна обавеза (слично као и пореска обавеза) инструмент је друштвене заједнице. То су, пре свега, административна акта која се доносе на основу закона и прописа заснованих на законима ради регулисања или остварења утицаја на обезбеђење што повољнијих услова за реализацију функција земље које су од заједничког интереса.⁹ У том случају војна обавеза је инструмент у систему одбране земље.

Мноштво формацијских места и различитих војноевиденционих специјалности (ВЕС) у савременим армијама, с једне стране, и хетерогеност регрутне популације, с друге стране, чине неопходним стално праћење и осавремењавање система војне обавезе. *То подразумева да се војна обавеза посматра као стручна и научна делатност у оквиру које се обезбеђује да сваки човек – регрут, дође на право место, што касније значајно олакшава и убрзава његово оспособљавање за одбрану земље. У вези с тим, а с обзиром на то да је систем војне обавезе, у суштини, основа целокупне надградње у области обезбеђења потребних људски потенцијала за одбрану земље, неопходно је да се, према ситуацији у окружењу система, потребама и могућностима, стално дограђује и усавршава.*

Систем војне обавезе

Опште одредбе

Нови облици оружане борбе, који се огледају кроз појачано психолошко-пропагандно дејство, примену електронике, рат са дистанце и доминантно ангажовање ваздухоплова и ракетних система, као и кроз увођење у наоружање савремених техничких (убојна) средстава високе технологије (интелигентно оружје), чине неопходним да сви субјекти који учествују у тој борби буду *врхунски обучени*, мотивисани и *спремни за максимално психофизичко напрезање*. То условљава и стално аналитичко праћење стања у окружењу, као и сталну доградњу и усавршавање система војне обавезе и система одбране у целини.

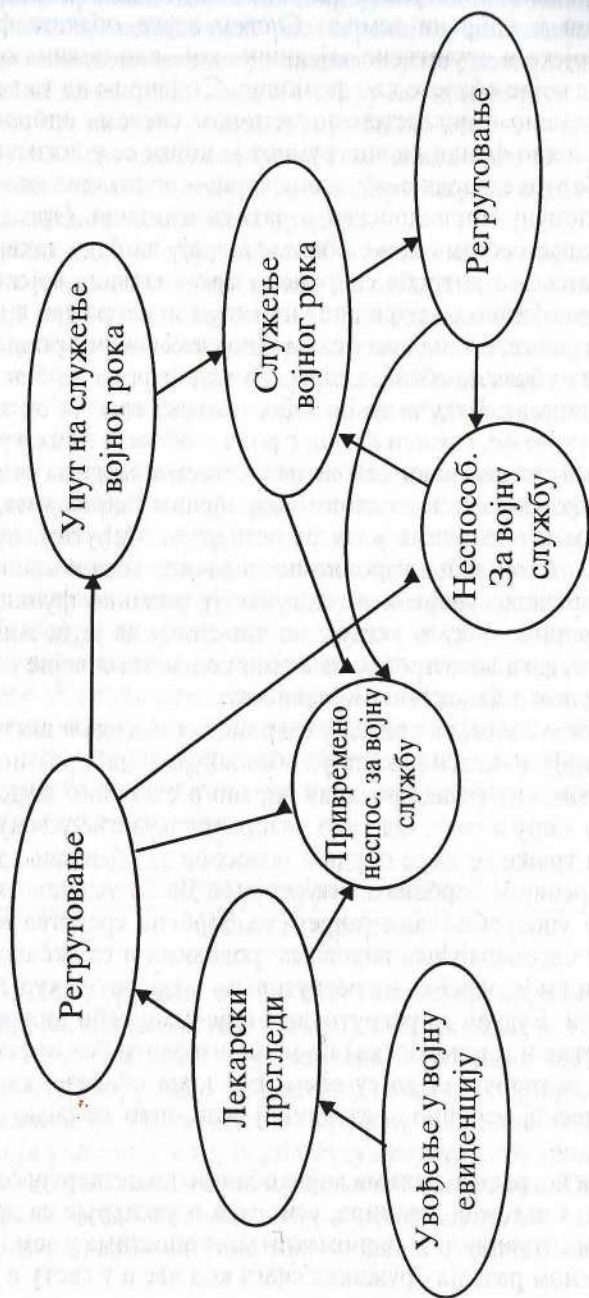
⁹ Стеван Куколеча, *Организацијско-пословни лексикон израза, појмова и метода*, „Рад“, Београд, 1986, стр. 493.

Војна обавеза, као функција система одбране земље, дефинише се скупом правила и поступака у ангажовању војних обвезника у обуци, припреми и одбрани земље. Систем војне обавезе формирају структуре војске и друштвене заједнице, које као целина обезбеђују остваривање војне обавезе као функције. С обзиром на то да је тај систем истовремено и подсистем логистичког система одбране земље, војна обавеза као функција инструмент је којим се у логистичком систему обезбеђује стварање обученог војничког састава као основног ресурса за попуну мирнодопских и ратних јединица. Организација и функционисање система војне обавезе морају да буду такви да обезбеђују задовољење потреба савремено организоване војске. Систем војне обавезе обично се дефинише као скуп мера, радњи и поступака на основу којих се, према законским и подзаконским прописима, обавља регрутна обавеза, обавеза служења војног рока и обавеза лица у резервном саставу. Будући да се војна обавеза састоји од три подсистема (регрутовање, служење војног рока и обавезе лица у резервном саставу),¹⁰ и њени саставни делови (подсистеми) могу да се представе као релативно самосталне целине с одређеним садржајима, прописаним начином и периодима када се остварују. Међутим, између тих подсистема постоји више узрочно-последичних веза и односа који су такође нормативно уређени и омогућавају успешно функционисање система у целини. Све то указује на чињеницу да је за њихово комплексно сагледавање потребно да се сви подсистеми војне обавезе налазе у потпуном дијалектичком јединству.

Регрутовањем се, уз примену савремених метода и инструмената, кроз селекцију и класификацију, обезбеђује (одабира) поуздан регрутни контингент (психофизички здраво и способно људство) ради попуне ВЈ у миру и рату. Од тако одабраног људства у току служења војног рока тражи се да се обучи и оспособи за обављање задатака и у најразноврснијим борбеним ситуацијама. Да би успешно користили и ефикасно употребљавали савремена борбена средства војници се обучавају у одговарајућим видовима, родовима и службама, односно за ВЕС који им је одређен на регрутовању – где се очекује да ће бити најуспешнији. Будући да регрутовање није само себи циљ и да се попуна ВЈ (ратна и мирнодопска) не може изводити без претходног регрутовања, потврђује се да су елементи војне обавезе, као сложене целине, у тесној узрочно-последичној вези, што се јасно уочава на шеми 1.

Развој и доградња система војне обавезе не остварују се спонтано и стихијски. Систем се планира, усмерава и усклађује са друштвено-политичком ситуацијом и економским могућностима у земљи, достигнутом степеном развоја оружаних снага код нас и у свету и усвојеном

¹⁰ Ти подсистеми сачињавају систем војне обавезе тек када су међусобно повезани и усклађени.

концепцијом (доктрином) одбране земље. Дакле, само на тај начин, односно континуираном доградњом целокупног система или појединих његових делова могу да се изнађу најповољнија решења (концепцијска, доктринарна, организацијска, финансијска итд.), која су у функцији остваривања најбољих резултата у одређеном времену.¹¹ Међутим, због специфичности и комплексности система војне обавезе, у тражењу најцелисходнијих решења у пракси (посебно у домену високе ефикасности и поузданости система у целини) најчешће се дограђују поједини његови елементи, а пре свега система регрутовања и служења војног рока који су најдинамичнији. Наиме, ти системи, као динамички и отворени, такође се састоје од подсистема (области) – организационих целина,¹² у којима се свака промена директно рефлектује на квантитативно и квалитативно стање попуњености мирнодопских и ратних јединица Војске, а тиме и на њихову борбену способност.

Страна искуства у организацији система војне обавезе

Систем војне обавезе уређује се у свим земљама уставом и посебним законом, а по устројству и начину функционисања система војне и регрутне обавезе карактеристично је више земаља.

Италија. У Италији војна обавеза је општа и може се одслужити у војсци, војној полицији, ватрогасним бригадама или полицији. Дужина служења војног рока износи 20 месеци. Регрутовање је у надлежности провинцијских уреда за регрутовање, који имају савете и повереништва и регионалне војне округе, који су у саставу оружаних снага. Специфично је да регрутовање за потребе КоВ и РВ обављају провинцијски уреди за регрутовање, а за РМ њени посебни органи. Регрутовање се обавља након шеснаесте године живота, а упућивање на служење војног рока по завршетку средње школе, односно по завршетку више или високе школе. Регрутни контингент, због смањеног наталитета, у последњих неколико година значајно је смањен. Војници који из верских и других разлога одбијају да носе оружје, као и они који се изјасне за „дивилно служење“ војног рока, војни рок служе 20 месеци (у помоћним органима, санитетским јединицама и установама, државној ватрогасној и шумској служби итд.). Регрути се на служење војног рока упућују сваког месеца, тако да јединица у току месеца прима регруте и отпушта ислуженике, чиме се обезбеђује већа попуњеност и виши ниво борбене спремности.

¹¹ Н. Ђокић, *Систем регрутовања и попуње мирнодопске ЈНА војничким саставом и предлози за доградњу постојећих решења* (испитна тема за чин генерал-мајора), Београд, 1991.

¹² Увођења у војну евиденцију лекарских прегледа и регрутовања.

Од 1991. године уведено је служење војног рока на територијалном принципу (осим појединих ВЕС-ова). То је изазвало и одређене промене у систему регрутовања, знатно смањило трошкове, олакшало прилагођавање регрута и побољшало попуну ратних јединица. У вези са служењем војног рока у ОС Италије, у наредном периоду се предвиђа комбинација обавезног служења војног рока и служења „по уговору“. Једно од предложених решења јесте служење на „добровољној“ основи и „по уговору“, али тај предлог италијански парламент за сада није прихватио. Такође, постоји идеја да се војни рок скрати и да се за помоћне дужности и службе у ОС примају и жене.

Грчка. Војна обавеза у Грчкој је општа, и од ње не може бити изузет ниједан појединац. Дужина служења војног рока износи од 21 до 23 месеца. Регрутовање је у надлежности војнотериторијалних органа. За устројавање и ажурно вођење спискова мушких лица до 18 година одговорни су представници месних власти. Регрутна обавеза почиње у 18. години живота, регрутовање се обавља у 20, а упућивање на служење војног рока у 21. години живота. Способност за војну службу одређује се после завршених лекарских прегледа, када регрут може да буде оцењен као способан за војну службу, способан за помоћне службе и неспособан. Регрути који су способни за војну службу подвргавају се процедури психијатријског испитивања ради одабирања за видове, родове, службе и специјалности.

Француска. У Француској послове војне обавезе у целини (по читавој дубини система) обављају специјализовани војни органи, који су у надлежности Генералштаба ОС а придодати су Генералштабу Коппене војске.¹³ Дужина служења војног рока износи 20 месеци. Поред централне службе за регрутовање при Генералштабу КоВ-а, на територији сваке војне области постоји и дирекција (управа) за регрутовање или више бироа за регрутовање и један или два регрутна центра. Биро за регрутовање је највиша војнотериторијална организација, која се састоји од четири одсека. Сваки одсек обавља групе послова везаних за војну обавезу: Први одсек – послове регрутовања, Други одсек – евиденцију резерве, Трећи – послове мобилизације, и Четврти одсек – административно-техничке послове.

Политика коју спроводи Француска и која би се могла применити и у другим земљама јесте тзв. добровољно служење дужег војног рока. Према закону, војници у ОС Француске могу добровољно да продуже редовни војни рок од 12 до 24 месеца. На тај начин се обезбеђује око 10 одсто укупног броја војника на служењу војног рока. Међутим, око 25 одсто од укупне регрутне популације не служи војни рок (због болести, као храниоци породице или из других разлога).

Велика Британија. За све видове оружаних снага Велика Британија потпуно обезбеђује људство на основу система добровољног ја-

¹³ Пословима везаним за војну обавезу баве се старешине Коппене војске.

вљања и служења у војсци.¹⁴ Преласком са обавезног на добровољно служење војног рока, да би се што већи број младића привукао за службу у професионалној војсци, Влада и Министарство одбране предузели су више конкретних мера. Једна од најзначајнијих и најефикаснијих мера била је јака и опсежна пропаганда за служење у британским оружаним снагама. Поред тога, почело се са напуштањем британске традиционалне круте дисциплине, која се сводила првенствено на спољне ефекте. У војсци је уведен веома опсежан програм обуке и образовања, као и програм преобуке старијих војника за неке службе у цивилном сектору. Војници су, према годинама стажа, разврстани у класе. Резултат преласка Велике Британије са класичног система опште војне обавезе на добровољну службу у професионалној војсци било је, углавном, смањење оружаних снага и побољшање економског положаја професионалних војника.

Савезна Република Немачка. У Савезној Републици Немачкој војној обавези подлежу сви мушкарци од 18 до 45 година живота, с тим што се на служење војног рока упућују до навршених 28 година живота (изузетно до навршене 32 године). Међутим, грађани се у неким ситуацијама могу ослободити служења војног рока или војне обавезе уопште. Такође, постоји могућност да војни обвезници у одређеним условима (пре или за време служења војног рока) затраже да не буду војни обвезници. У том случају се ослобађају војне обавезе, али постају цивилни обвезници. Дужина служења војног рока износи 10 месеци.

Организација регрутне службе је веома децентрализована, са много локалних комисија које имају приличан степен аутономије. На регрутним пословима заједно раде цивилна и војна лица. Савезна Република Немачка је војнотериторијално подељена на шест војних округа. У једном периоду место за служење војног рока одређивано је по принципу лутрије, али су се многи војни обвезници жалили на правилност таквог система, па је измењен. Род и вид одређују регрутне комисије¹⁵ на основу резултата медицинских прегледа. На територији сваког среза образује се једна или више регрутних комисија.

Према способности за војну службу регрути се деле на шест категорија: 1) способан за специјалне задатке; 2) неспособан за специјалне задатке; 3) ограничено способан за војну службу у мањој мери; 4) подлеже обавезној војној служби у миру; 5) ограничено способан у већој мери, и 6) трајно неспособан за војну службу.¹⁶

¹⁴ Са изузетком периода од 1948. до 1960. године.

¹⁵ Регрутне комисије се састоје од три члана и у њихов рад нико нема право да се меша.

¹⁶ Војни обвезници који одмах након регрутације не буду упућени на служење војног рока морају увек да буду спремни да у случају потребе ступе у армију.

Сједињене Америчке Државе. У Сједињеним Америчким Државама организација регрутовања је самостална, а њен руководилац је за свој рад непосредно одговоран председнику Сједињених Држава. Основни задатак система регрутовања јесте да ажурирањем спискова потенцијалних људских ефеката осигура људство за попуну видова оружаних снага одређене јачине. Целокупна организација регрутовања је на цивилној основи. Војна лица се појављују само у националним и државним штабовима.

Регрутне комисије имају задатак да уписују и разврставају регруте и да ажурно воде евиденцију – спискове уписаних. Регрути се разврставају по групама и подгрупама и према физичким способностима. Приликом разврставања у групе издвајају се: група расположивих регрута за упућивање у армију, група за служење војног рока, група лица која одгађају службу итд. Подгрупе се формирају у оквиру групе и обухватају разне категорије регрута: ђаке, студенте, пољопривреднике, владине функционере, лица без деце, и слично. Приликом разврставања регрута према оцени здравствене способности помажу санитарски саветници, а сви остали послови у вези са регрутовањем обављају се после ступања регрута на служење војног рока.

Русија. У Русији је општа војна обавеза већ постала део војне традиције. Међутим, на основу Закона о општој војној обавези, последњих година, све већем броју руских младића омогућује се да војну обавезу одложе за одређено време или да се од ње потпуно ослободе. Дужина служења војног рока износи две године, односно годину за регруте дипломиране студенте.

Регрутовање грађана за војну службу обавља се два пута годишње (мај–јуни и новембар–децембар) према посебним наредбама Министарства одбране. Регрути који су привремено одсутни из места становања дужни су да се после објаве регрутације одмах јаве надлежним органима где се воде у евиденцији. Установе које се баве регрутацијом централизоване су и под строгом су контролом оружаних снага, иако у најнижим регрутним установама могу да раде и цивили. За спровођење регрутације у рејонима (градови) формирају се регрутне комисије, одговарајућег састава, које након обављених лекарских прегледа младићима саопштавају оцену способности и одређују одговарајући род, односно службу.

Пољска. У Пољској је систем војне обавезе заснован на законским одредбама о општој војној обавези према којима војној обавези подлежу сви мушкарци од 18 до 60 година старости. Дужина служења војног рока износи 18 месеци. Младићи се регрутују у 18. години живота, а послове регрутовања обављају надлежни војнотериторијални органи. Регрути се на служење војног рока упућују у 19. години, а у изузетним случајевима служење војног рока може се одложити до 24. године старости. Ако је регрут из неоправданих разлога избегао вој-

ну обавезу, на служење војног рока може бити позван и до 28 година старости.¹⁷

Регрутовање се обавља четири пута годишње: у априлу и октобру (главно регрутовање), када се регрути упућују директно у јединице, и у јануару и јулу за кандидате који се упућују у подофицирске школе и на одређене специјалности.¹⁸ Регрути могу служити и замену службу (цивилно служење војног рока у трајању од 27 месеци).¹⁹

У делокруг рада регрутних комисија спада: испитивање здравственог стања регрута, одлучивање о њиховој способности за војну службу, одлучивање о одлагању војне службе и одређивање рода – службе регрутима. Приликом доношења одлуке о способности за војну службу, регрутна комисија укључује регруте у једну од следећих категорија: „А“ – способан за војну службу; „Б“ – привремено неспособан; „Ц“ – ограничено способан; „Д“ – неспособан за војну службу за време мира, и „Е“ – трајно неспособан за војну службу.

Чешка Република. У чешкој армији на пословима војне обавезе раде официри опште војне специјалности, који се за позив припремају на посебним курсевима. Поред тога, у војним академијама постоји организацијско-мобилизацијска катедра, на којој се изводи настава из области војне обавезе. Дужина служења војног рока износи 12 месеци.

Организација регрутне обавезе у чешким ОС слична је нашој. На свим командним нивоима постоје органи за регрутовање. Регрути се пре регрутовања уводе у војну евиденцију и обављају лекарске прегледе у цивилним здравственим установама. За време регрутовања лекари регрутне комисије обављају њихову целокупну здравствену обраду. Улога цивилних институција у војној и регрутној обавези своди се на учешће у устројавању и вођењу евиденције војних обвезника (месни одбори), спровођењу предрегрутних лекарских прегледа, учешћу у саставу регрутних комисија (један представник органа власти и два лекара) и обезбеђењу потребних просторија и инвентара за регрутовање.

Румунија. Систем војне обавезе у Румунији регулисан је Законом о припреми становништва за одбрану. Законом је предвиђено да је његово непосредно спровођење у надлежности Здруженог генералштаба румунске армије, а остварује се преко Организацијско-мобилизацијске управе и војнотериторијалних органа. Дужина служења војног рока износи 12 месеци, у морнарици 18, а за дипломиране студенте шест месеци. Влада, према Закону, одређује дужину и начин слу-

¹⁷ Решење о одлагању доноси регрутна комисија. Уколико се регрут из оправданих разлога не упуту на служење војног рока до 28. године старости, више се не позива.

¹⁸ Око 70 одсто регрута упућује се директно у јединице, а око 30 одсто у разне школе, на курсеве, и слично.

¹⁹ Одлуку о цивилном служењу војног рока, на молбу регрута, доноси рејонска комисија.

жења војног рока, категорију лица које се изузимају од војне обавезе или служења војног рока, границе трајања и престанка војне обавезе и све остало што има законски карактер у вези с тим питањем.

Здружени генералштаб румунске армије је орган који прописује време регрутовања, позивање на служење војног рока, контингенте за поједине видове и родове, здравствене и друге услове, као и све остале послове који се односе на регрутовање и поуну румунске армије у миру и рату. Регрутни центри су организовани на нивоу жупанија (окрузи), а канцеларије на нивоу градова и комуна (општине), зависно од величине насељеног места, односно од броја становника. Здравствени прегледи се обављају на нивоу жупанијског регрутног центра, а војномедицински центри имају улогу другостепенe медицинске комисије (решења по жалбама).

Бугарска. Послове везане за војну обавезу у Бугарској обавља посебна управа у саставу Генералштаба, а њеним радом руководи заменик начелника Генералштаба. У стручном погледу, управи су потчињени војни окрузи на нивоу области. У саставу војних округа налазе се центри за евиденцију, који обављају извршне послове. Војним окрузима потчињене су рејонске војне управе (слично нашим војним одсесима). Служење војног рока траје 12 месеци. Здравствена обрада регрута обавља се у болницама, при којима су формиране сталне регрутне комисије у чијем су саставу и представници војних округа.

Швајцарска. У Швајцарској војној обавези подлежу сви швајцарски грађани. Регрутна обавеза почиње у години у којој регрут навршава 20 година живота и траје до 50 године. Основни војни рок траје четири месеци (118 дана), а војни обвезници се после 282 дана ангажују у резервном саставу. Укупно, војна обавеза траје 300 дана.

На регрутовању војни обвезници могу да буду оцењени као „способан за војну службу“, „способан за помоћну службу“²⁰ или „неспособан за војну службу“. Обука се изводи у регрутним школама. Пре регрутације и позивања на обуку сви регрути пролазе кроз обавезну предрегрутну проверу физичке спремности. Војне обавезе ослобађају се одређене категорије лица: лица на изборним функцијама државне управе за време док им траје мандат; чланови Савезног већа (владе) и савезни канцелар; већина свештеника (који нису распоређени у ОС); директори болница и неопходни персонал јавних здравствених установа, и директори казних и истражних установа; припадници полиције који нису распоређени у војну полицију; људство граничне заштите; лица која су осуђивана за тешка кривична дела; људство запослено у јавном саобраћају значајном за ОС и део службеника ПТТ – ова лица завршавају само одређене регрутне школе.

²⁰ Просечно, 88 одсто швајцарских грађана мушког пола „способно“ је за војну службу.

Бивше југословенске републике. У бившим Југословенским републикама, у почетном периоду организовања, у принципу, задржан је систем војне и регрутне обавезе који је функционисао у СФР Југославији. Организација система допуњавана је према појединачним условима.

У Хрватској одељењима за послове одбране у жупанијама и одељцима за одбрану у општинама руководи Министарство одбране. Ти органи воде евиденцију војних обвезника, а здравствене прегледе и регрутовање обављају комисије у саставу војносанитетских установа. У току је реорганизација војске и очекује се да послове везане за војну обавезу преузме Генералштаб. Дужина служења војног рока износи шест месеци.

Војна обавеза у Македонији регулисана је Уставом из 1991. године и амандманима из 1992. године. Права и дужности у вези с војном обавезом детаљније су регулисани Законом о одбрани. Служење војног рока траје девет месеци.

У Словенији је војна обавеза општа. Утврђена је Уставом из 1992. године. Дужина служења војног рока износи седам месеци.

Након Дејтонског мировног споразума (1995), у новонасталој држави Босни и Херцеговини још увек се траже најбоље форме организовања војне обавезе. Дужина служења војног рока износи шест месеци.

На основу наведених показатеља и карактеристичних примера из земаља чланица НАТО-а, Русије и неутралних и суседних земаља, може се закључити да се систему војне обавезе свуда у свету посвећује значајна пажња. Његове основне поставке уређују се уставом, а начин функционисања посебним законским и подзаконским прописима. Систем регрутовања (са мањим изузецима и специфичностима) у надлежности је војних органа и, у догледној будућности, не предвиђа се преношење тих послова на структуре изван оружаних снага.

Карактеристично је да у многим земљама почетне податке за формирање војне евиденције надлежним војним органима достављају одговарајући цивилни органи власти у чијој је надлежности пријавно-одјавна служба грађана. За обављање тог задатка органи власти су прецизно обавезни према садржају и роковима извештавања, а трошкове за те активности сносе државни органи. Улога цивилних институција у војној обавези своди се на обезбеђење почетних података за војну евиденцију, предрегрутне прегледе и, у појединачним случајевима, здравствену обраду регрута.

Смањење наталитета у већини високо и средње развијених земаља Европе и у САД,²¹ поопштравање критеријума (којима се ограничава укупан број регрута способних за војну службу), све бројнији пацифистички покрети и све чешћа опструкција војне обавезе из верских и

²¹ Проблеми са људством („Орбис“, Њујорк, 1989. године).

других убеђења отежавају одржавање садашњег бројног стања оружаних снага.²² Међутим, уколико би се, ипак, тежило задржавању садашњег бројног стања, решење за превазилажење наведених проблема могло би да се тражи и у продужењу трајања војног рока, али би се у том случају могле појавити и бројне тешкоће, углавном политичке природе.²³ Због тога је све чешћа тенденција (посебно у ОС Запада) скраћења времена служења војног рока и комбиновања обавезног служења са продуженим (професионално) служењем. Такав приступ условљен је потребом држања готових снага које су опремљене најсавременијим наоружањем и војном опремом, али са мањим бројем људи.

Развој политичке ситуације у свету утицао је на јачање „мировних покрета“, што је довело до повећања броја војних обвезника који одбијају служење у ОС или одбијају да носе оружје из верских или других разлога савести. Ти војни обвезници војни рок, по правилу, служе без оружја у продуженом трајању. Због тога се у скоро свим земљама предузимају мере за смањење броја ослобађања од војне службе, и то: ублажавањем медицинских и старосних критеријума, поштравањем критеријума за цивилно служење војног рока и настојањем да се оно учини што мање привлачним.²⁴ У суштини, војна обавеза, као инструмент организовања и попуње мирнодопске и ратне армије, усклађена је са доктрином земље. Стога је већина земаља света развила систем војне обавезе који је у надлежности управних институција оружаних снага и остварује се преко војнотериторијалних органа или органа деташованих у састав територијалне организације.

Војна обавеза у Савезној Републици Југославији

Војна обавеза у *СРЈ* као уставна категорија детаљније је одређена Законом о *ВЈ* и, у основи, чини право и обавезу обучавања појединаца за личну и колективну заштиту у случају елементарних непогода, ванредног стања, непосредне ратне опасности и ратног стања. У нашој земљи војна обавеза је *општа* и дужни су да је, према Закону, извршавају сви југословенски држављани без обзира на то где им је пребивалиште. Настаје у 17. години, када се омладинци уводе у војну евиденцију, траје до 60 године, и остварује се кроз:

– регрутну обавезу;

²² Због тога ће већина тих земаља бити приморана да тражи друга решења и могућности за одржавање захтеваног нивоа попуње.

²³ У многим земљама служење војног рока је све непопуларније, па се продужење војног рока плаћа високом политичком ценом. Такав случај је био и у Немачкој, 1989. године, када је конзервативна влада донела одлуку да се служење војног рока продужи са 15 на 18 месеци.

²⁴ Кроз тежину задатака и дуже служење у одређеним јединицама, центрима и установама, неповољан третман таквих лица, слабије плаћање, и слично.

- обавезу служења војног рока;
- обавезу служења у резервном саставу.

Регрутна обавеза

Регрутна обавеза почиње на почетку календарске године у којој омладинци пуне 17 година живота и траје до упућивања на служење војног рока. Састоји се од: увођења регрута у војну евиденцију (В/Е), лекарских и других прегледа и психолошких испитивања, регрутовања и упута регрута на служење војног рока.

Увођење регрута у војну евиденцију прва је фаза у испуњавању регрутне обавезе. Од резултата те фазе зависи величина људског потенцијала који је на располагању за регрутовање и попуњу Војске. Према *Закону о Војсци Југославије*, увођење у војну евиденцију прописано је као дужност сваког лица мушког пола²⁵ да се у календарској години у којој навршава 17 година живота јави надлежном војнотериторијалном органу (ВТО) ради увођења у војну евиденцију и устројавања одређених војноевиденционих докумената. Регрути који бораве у иностранству дужни су да се ради регулесања регрутне обавезе јаве надлежном дипломатско-конзуларном представништву (ДКП) СРЈ у иностранству.²⁶ Увођење регрута у војну евиденцију обавља се на основу података из матичне књиге рођених, регистра становништва, евиденције коју воде органи пријављивања грађана, спискова Министарства унутрашњих послова (МУП), школа и месних заједница, изјаве регрута, родитеља или родбине и података прикупљених на други начин. Увођењем у војну евиденцију југословенски држављанин добија статус војног обвезника – регрута. У тој фази војне обавезе ажурирају се подаци о школској спреми итд. и регрут припрема за лекарске прегледе и регрутовање. Основни документи на основу којих се регрути уводе у војну евиденцију јесу: 1) извод из матичне књиге рођених; 2) уверење о југословенском држављанству, и 3) подаци о адреси и месту пребивалишта, а за регруте који бораве у иностранству обавештење надлежног дипломатско-конзуларног представништва. Регрути се у војну евиденцију²⁷ уводе на основу обједињеног (јединственог) списка за увођење. Приликом увођења у војну евиденцију формирају се сва предвиђена војноевиденциона документа (ВЕД). Регрутну евиденцију чине: матична књига, матични картон (МК), јединични картон (ЈК), азбучни картон (АК) и војна и здравствена књижица.

²⁵ Жене не подлежу регрутној обавези.

²⁶ У року од месец дана од увођења регрута у војну евиденцију ДКП дужно је да о томе обавести надлежни војнотериторијални орган.

²⁷ Регрути се за увођење у В/Е позивају појединачним и општим позивом.

Лекарски прегледи и психолошка испитивања регрута друга су веома значајна функција за испуњење регрутне обавезе. Обављањем лекарских прегледа и психолошких испитивања остварују се три основна задатка: 1) обезбеђују се услови за упућивање на службу војног рока свих здравствено способних регрута; 2) сваки регрут се регрутује у род-службу и војноевиденциону специјалност која највише одговара његовим психофизичким способностима, стручној спреми и осталим карактеристикама, и 3) регрути који су неспособни за војну службу ослобађају се од служења војног рока. Под медицинско-психолошком селекцијом подразумева се поступак одабирања регрута из регрутне популације за које се, на основу одређених критеријума, претпоставља да ће на одређеном ВЕС-у бити знатно успешнији од оних који те критеријуме не испуњавају. Односно, из укупне масе регрута одабира се мањи број оних за које се оправдано очекује да ће бити успешнији на одређеним ВЕС-овима. Тај поступак је посебно важан за избор регрута за поједине специјалности.

Медицинско-психолошком класификацијом, за разлику од селекције, не обухватају се само здравствено способни регрутни обвезници, већ целокупна регрутна популација. Помоћу ње се разврставају сви регрути на постојеће ВЕС-ове као „оспособљени“ за војну службу²⁸ или „онеспособљени“ за војну службу,²⁹ зависно од њихових здравствених и психолошких способности и интересовања, као и других карактеристика. Приликом селекције и класификације у средишту интересовања је регрут, кога треба распоредити на ВЕС на којем ће, с обзиром на свој психосоматски профил, моћи да постигне што бољу војностручну оспособљеност и борбену ефикасност. Расположиви регрути се посматрају као кандидати за већи број ВЕС-ова, тако да се ствара и могућност усклађивања индивидуалних (жеља регрута) и општих потреба (попуна ВЈ) приликом доношења одлуке за сваког кандидата појединачно. Регрути за које се приликом увођења у војну евиденцију или после тога, на основу веродостојне лекарске документације, установи да болују од неизлечиве болести или да имају телесне мане и недостатке без изгледа за излечење (слепоћа на оба ока, потпуна глувоћа на оба уха, тежа психичка обољења, одузетост тела или појединих екстремитета) не позивају се на лекарске прегледе. У тим случајевима регрутна комисија оцену способности за војну службу утврђује и доноси на основу медицинске документације, коју прикључује јединачном картону регрута.

Регрутовање је планирано као јединствен процес на целокупној територији СР Југославије. Обављају га надлежни војнотериторијални органи,³⁰ према месту пребивалишта (боравишта) регрута, на

²⁸ Регрути који су оцењени као „способни“ или „ограничено способни“ за војну службу.

²⁹ Регрути оцењени као „привремено неспособни“ или „неспособни“ за војну службу.

³⁰ Војнотериторијални окрузи (ВОк) и војни одсеци (ВОд) у чијем се саставу налази и одређени број одељака.

основу законских одредаба. Уз примену савремених метода и инструмената, помоћу селекције и класификације, регрутовањем се обезбеђује (одабира) поуздан регрутни контингент (психофизички здраво и способно људство) за поуну ВЈ у миру и рату. Тако одабрано људство у току служења војног рока треба да се обучи и оспособи за обављање задатака у најразноврснијим борбеним ситуацијама. Да би успешно користили савремена борбена средства војници се обучавају у одговарајућим видовима, родовима и службама, односно за ВЕС-ове који су им одређени на регрутовању, тј. где се очекује да ће бити најуспешнији. Регрутовањем се обезбеђује: 1) да сви здравствено способни регрути служе војни рок а да неспособни буду ослобођени те обавезе; 2) регрутни контингент за поуну мирнодопске војске, и 3) одређивање регрутима ВЕС-а према стручној спреми, склоностима и знањима значајним за војску.

Приликом регрутовања примењују се јединствени критеријуми за оцењивање способности регрута за војну службу и одређивање рода, односно службе у којој ће служити војни рок. Основни елементи на којима се регрутовање заснива јесу: величина регрутног контингента на одређеном простору и на целој територији земље; оперативно-стратегијски развој ратних оружаних снага; друштвено-политички систем; организација и развијеност здравствене службе која обавља лекарске прегледе; економски и демографски чиниоци; захтеви за сигурно, непрекидно и уредно функционисање регрутовања у миру, рату и ванредним приликама; учешће бројних државних субјеката, команди и јединица ВЈ, и мирнодопске и ратне потребе за попуном Војске. *Циљ регрутовања је да се, према јединственим критеријумима,³¹ оцени способност регрута за војну службу и да им се одреди род, односно служба, и ВЕС, чиме се обезбеђује да „прави човек дође на право место“.* Приликом регрутовања приоритет треба дати: јединицама и ВЕС-овима I категорије, возачима моторних и борбених возила, јединицама и ВЕС-овима II категорије и попуни ВЕС-ова за које се искључиво тражи одговарајућа стручна спрема или одређено занимање за које се обучава у грађанству. Одређивање способности за војну службу и одређивање рода, односно службе, и ВЕС-ова обавља се на основу оцене здравствене способности и других потребних података о регруту, као и на основу минималних услова за одређивање рода-службе и војноевиденционе специјалности.

Регрутовање обавља регрутна комисија, која се формира на основу наредбе надлежне команде војног округа. Регрутну комисију сачињавају три члана: председник (официр или резервни официр), лекар (официр лекар или официр лекар из резервног састава) и представник ВТО у којем се регрут води у војној евиденцији. Род-служба, ВЕС и категорија јединице у којој ће регрут служити војни рок одре-

³¹ Мерила за оцењивање рода-службе, односно војноевиденционе специјалности.

ђују се, по правилу, у присуству лица које се регрутује.³² Лице које је оцењено као „неспособно“ за војну службу а није навршило 50 година живота може да се пошаље на ревизиони преглед ради поновне провере способности за војну службу. Одлуку о ревизионим прегледима лица истог или различитог годишта може да донесе Савезна влада, а за поједина лица начелник ГШ ВЈ или лице које он овласти.

Надлежни ВТО позива на регрутовање регруте који се воде у војној евиденцији у календарској години у којој навршавају 18 година живота (предвиђена је законска могућност регрутовања у години у којој регрут навршава 17 година живота), као и старије регруте који нису регрутовани или су оглашени „привремено неспособним за војну службу“ а привремена неспособност им ускоро истиче. Регрути који долазе из иностранства, где су боравили привремено или стално, имају право првенства у обављању процедуре регрутовања. Позивање се обавља појединачним или општим позивом,³³ а позиви се уручују, односно оглашавају на јавним местима (општи позив) 30 дана раније.

Након лекарског прегледа предлог оцене способности за служење у ВЈ дају надлежне здравствене установе, док оцену способности закључују регрутне комисије на самом регрутовању. Тада се регрутима, зависно од стручне спреме, склоности и занимања значајних за Војску и здравствених способности одређују род–служба и ВЕС у оквиру рода–службе у којој ће регрут служити војни рок.

Упут на служење војног рока процес је у којем се плански и организовано, према потребама обучавања за одбрану земље и попуње Војске Југославије, регрути упућују на служење војног рока. Упућивање регрута на служење војног рока остварује се према *Закону о ВЈ, Уредби о вршењу војне обавезе и Упутству за регрутовање и попуњу ВЈ у миру и рату*, кроз планирање, наређивање, извештавање и контроле. На служење војног рока упућују се регрути који немају основ за одлагање, а према плану упута и са одређеним родом–службом и војноевиденционом специјалношћу. Годишњим наређењем за упут, које у ВЈ издаје начелник ГШ ВЈ, регулишу се систем попуње и динамика упута регрута на служење војног рока и друга општа питања и обавезе команди, јединица и организацијских јединица ГШ Војске. На служење војног рока упућују се регрути који су „способни“ и „ограничено способни“ за војну службу тако што им се уручује позив. Упућивање се, према чл. 302. *Закона о ВЈ* може обавити и раније, односно на захтев регрута (привремени упут у ВЈ). Зависно од значаја, осетљивости, дужности или задатака одређене јединице и војноевиден-

³² Одређивање рода–службе (ВЕС) и оцену способности за војну службу регрутна комисија доноси у потпуном саставу. Оцена способности за војну службу може да буде: „способан за војну службу“, „ограничено способан“, „привремено неспособан“ или „неспособан за војну службу“.

³³ Општи позив има снагу појединачног позива.

ционе специјалности, регрути се разврставају у I и II категорију и остале јединице.³⁴

Обавеза служења војног рока

Служење војног рока, као следећа фаза у реализације *војне обавезе*, прво је практично ангажовање дела војних обвезника, односно мушке популације, у систему одбране земље, и *основни је начин обучавања и оспособљавања грађана за одбрану*.

Основне карактеристике обавезе служења војног рока. Служење војног рока реализује се у командама, јединицама и установама Војске. Обавеза служења војног рока постоји у свим земљама у којима је ратна армија већа од мирнодопске армије. У СРЈ, служење војног рока реализује се на три начина: *служењем у јединицама и установама ВЈ* (редовно служење), *служењем без оружја* (у јединицама и установама ВЈ), и *цивилним служењем војног рока* (у јединицама и установама ВЈ и СМО). За време служења војног рока без оружја и у цивилној служби војник има иста права и обавезе као војник који војни рок служи у Војсци. *Војни рок траје девет месеци*, а за регруте који војни рок служе у цивилној служби и без оружја траје 13 месеци.

Служење војног рока у функцији мирнодопске попуне Војске Југославије. Попуна ВЈ војничким саставом обезбеђује се: 1) *војницима на служењу војног рока* (регрути), 2) *војницима по уговору* (војници по уговору на војничким дужностима), и 3) *ванредном попуном* (лица из резервног састава). Служењем војног рока обезбеђује се захтевани ниво мирнодопске попуне ВЈ војницима на служењу војног рока, чиме се стварају неопходни предуслови за постизање захтевног нивоа борбене готовости.

За сваку календарску годину, попуна јединица и установа ВЈ војницима на служењу војног рока регулише се наређењем начелника ГШ Војске. Тим наређењем се дефинише начин попуне и, по потреби, одређују се и приоритети.³⁵ Команданти корпуса, зависно од потреба и задатака, могу у својим саставима да спроведу прераспodelу војника, али мењање планова попуне између корпуса (групација) на предлог тактичких носилаца може да се обави само уз одобрење Сектора за ПМ и СП – Управе за организацију, мобилизацију и војну обавезу.

Служење у резервном саставу

Под обавезом *служења у резервном саставу* подразумева се учешће лица из резервног састава на војним вежбама, курсевима и дру-

³⁴ Тачка 16. Улова за одређивање рода, службе и војноевиденционе специјалности („СВЛ“, бр. 15/1994).

³⁵ Реализацијом планова непосредне и посредне попуне обезбеђује се одржавање наређеног нивоа попуне приоритетних састава.

гим облицима војне обуке у непосредној ратној опасности и у рату, као и обављање других дужности војних обвезника прописаних законским и подзаконским актима.

Карактеристике обавезе служења у резервном саставу. Обавеза лица у резервном саставу подлежу југословенски држављани способни за војну службу. Резервни састав војске чине војни обвезници који су одслужили војни рок; војни обвезници који су, према одредбама *Закона о ВЈ*, регулисали обавезу служења војног рока на други начин ако су оцењени „способним“ или „ограничено способним“ за војну службу, и жене војни обвезници. *Резервни састав Војске може да се дефинише као део Војске који сачињавају резервни официри, резервни подофицири, војници у резерви и жене војни обвезници.*

Алтернативно служење војног рока

Право приговора савести

Идеја о људским правима резултат је новијег историјског развоја и први пут је јасно формулисана 1789. године, у току Француске грађанске револуције.³⁶ Људска права су урођена и неотуђива, и сваки човек их има зато што је људско биће, а не зато што му их је подарила власт, па је природно да му ниједна власт та права не може одузети јер му их није ни дала. Документи који су претходили Француској револуцији садрже нека начела и правила која спадају у савремени корпус људских права, али није реч о људским правима у правом смислу. Наиме, права која су њима „подарена“ нису дата свим људима, већ само племству или слободним грађанима. Такође, сам израз „подарити“, који се користи у тим документима, указује на то да монарх који их је подарио (или његов наследник) може и да их одузме.

Приговор савести, као фундаментално људско право, актуелизован је у последњој деценији 20. века. За разлику од ранијих раздобља, од тада се то право не сматра искључиво верским правом.³⁷ Идеолошка основа приговора савести садржана је у идеји одбијања да се учествује у убијању других људи,³⁸ без улажења у суштину рата и ратовања и прављења разлике између нападача и жртве. Међутим, бројне пацифистичке организације, покрети и верске секте настоје право приговора савести да искористе и злоупотребе за пропагирање како забране но-

³⁶ У познатој декларацији о правима човека и грађанина који је усвојила Француска народна скупштина 26. августа 1789. каже се да „људи се рађају и живе слободно у једнаким правима“ и да су „непознавање, заборављање или презирање људских права једини узроци општих несрећа и корупција влада“.

³⁷ Др Стеван Лилић, Биљана Ковачевић-Вучо, *Приговор савести*, ЈУКОМ, Београд, 2000.

³⁸ Тако схватање приговора савести својеврсна је вулгаризација, јер се тако изједначавају убице – нападачи (они који воде освајачке ратове) и браниоци, који су принуђени да се бране од агресије.

шења и употребе оружја, тако и потпуног ослобађања од војне обавезе. Самим тим, и одлучивање о захтевима за алтернативно sluжење војног рока веома је деликатно, нарочито када постоји уверење да је држава у опасности и када је најзначајније да се обезбеде потребни људски потенцијали, односно одговарајући број обучених војника.

Страна искуства у примени права приговора савести

Пракса у страним државама, кад је реч о приговору савести, креће се у крајностима: у неким земљама за остваривање тог права довољна је само изјава заинтересованог лица (приговарач савести), док у другим земљама то право уопште не постоји. Међутим, у многим земљама проверава се веродостојност такве изјаве и искреност таквог уверења.³⁹

Право на приговор свести правно је регулисано у више десетина земаља света, али се његова примена разликује од земље до земље.⁴⁰ У неким земљама је право на приговор савести либерално, па су бројни приговарачи савести. Процедура остваривања права на приговор савести је јасно утврђена, а sluжење војног рока замењено је цивилним sluжењем у алтернативним службама.⁴¹ У Бугарској, Румунији, Мађарској, Чешкој, Немачкој, Аустрији, Данској, Грчкој, Италији, Швајцарској, Великој Британији и републикама бивше СФРЈ право на приговор савести може да се оствари само према прописаној процедури (за сваку конкретну земљу). Земље као што су Албанија, Азербејџан, Јерменија, Белорусија, Турска и већина афричких земаља не знају за право на приговор савести. Такође, има и земаља у којима је укинута општа војна обавеза, па нема ни потребе да се право на приговор савести посебно регулише (Белгија, Исланд, Ирска, Луксембург и Холандија). Наведене разлике у примени права на приговор савести указују на специфичност те проблематике, па су значајна нека законска и практична решења у појединим земљама.

Аустрија. Право на приговор савести утврђено је Уставом из 1975. године, а грађани који одбију да служе војску из разлога савести обављају алтернативну службу у трајању од 12 месеци. Захтев за алтернативну службу подноси се у тачно одређеним роковима, што значи да то право не могу да остваре они који то нису учинили на регрутотању. Захтеви се предају Министарству унутрашњих послова и служба се обавља под његовим надзором. Алтернативна служба може да

³⁹ Те разлике указују на то да би коначну одлуку кад је у питању право на приговор савести ипак требало да доносе независни и непристрасни државни органи.

⁴⁰ У појединим земљама други разлози савести су често изговор за специфичан вид непослушности појединих народа или националних мањина, и то углавном из два разлога: не осећају се равноправним у војсци или неверују у циљеве и употребу војске.

⁴¹ Земље западне Европе, попут Немачке, Француске, Шпаније, Шведске и Финске.

се обавља и у јавним службама, цивилној одбрани, болницама, социјалним службама итд., као и у војсци, али у неборбеним јединицама.

Данска. Приговор савести је правно регулисан још од 1917. године. Војни обвезници, уместо војне обавезе, могу да обављају неки други посао који има општи значај. Дужина службе зависи од рода војске у којем приговорач служи, и траје од четири до 13 месеци. Захтеви се подносе Министарству унутрашњих послова, а приговорачи савести могу сами да бирају алтернативну службу у владиним или у невладиним организацијама.

Финска. Право на приговор савести правно је регулисано од 1931. године. Садашњу законску основу чини *Закон о алтернативним цивилним службама*, из 1991. године, којим је у миру предвиђено обављање цивилне алтернативне службе, али та обавеза у рату није одговарајуће регулисана. Захтеви се подносе Министарству одбране, а право на подношење захтева, осим регрута, имају и резервисти и војници у току служења војног рока. Алтернативне службе трају 13 месеци. Обављају се, под надзором Министарства за рад, у владиним и невладиним организацијама, општинским организацијама, црквама, непрофитним организацијама и организацијама из области социјалне заштите и здравства.

Француска. Право на приговор савести правно је регулисано 1963. године. Садашњи законски основ је Закон из 1983. године којим су предвиђени лични разлози савести против употребе оружја. Захтеви на основу приговора савести подносе се до 15. у месецу који претходи регрутовању. Захтеве могу поднети и резервисти (четири године након завршетка војног рока), али се не могу подносити за време служења војног рока. Податке о праву на приговор савести војни обвезници добијају у току медицинског прегледа, а захтеви се подносе Министарству за социјална питања, преко Министарства одбране. Алтернативна служба траје 20 месеци, а може се обављати у владиним и невладиним организацијама.

Немачка. Алтернативна служба је регулисана *Законом о цивилним службама* из 1995. године. Предвиђено је право жалбе административном суду, а војни обвезници чији су захтеви одбијени морају да служе редовни војни рок и, у противном, могу да буду кажњени. Алтернативна служба траје 13 месеци, под надзором Савезног уреда за цивилне службе при Министарству за омладину, породицу, жене и здравље. Обавља се, углавном, у болницама, социјалним установама и у невладиним организацијама.

Грчка. Алтернативно служење војног рока изван војних јединица регулисано је *Законом о приговору савести* из 1998. године, али процедура око подношења захтева није посебно утврђена. Алтернативно служење војног рока може се обављати и у неборбеним јединицама, али траје дупло дуже.

Италија. Садашњи правни основ приговора савести је *Закон о приговору савести* из 1998. године. Право на приговор савести је ограничено за време рата, односно тада постоји могућност наоружаног служења у војним јединицама. Захтеви се подносе до 60 дана по завршетку лекарског прегледа Националном бироу за цивилне службе, где приговарачи могу да буду позвани и на разговор. Алтернативне службе трају 10 месеци, под надзором Националног бироа за цивилне службе, а могу се обављати у јавним институцијама и непрофитним организацијама.

Русија. Право на приговор савести утврђено је *Уставом Русије* из 1993. године, али није детаљније регулисано одговарајућим законским, односно другим правним актима. Пошто нема закона, нема ни утврђене процедуре за подношење захтева, па су локалне регрутне комисије до сада у свега неколико случајева дозволиле алтернативно служење војног рока у неборбеним јединицама.

Бугарска. Право на приговор савести утврђено је *Уставом* из 1998. године. Захтеви се подносе пре почетка служења војног рока, а алтернативна служба траје две године. Захтеви за алтернативно служење војног рока подносе се Комисији алтернативне службе,⁴² преко подручне војне комисије. Комисија обавља разговор са подносиоцима захтева и, затим, доноси одлуку. Постоји и право на жалбу, која се подноси Министарству за рад и социјална питања, као и Врховном суду. Алтернативна служба може се обављати само у државним институцијама (социјалне установе, болнице, цивилна заштита итд.).

Мађарска. Право на приговор савести утврђено је *Уставом* и *Законом о цивилној служби* из 1997. године. Захтев се може поднети и за време служења војног рока, али само до полагања заклетве, и то цивилним властима. Трајање алтернативне службе износи девет или 15 месеци, зависно од тога где се обавља,⁴³ а може се обављати и у иностранству, на основу билатералних уговора са другом државом.

Румунија. Право на приговор савести регулисано је *Законом о припремама становништва за одбрану* из 1996. године. Алтернативне службе, у трајању од 24 месеца, утврђене су Резолуцијом Владе из 1997. године. Захтеви за алтернативно служење војног рока подносе се Министарству одбране, а служење се обавља у јавним институцијама, трговинским компанијама које раде у области социјалне и медицинске помоћи, на пројектима за заштиту околине, у пољопривреди и шумарству. Међутим, наведена решења још се не примењују у пракси.

⁴² Комисија алтернативне службе је у оквиру Министарства за рад и социјална питања.

⁴³ Уколико се алтернативна служба обавља у војсци (у неборбеним јединицама), траје девет месеци, а уколико се обавља у владиним и невладиним организацијама, траје 15 месеци.

Словенија. Прво на приговор савести регулисано је *Уставом Словеније*. Садашњи правни основ приговора савести у Словенији је *Закон о војној служби*, али у њему не постоје посебне одредбе којима је регулисано право на приговор савести за време рата. Предвиђена је и могућност подношења захтева и за време служења војног рока, а захтеви се подносе Министарству унутрашњих послова. Постоји право на жалбу, а приговарачи чији су захтеви одбијени морају да служе војску. Дужина алтернативног служења војног рока износи седам месеци, под надзором Министарства унутрашњих послова, које је под контролом Министарства одбране. Алтернативно служење војног рока може да се обавља у ватрогасним јединицама, Црвеном крсту, болницама, и слично, а постоји и могућност ненаоружаног служења у војсци.

Хрватска. Право на приговор савести према хрватском уставу дозвољено је лицима која из верских уверења или моралних убеђења не желе да служе своју војну обавезу у војсци. Приговор савести и алтернативне службе регулисани су *Законом о одбрани* из 1993. године. Захтеви се могу подносити пре, за време и након одслужења војног рока Комисији цивилне одбране, која је под контролом Министарства правде. Алтернативно служење се обавља у цивилним институцијама⁴⁴ или у војсци.

Македонија. Не постоји правни пропис којим се регулише то питање. Међутим, према *Закону о одбрани*, лицима која из верских разлога одбију служење војне обавезе дозвољено је да ненаоружани служе 14 месеци у војсци.

Алтернативно служење војног рока у Савезној Републици Југославији

Војни рок служе сви југословенски држављани који су за то „способни“, односно оцењени као „способни“ или „ограничено способни“ за војну службу. Поред служења војног рока у командама, јединицама и установама ВЈ (служење под оружјем у трајању од девет месеци), предвиђене су и две могућности алтернативног служења војног рока: *служење војног рока без оружја* (у командама, јединицама и установама ВЈ у трајању од 13 месеци) и *цивилно служење војног рока* (у командама, јединицама и установама ВЈ и СМО такође у трајању од 13 месеци). Под *служењем војног рока без оружја* подразумева се начин служења војног рока без оружја због „приговора савести“, верских и других разлога у командама, јединицама и установама Војске. Међутим, и кроз такав облик служења војног рока војник се умногоме може оспособити за ангажовање на пословима одбране. Цивилно слу-

⁴⁴ Алтернативне службе још увек нису дозвољене, па је једино могуће петнаестомесечно ненаоружано служење војног рока.

жење војног рока може да се дефинише као начин обављања задатака ради пружања помоћи и служења војног рока изван Војске, односно у цивилним организацијама и установама. Односно, то је начин служења војног рока на који се, кроз ангажовање грађана у за то одређеним организацијама и установама, може остварити општа друштвена корист. Међутим, иако је то својеврстан друштвено користан рад, приликом цивилног служења војног рока војни обвезник се не обучава за многе радње потребне за одбрану земље.

Законска решења. Служење војног рока без оружја и цивилно служење војног рока детаљније су регулисани законским и подзаконским актима. У *Уставу*, као основу за одбијање оружја, предвиђени су религиозни, али и други разлози савести. Међутим, навођењем „других разлога савести“ остављена је велика ширина за тумачење тих разлога. Према *Уставу СРЈ* (чл. 137, став 2), грађанину који због верских или других разлога савести не жели да испуни војну обавезу под оружјем омогућено је да војни рок служи без оружја или у цивилној служби, што је детаљније регулисано *Законом о Војсци Југославије* (чл. 296–300); *Уредбом о вршењу војне обавезе* (чл. 16 и 26–29) и *Упутством за регрутовање и попуњу Војске Југославије у миру и рату* (чл. 61. и 92–97). Изменама чл. 297. *Закона о ВЈ* регулисано је да се војни рок у цивилној служби, осим у Савезном министарству одбране, служи и у командама, јединицама и установама Војске. Могућношћу да се војни рок у цивилној служби (без оружја) служи у војнопривредним, здравственим и општеспасилачким организацијама, организацијама за рехабилитацију инвалида и другим организацијама и установама које се баве делатношћу од општег интереса значајно се смањују трошкови. Такође, на основу тих измена законских одредаба избегнути су проблеми смештаја, исхране, личних примања и одређивања посебног лица за контролу служења војног рока у тим установама. Међутим, кад је реч о војној обавези у целини, ипак нису узети у обзир сви значајни елементи. Наиме, према усвојеним законским решењима, војни рок у цивилној служби (без оружја) углавном се служи у војнопривредним, здравственим и општеспасилачким организацијама, организацијама за рехабилитацију инвалида и другим организацијама, а то би требало да буде само једна од могућности.⁴⁵ Савезно министарство за одбрану (Управа за цивилну одбрану), према чл. 27. *Уредбе о вршењу војне обавезе*, одредило је поједине војнопривредне установе и здравствене организације у које се регрути упућују на цивилно служење војног рока.

Практична решења. На основу наведених законских одредаба могло би се закључити да је једина разлика између служења војног рока без оружја и служења у цивилној служби у томе што се служење

⁴⁵ Са становишта војне обавезе, прихватљивије је да се алтернативно служење војног рока обавља у тзв. неборбеним јединицама.

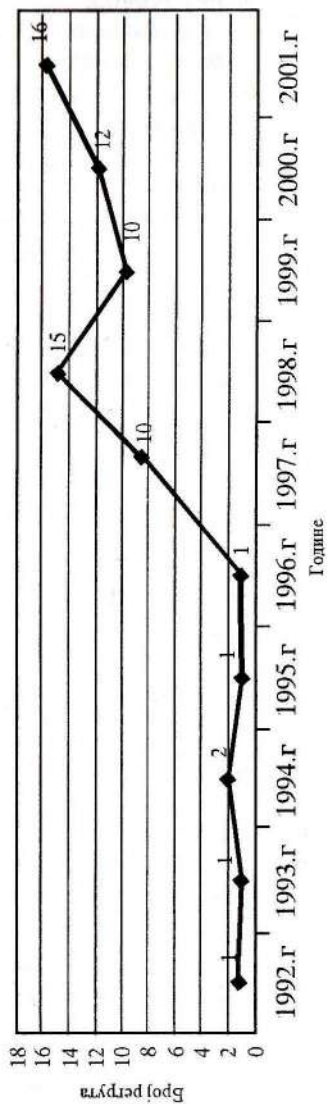
војног рока без оружја обавља у јединицама и установама ВЈ, а служење у цивилној служби – у јединицама и установама ВЈ или у Савезном министарству одбране. Међутим, разлика између та два начина служења војног рока је ипак велика, будући да грађанин који је одабрао начин „дивилног“ служења војног рока остаје необучен за многе радње и поступке који су веома важни за личну и колективну заштиту. На основу искуства, код нас је интересовање за тај начин служења војног рока на самом почетку било веома мало, али је у последњих неколико година у благом порасту (са 0,03 у 1997. години на 0,04 одсто у 2001. години у односу на укупан број регрута упућених у Војску). Детаљнији подаци приказани су на дијаграму 1.

Регрут који не жели да војни рок служи под оружјем подноси писани захтев за служење војног рока без оружја или за цивилно служење војног рока надлежном војном одсеку. Захтев се подноси у року од 15 дана од дана пријема позива за регрутовање, а решава га комисија, коју чине: председник – војно лице из надлежног војног одсека, и чланови – социјални радник, педагог, лекар, представник верске заједнице и, по потреби, и други. Са доношењем решења за алтернативно служење војног рока утврђују се дужина и начин служења војног рока, односно где ће војни обвезници служити војни рок (у јединицама и установама Војске или у Министарству одбране). У вези с тим решењем регрут може да поднесе жалбу у року од осам дана од његовог пријема. Одлуку по жалби доноси команда војног округа. То решење је у управном поступку коначно и против њега се не може водити управни спор. Правоснажна одлука се уписује у војноевиденциону документацију регрута (војничка књижица, матични и јединачни картон).

И регрути који желе да војни рок служе без оружја или у цивилној служби воде се у војној евиденцији и позивају на лекарске и друге прегледе и психолошка испитивања, регрутовање, одређивање рода, односно службе, и служење војног рока као остали регрути. Одлагање и прекид служења војног рока, одлагање војних вежби, путовање у иностранство и боравак у иностранству и распоређивање на дужности за време служења војног рока и за време обављања војне службе у резервном саставу остварују на исти начин као и војни обвезници који војни рок и обавезу служења у резервном саставу испуњавају са оружјем у Војсци, осим што се за време служења војног рока и служења у резервном саставу распоређују на помоћне дужности и за задатке за чије обављање нису неопходни ношење и употреба оружја (кувари, пекари, електричари, столари, зидари, и слично).

Поступци за подношење и решавање захтева за служење војног рока без оружја или у цивилној служби у пракси су детаљно разрађени. Посебно је важно да је за то време војник *изједначен у погледу права и обавеза са војником који војни рок служи са оружјем*. Такође, детаљно је регулисан поступак у случају да војник који је војни рок

Дијаграм 1

Број регрута упућених на цивилно служење војног рока

служио без оружја или се налазио на цивилном служењу војног рока одлучи да служење војног рока настави са оружјем. Али и обрнуто, у случају да војник који је војни рок служио са оружјем промени мишљење и одлучи да служење војног рока настави без оружја или у цивилној служби. Одређено је пет војнопривредних и тридесет једна здравствена организација за служење војног рока без оружја или у цивилној служби, али се упут те категорије регрута за сада реализује само у војнопривредним установама (ВУ „Дедиње“, Београд; ВУ „Карађорђево“, Карађорђево; ВУ „Морава“, Ниш; ВУ „Бока“, Улцињ, и ВУ „Тара“, Бајина Башта).

Изменама *Закона о ВЈ* (крајем 1999) регулисано је да се цивилно служење војног рока, осим у СМО, може служити и у командама, јединицама и установама Војске. Међутим, поред неспорних предности, у практичној примени тог решења могле би да настану и бројне потешкоће, као што су:

- смештај и исхрана регрута упућених на цивилно служење војног рока у команде, јединице и установе ВЈ (уколико не прихвате смештај и исхрану у касарни где се налазе објекти у којима треба да служи војни рок);

- трајање и начин извођења обуке са тим војницима, будући да не постоји план и програм за извођење обуке са том категоријом војника;

- питање одговорности за рад, ангажовање и контролу рада, реда и осталих обавеза за време служења војног рока;

- лечење, уколико не прихвате да се лече у војноздравственим установама;

- поступак и надлежност приликом отпуста војника (раздуживање са опремом и попуњавање ВЕД);

- касније ангажовање тих лица (као војних обвезника) у систему одбране земље.

Тренутно у јединицама Војске има свега неколико војника који војни рок служе без оружја, а у војнодоходовним установама тридесетак војних обвезника је затражило да се упуте на цивилно служење војног рока.

Остваривање права приговора савести

Залагање за остваривање права приговора савести заснива се на Кантовом делу *Вечни мир*, објављеном пре два века. Међутим, то дело, као и многа друга, злоупотребљено је небројено пута. То је најчешће рађено тако што је из суштине дела издвајана само идеја коју треба пропагирати,⁴⁶ при чему су занемариване како суштина и пору-

⁴⁶ Кантова расправа о миру актуелна је и за ово наше време, испуњено збњама и неизвесностима које доноси одсуство мира, толеранције и разумевања. Кант у свом

ка дела у целини, тако и могућност остваривања пропагиране идеје. Наиме, тачно је да човек, као разумно биће, одговара за све што се њему и око њега дешава, и да му је дужност стварање трајног мира у којем ће живети.⁴⁷ И Кант, већ у закључку своје доктрине права (1797. године), поручује да не треба расправљати о томе да ли је идеја вечног мира могућа или не, већ и у случају када је јасно да није остварљива, за ту идеју се треба залагати с вером да је идеал мира основни захтев човечанства.

Пацифисти, који заступају идеалистичко схватање историје, виде у идеји пацифизма поуздано средство за остварење мира, при чему занемарују чињеницу да је питање мира, у ствари, питање „добре воље“ оних који владају. Идеја светског мира, као једна од најстаријих тема у развоју људске мисли и културе (често наново постављена и решавана), још увек је велики проблем целокупног човечанства. За то што су све досадашње пацифистичке тенденције остале без резултата разлог је и у чињеници да је питање мира по практичном домаћају увек било проблем широких маса,⁴⁸ а кључеви рата и мира увек су се налазили у рукама мањег броја светских моћника.

Злоупотреба идеје светског мира од стране пацифистичких покрета, који користе наклоност широких маса и њихове жеље за миром, може да буде опасна не само због неостварљивости саме идеје него и зато што ти покрети не увиђају основну улогу војске у модерном свету – одвраћање од избијања рата. То се, уосталом, види и из назива актуелног система колективне безбедности „Партнерства за мир“.⁴⁹ Тај систем је, у ствари, специфичан програм сарадње између партнерских држава, што јасно указује на значај и улогу војске у постизању и обезбеђењу стабилности и мира у међународним односима.

Приговор савести, који се под изговором залагања за људска права у последње време све више актуелизује умногоме је недоречен, па се у одређеним околностима веома лако може и злоупотребити. Изједначавање или смањење дужине цивилног служења војног рока у односу на редовно служење могло би негативно да утиче на морал војних обвезника који војни рок служе под оружјем, јер у том случају не би било испоштовано значајно правило да дужина трајања неке активности зависи од њене тежине, тј. да теже активности треба краће да трају. То је посебно важно стога што су војници који служе вој-

Вечном миру (бесмртном делу филозофског пацифизма) нуди и нашем времену трајни немир моралне свести пред питањем могућег остварења трајног и потпуног мира, слободе и људског достојанства.

⁴⁷ У досадашњој историји вођени су бројни ратови, који су само с времена на време проткани краткотрајним периодима мира.

⁴⁸ Сви ратови који се воде падају на терет широких маса јер су углавном у питању њихови животи и материјална добра.

⁴⁹ „Партнерство за мир“ је новина у међународним односима. Наиме, савремени свет се све више заснива на колективној и кооперативној безбедности.

ни рок са оружјем у односу на приговараче савести изложени неупоредиво већим психофизичким напрезањима и ризику.

Перспективе остваривања приговора савести у Савезној Републици Југославији

Остваривање права приговора савести у оквиру опште идеје о људским правима веома је осетљиво питање. Наиме, пре доношења било каквог решења из те области и његове примене у пракси неопходно је да се та проблематика детаљније сагледа са свих аспеката. Подаци о броју регрута који су се одлучили за такав начин служења војног рока указују на то да је за сада реч о малом броју лица која желе да војни рок служе без оружја или у цивилној служби. Међутим, будући да је питање веома осетљиво, неопходно је да му се посвети посебна пажња.

У *Уставу СРЈ* као основ за одбијање оружја предвиђени су религиозни, али и други разлози савести, што се може веома различито тумачити. Будући да је тешко установити стварне мотиве који регрута могу да наведу да се одлучи на тај начин служења војног рока, ширина у тумачењу „других разлога савести“ некада би могла да одведе и у другу крајност. Односно, у одређеним околностима коришћење тог права могло би да се и злоупотреби. С обзиром на то да смо земља са веома мало искустава са цивилним служењем војног рока, као и на чињеницу да за сада има мало војних обвезника који су се одлучили за тај начин служења војног рока, још увек се траже најбоље форме за његово организовање. У вези с тим, након усвајања уставне повеље, у новом закону о Војсци требало би предвидети да се *служење војног рока у цивилној служби искључиво обавља у привредним, здравственим, општеспасилачким и другим организацијама и установама које се баве делатношћу од јавног интереса. Таквом изменом цивилно служење војног рока код нас било би прилагођено искуствима и решењима других држава света и у потпуности би било усклађено са суштином служења војног рока у цивилној служби, односно обављало би се изван војних структура.* Такође, једно од могућих решења у тој области може да буде формирање тзв. неборбених јединица, у којима би служили војни рок регрути који се одлуче за алтернативну службу. У сваком случају, треба размотрити и изнаћи најбоље форме организовања војне обавезе како би се омогућило да управо ти војни обвезници касније буду најкориснији у систему одбране земље, односно да буду ангажовани по основу радне обавезе.

Закључак

Систем војне обавезе, са аспекта опште теорије, може да се посматра као скуп међусобно повезаних елемената који сачињавају функционалну целину у реализацији мирнодопске и ратне попуне вој-

ске као сложених функција у окружењу које формира систем одбране земље. Због реорганизације и модернизације Војсци Југославије наметнута је потреба осавремењавања и усавршавања система војне обавезе. Циљ тог усавршавања је квантитативно и квалитативно побољшање мирнодопске и ратне попуне Војске и јачање система одбране у целини. То значи да треба изнаћи решења (концепцијска, организацијска итд.) помоћу којих ће се, на основу оштријих критеријума, повећати број војних обвезника оспособљених за одбрану земље, побољшати квалитет обуке и, онима који то желе, омогућити алтернативно служење војног рока. Тиме би се обезбедило распоређивање и упућивање регрута на служење војног рока према њиховим психофизичким способностима, стручним квалификацијама и жељама.

Евентуални покушаји да се под изговором остваривања људских права поново актуелизује право на приговор савести и, скраћивањем дужине алтернативног служења војног рока у односу на редовно, тај начин служења учини привлачнијим, покренули би мноштво веома деликатних и осетљивих питања. Њихова деликатност огледа се како у могућности злоупотребе тог права, тако и у чињеници да би злоупотреба могла да буде најизраженија у тзв. кризним ситуацијама, односно у ситуацијама када је најзначајније да се за одбрану земље обезбеде потребни људски потенцијали.

Литература:

1. *Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд, 1961.
2. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
3. *Закон о Војсци Југославије*, „Службени лист СРЈ“, бр. 67, Београд, 1993.
4. *Закон о одбрани*, „Службени лист СРЈ“, 67, Београд, 1993.
5. И. Кант, *Вечни мир*, Гутенбергова Галаксија, Ваљево, 1995.
6. К. Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951.
7. М. Росић, *Систем регрутовања у ВЈ* (магистарски рад), Београд, 2000.
8. *Студија војне обавезе*, Трећа управа ГШ ВЈ, Београд, 2000.
9. Р. Танасковић, *Фактори изградње организације ОС*, ВИЗ, Београд, 1970.
10. С. Танасковић, *Изградња система мобилизације СРЈ*, „Војно дело“, бр. 3/1992.
11. С. Танасковић, *Мобилизација снага и средстава*, ВИЗ, Београд, 1976.
12. *Упутство за регрутовање и поуну ВЈ у миру и рату*, Београд, 1994.
13. *Упутство о извршавању војне обавезе приликом путовања и боравка у иностранству*, Трећа управа ГШ ВЈ, Београд, 2001.
14. *Упутство о служењу војног рока војних обвезника спортиста*, Трећа управа ГШ ВЈ, Београд, 2001.
15. *Упутство за извештавање о војним обвезницима, мирнодопској и ратној попуни Војске Југославије*, Београд, 1996.
16. *Уредба о вршењу војне обавезе*, Београд, 1994.
17. *Устав СРЈ*, Београд, 1992.
18. *Услови за одређивање рода, службе и војноевиденционе специјалности*, „Службени војни лист“, бр. 15/1994.

Две војне револуције у другој половини 20. века

УДК : 355.02 : 355.43],1945/2000*

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

Две војне револуције (нуклеарна и информатичка) настале су у периоду од свега нешто више од педесет година (1945–2000). Освајање нуклеарне енергије и њена војна примена чинили су праву револуцију у војној (не и у привредној и друштвеној) сфери: снажно је утицало на организацију војске и на гледишта о њеној употреби у евентуалном нуклеарном рату или рату уз употребу или претње употребом и нуклеарних оружја. Промене у односу снага у свету и (нарочито) у геополитичким и геостратегијским условима, као и развој нових војних технологија, учиниле су да се нуклеарна стратегија потисне у страну, али, аутор сматра, не и опасности од могуће употребе нуклеарних оружја у измењеним међународним условима.

Масовно увођење средстава ратне технике у оружане снаге развијених на основу нових, информатичких технологија водило је ка још једној војној револуцији у последњој четвртини 20. века. Промене у погледима на рат и начин вођења рата настале под утицајем тих средстава и у измењеним међународним околностима, објективно, веће су и далекосежније од промена насталих под утицајем нуклеарног оружја. Развој и примена америчке стратегије информатичког рата, наглашава аутор, чини суштинску промену у односу на класичну војну мисао из 19. и прве половине 20. века. Та стратегија, која се у војној публицистици САД означава и као стратегија за 21. век, вероватно ће обликовати војну мисао уопште или, најмање, током првих деценија 21. века.

Када је реч о *револуцији*, обично се помисли на „преврат, заокрет, нагло и насилно мењање постојећег друштвеног претка“.¹ Међутим, појам *револуција* има и друга значења, на пример, „потпуно мењање или преображавање чега“² или: „велика промена у начину

¹ Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, 1980, стр. 782.

² Исто.

чињења нечег“³, односно „радикална промена у мишљењу, владању или понашању“³ (Вебстер).

У нашој војној лексикографији појам *војна револуција* није довољно јасно дефинисан, али се најчешће објашњава као велика промена у припремама за рат и извођењу ратних дејстава, као што је био, на пример, Наполеонов концепт стварања масовне (народне) армије (*Levee en Masse*) или немачки концепт „муњевитог рата“. Војном револуцијом често се означава и увођење у оружане снаге и коришћење у рату појединих важних врста ратне технике, на пример, средстава жичних и бежичних веза, борбених авиона, и слично. Међутим, то су само етапе у еволутивном развоју средстава којима се води рат и у вештини њихове употребе. Војни теоретичари и историчари (Ф. Штернберг, Тофлерови, и други) стварне војне револуције свде на неколико заиста великих, суштинских промена у начину вођења рата насталих као резултат нових технолошких достигнућа и војне примене средстава развијених на основу тих достигнућа. Према њиховим схватањима, све до средине 20. века настале су свега две такве револуције: прва је изазвана појавом барута, тј. увођењем у оружане снаге и ратном применом ватрених оружја, а друга – војном (и ратном) применом моторних средстава транспорта. У другој половини 20. века настале су још две војне револуције – нуклеарна и информатичка револуција.

Нуклеарна војна револуција

Нуклеарно оружје употребљено је само једанпут, у две узастопне експлозије, и то на самом крају Другог светског рата. Међутим, због своје изузетно велике убојне и рушилачке моћи, изазвало је праву револуцију не само у мислима војних стратега суперсила и многих других земаља већ и у припремама и планирању употребе оружаных снага у евентуалном рату.

Фисиона бомба из 1945. године имала је снагу око 20.000 пута већу од бомбе од килограма експлозива ТНТ из Другог светског рата, а фузиона (хидрогенска) бомба из 1949. године имала је 1.000 пута већу снагу од прве нуклеарне (атомска) бомбе. Тако је у кратком временском периоду, између 1945. и 1950. године, експлозивна снага једног оружја повећана више милиона пута, што јасно показује да су та оружја била револуционарна новина када је реч о средствима за вођење рата и да су снажно утицала на мишљење о рату и начину његовог вођења. Наиме, нуклеарна оружја, чије су количине и разноврсност (врсте и намена) непрекидно повећаване у арсеналима суперсила и блокова, унела су суштинске промене у стратегије и ратне доктрине

³ Webster's New International Dictionary, Springfield, Massachusetts, U.S.A., p. 1944.

суперсила и блокова, па и многих других земаља.⁴ Током шездесетих и седамдесетих, а нешто мање и осамдесетих година, готово сви ратни планови у којима је предвиђена могућност ангажовања снага суперсила и блокова рађени су под претпоставком употребе нуклеарних оружја.

Револуционарни утицај нуклеарних оружја на организацију оружаних снага и на начине вођења рата може се посматрати (и најбоље сагледати) са два становишта: 1) развоја и могуће употребе стратегијских (интерконтинентална) нуклеарних оружја, и 2) евентуално коришћења нуклеарних оружја у извођењу борбених дејстава на копну. Интензиван развој и огромне количине стратегијских нуклеарних оружја у арсеналима суперсила условили су стварање нових војних формација у оквиру структура њихових оружаних снага. У Сједињеним Америчким Државама прво је то била *Стратегијска ваздухопловна команда* са стратегијским бомбардерима – носачима нуклеарних оружја, а затим стратегијске снаге које је сачињавала тзв. *нуклеарна тријада*: стратегијска авијација, интерконтиненталне балистичке ракете и балистичке ракете великог домета, које се лансирају са подморнице на нуклеарни погон. У оквиру совјетске армије формиран је посебан вид оружаних снага – *Ракетне јединице стратегијске намене*, чију су ударну снагу претежно чиниле интерконтиненталне балистичке ракете с нуклеарним бојним главама. Целокупне борбене (маневарске и ватрене) могућности тих формација биле су огромне. Већ крајем шездесетих година оне су располагале са по неколико хиљада нуклеарних бојних глава појединачне јачине од 150 килотона (КТ) до 10 или више мегатона (МТ). Размишљања о употреби тих оружја произвела су нов поглед на рат, а стратегија, као најважнији елемент ратне вештине, подигнута је на виши ниво.

Готово ништа мањи значај и утицај на ратну вештину на оперативном и тактичком нивоу нису имала нуклеарна борбена средства (НБС) оперативно-тактичке намене. Њихов утицај на (евентуално) извођење ратних дејстава на копну, према стручњацима НАТО-а и ВУ, испољаван је кроз предвиђања начина извођења борбених дејстава и трајања рата. Војни стратези и планери НАТО и ВУ, наине, нису напуштали идеју о фронталном виду ратовања, али су предвиђали да би међублоковски рат, вођен и уз употребу НБС, био много динамичнији и, начелно, краткотрајнији – у сваком случају без *рововске војне*. Да би потврдио своје виђење тактике у атомском рату, француски војни теоретичар и публициста О. Ф. Микше, поред осталог, писао је и следеће: „Једна обична атомска бомба од 20 КТ одговара, по свом

⁴ Виктор Бубањ је о томе, поред осталог, писао („Војно дело“, 1–2/1958): „С појавом читавог арсенала новог оружја (атомског, ракетног и др.) свака земља је суочена са могућношћу учешћа у једном страховитом рату, који би се по много чему разликовао од свих досадашњих ратова“ (*Разматрања о савременом рату – Избор објављених радова*, „Народна армија“, Београд, 1959, стр. 134).

учинку, количини од око 400.000 артиљеријских зрна средњег калибра, а само један атомски топ може да избаци пет оваквих пројектила на сат. Да би се добио исти резултат у истом временском размаку, било би потребно око 35.000 пољских топова средњег калибра.⁵ Такође, Ото Микше је констатовао да један нуклеарни пројектил од 20 КТ дејствује у полупречнику од 3.275 m, што одговара површини од 35,65 квадратних метара. Таквом експлозијом не само да би се створили услови за брз маневар већ би се остварили и одређени психички ефекти на припаднике оружаних снага против којих би такво оружје било употребљено.

Совјетски маршал Соколовски био је још одређенији када је реч о могућем комбиновању *нуклеарних удара* и маневра. Он је писао да „пробој одбране више није проблем“. Он би се, према Соколовском, постигао нуклеарним ударима по тактичким објектима на одабраним правцима напада, а „уништење преосталих групација непријатељевих јединица ракетно-нуклеарним ударима и брзим дејствима тенковских групација и ваздушних десаната у дубини, такође би се релативно брзо постигло“. Те и друге чињенице упућују на то да су *нуклеарна оружја заиста довела до нове војне револуције*, прво у схватањима војних аналитичара и планера, а затим и у подручју организовања оружаних снага и предвиђања начина њихове употребе у борби.⁶

Током „хладног рата“ нуклеарно оружје, срећом, није употребљено у ратне сврхе. Револуционарно је утицало углавном на војну мисао – на размишљања, прво, о томе како да се употреби и одбрани од њега, а потом и како да се избегне његова употреба. О томе је познати геополитичар и војни аналитичар генерал М.П. Галоа писао: „1945-та фисија, а касније фузија атома потпуно је револуционисала ратовање. Оружани сукоби су постали не само питање припрема за борбу, већ такође позивају мисао на разумност. На Истоку, као и на Западу, војни монолитизам све више и више постаје ризик. Сазнање о могућностима њихове употребе добија међународну димензију и условљава развој стратегије о њиховој неупотреби“.⁷ Међутим, чињеница да нуклеарно оружје није употребљено у међублоковском конфронтирању и да су арсенали тог оружја САД и СССР (РФ) значајно редуковани, као и да је завршен „хладни рат“, вођен између суперсила, не отклања опасност од њихове могуће употребе у будућим рато-

⁵ Микше, *Тактика атомског рата*, ВИЗ, Београд, 1957, стр. 123 и 124.

⁶ Соколовски, *Војна стратегија*, ВИЗ, Београд, 1965, стр. 431 и 432. Маршал Соколовски је у својој *Војној стратегији* писао и следеће: „Карактеристична особеност развоја средстава оружане борбе у савременим условима јесте појава квалитативно нових врста оружја и ратне технике и њихово брзо увођење у оружане снаге, довело је до корених промена у њиховој организацији и начинима извођења ратних дејстава свих размера. У војној стратегији и ратној вештини догодило се преокрет“ (*исто*, стр. 279).

⁷ General Pierre Marri Galois, *Nuclear Weapons and Strategy*, „Military Review“, May 1970, pp. 59–70.

вима. Земље чланице „нуклеарног клуба“ и даље поседују велике количине НБС, а у питању је и нуклеарна пролиферација (Израел, Индија, Пакистан). Тако ће и будуће генерације, вероватно, бити оптерећене опасностима од могуће употребе нуклеарних оружја.

Војна информатичка револуција

За разлику од нуклеарне војне револуције, која је настала због неочекиване појаве потпуно новог, суштински другачијег и убојитијег оружја, улазак у информатичку војну револуцију био је постепен и релативно дуготрајан. Нуклеарна војна револуција била је ако не извориште, а оно, најмање, снажан покретач развоја и настанка нове, информатичке војне револуције. Нуклеарна технологија, наиме, употребљена у војне сврхе, не само да је снажно утицала на војни мисао већ је постала и водећа војна технологија. Због непрекидног усавршавања нуклеарних оружја за дејства са копна на даљине од неколико до 10.000 и више километара, из ваздушног простора са различитих даљина и висина, са мора и испод морске површине, било је неопходно освајање нових технологија и њихово спајање с нуклеарном технологијом. На те захтеве највише су се одазвале електроника, оптоелектроника и сензорска техника – технологије које обезбеђују већу прецизност вођења оружја и њиховог погађања циља, као и ефикаснију заштиту од њих. Електроника и сензорска техника нашле су широку примену и у развоју и производњи конвенционалних средстава ратне технике. Помоћу компјутеризације и других видова аутоматизације готово драматично је повећаван квалитет тих средстава, што је утицало на суштинске промене у стратегији и ратној доктрини првенствено САД, као водеће светске силе на пољу развоја и примене нових војних технологија, а затим и других развијених земаља.

Еволутивне промене у развоју војних стратегија и ратних доктрина под утицајем нових технолошких достигнућа значајно су убрзане средином седамдесетих година 20. века. До тада, производња нуклеарних борбених средстава обе суперсиле, којима су се на том пољу придружиле и неке друге земље (Велика Британија, Француска и НР Кина), добила је такве размере да је постало сасвим јасно да њихова евентуална употреба не би водила ка постизању победе или наношењу пораза, већ општем страдању. Та сазнања су довела до схватања потребе изналажења начина да се избегне њихова употреба и да се изнађу друга решења у припремама за рат и у надметању за првенство у трци у наоружавању. Решење су нашле Сједињене Државе у производњи и масовном увођењу у наоружање СРТ развијених на основу нових технологија. Совјетски Савез је настојао да на том пољу прати САД, али није успевао. Када је Роналд Реган 1981. године најавио велико повећање војних расхода а две године касније промовисао своју стратегијску одбрамбену иницијативу, познату и као „Рат зве-

ада", што је подразумевало огромна улагања у освајање нових војних технологија, совјетско руководство је почело да увиђа немогућност да се успешно надмеће, са својим „нејаким савезницима“, у свим војнотехнолошким областима које су наметале Сједињене Државе.

Упоредо са развојем и увођењем у оружане снаге нових СРТ, Сједињене Државе су развијале и нове стратегијске и доктринарне концепције, у које су уграђивана нова достигнућа у развоју нових војних технологија. Управо та интеракција између развоја, производње и увођења у наоружање нових СРТ, с једне стране, и развоја доктрине за њихову употребу у рату, с друге стране, која је спровођена кроз вишегодишњи еволутивни процес, водила је ка квалитативној промени у стратегији и ратној доктрини САД и неких других земаља. Та промена испољена је у измењеној структури, техничкој опремљености и стручној оспособљености оружаних снага и предвиђеном начину њиховог ангажовања у извођењу ратних дејстава.

Информатичка средства су омогућила, према америчким теоретичарима информатичког рата, демасификацију живе силе и борбених средстава на бојном пољу, тј. да се решења у ратном сукобу траже првенствено кроз борбу у „петој димензији“ (у електромагнетном спектру) и дејствима са дистанце. На основу таквог полазишта, планири и војни стратеги САД и НАТО-а уводили су у теорију и праксу нове доктринарне концепте и нове стратегијске погледе, који су проширили управо из увођења у оперативну употребу средстава информатичких технологија или која функционишу на основу тих технологија. Ваздушно-копнена битка (ВКБ) и *FOFA (Follow-on Forces Attack)*, као и стратегија информатичког рата, резултат су тих погледа и тих технологија.

Доктринарни концепти ВКБ и *FOFA* били су развијени првенствено за евентуални велики рат у Европи. Према тим концептима, у случају избијања таквог рата снаге НАТО-а би главне ударе усмериле на војне објекте у дубини противникове територије, укључујући концентрације трупа и трупе у покрету (снаге другог и наредних ешелона), ради спречавања њиховог подилажења и приближавања фронта, а тиме и увођења у борбу. За то је, првенствено, требало да послуже ракетна борбена средства – вођене и самонавођене ракете и касетне бомбе. Изоловане противникове снаге на бојишту (први ешелон армија и фронта) биле би такође изложене масовним ударима тим оружјима и спречене да евентуално напредују у дубину територије НАТО-а, а затим редом уништаване. Масовно ангажовање живе силе и борбене технике у непосредном судару снага на фронту, на тај начин, било би надомештено масовном употребом ватре, која би се остваривала садејствима са већих удаљења.

Такве замисли, објективно, могле су да настану само у случају поседовања средстава којима се могу остварити. Изоловање противникових снага на фронту и у непосредној дубини могло је да се по-

стигне и употребом нуклеарног оружја, али стратеги САД и НАТО-а желели су да избегну његову употребу. Уместо на нуклеарно оружје, војни стратеги и планери САД и НАТО-а, у градњи својих визија великог рата у Европи, ослонили су се на конвенционална оружја која се могу масовно и, истовремено, селективно лансирати са удаљења од 30 до 200 km од линије фронта.

Артиљеријско-ракетни удари, према замисли војних планера и стратега САД и НАТО-а, комбиновали би се са употребом средстава за електронско ратовање ради неутралисања и/или уништења непријатељевих командно-информационих система и система противваздушне одбране. Тако је, упоредо с развојем нових СРТ, развијан и *концепт информатичког ратовања* не само у европским геостратегијским условима, већ било где у свету.

Революционарни развој војне стратегије и ратне доктрине САД убрзан је после великих геостратегијских и геополитичких промена насталих крајем осамдесетих и на почетку деведесетих година. Оне су, у ствари, постепеном еволуцијом, прешле у нови квалитет – у промовисање *стратегије информатичког рата*, која је, према начину извођења, суштински другачија од претходних стратегија САД и других земаља. Стратегија информатичког рата, заснована на новим техничко-технолошким достигнућима, практично је тестирана прво у Рату у Персијском заливу, 1991. године, а затим у „рату на Балкану“, 1999. године, с тим што су у првом случају употребљене и јаке копнене снаге, што је у другом случају изостало. Међутим, и у једном и у другом случају, као и касније (2001), у антитерористичком походу у Авганистану, демонстриран је нови, суштински измењени начин ратовања.

Нови видови ратних дејстава

Према новим техничко-технолошким достигнућима и развоју војне мисли сарадници Ваздухопловног универзитета РВ САД дефинисали су и *нове видове ратних дејстава* или *нове просторе ратовања* (*new warfare areas*), од којих се неки, иако су другачије интерпретирали, термилошки подударају са одговарајућим принципима ратне вештине⁸ КоВ САД усвојеним деведесетих година и озваниченим у новим борбеним правилима. Тако су као нови видови ратних дејстава промовисани: прецизан удар, информатичко ратовање, доминантан маневар и свемирско ратовање.

Прецизан удар (*Precision strike*). Према формалном и суштинском интерпретирању, тај појам је много више од физичког удара пројектила у циљ. Под њим се подразумева способност здружених

⁸ У америчкој војној терминологији „принципи рата“ (*principles of war*). У основном борбеном правилу КоВ САД *ФМ 100-5*, на пример, као један од тих принципа наводи се и „прецизност дејства на циљ“.

војних састава да лоцирају, осматрају, разликују и прате циљеве, да обаве њихову селекцију, да организују и употребе одговарајуће системе, и да изазову жељене ефекте, процене резултате дејства и поново нападну одлучујућом брзином и надмоћним оперативним темпом, према потреби, у једном циклусу током целокупног опсега војних операција.⁹ Прецизни удар, у ствари, огледа се у великим могућностима за осматрање, проналажење и праћење циља; брзини обраде података и ширења комуникација, и постојању и коришћењу платформи за ношење и лансирање оружја прецизног дејства и система за њихово навођење на циљ. Применом тог вида дејства драматично је повећана могућност уништења циљева стратегијског и оперативно-тактичког значаја уз готово незнатно ангажовање снага и средстава. На пример, Тофлерови наводе да је 1881. године британска флота испалила 3.000 граната на египатска утврђења у близини Александрије, а свега 10 граната је погодило циљеве. На почетку рата у Вијетнаму, амерички пилоти су извели 800 полетања и изгубили 10 авиона у покушајима да сруше мост Тханк Хоа. Касније су четири авиона F-4, опремљена „паметним“ бомбама, срушила мост у једном налету, и то без губитака. „Данас, један авион F-117 у једном налету и са једном бомбом може да постигне оно што је авиону F-17 било потребно 4.500 полетања и 9.000 бомби у Другом светском рату или 95 полетања и 190 бомби у вијетнамском рату“, наглашавају Тофлерови.¹⁰

Сарадници Ваздухопловног универзитета РВ САД такође сагледавају тај аспект, с нагласком да је 8. америчка ваздухопловна армија током 1943. године напала свега 50 стратегијских циљева, док су мултинационалне ваздухопловне снаге само у прва 24 часа „Пустинске олује“ напале 150 стратегијских циљева, што нису крајње могућности. „У наредних 25 година можда ће моћи да се нападне 500 или 1.000 циљева у првих неколико минута кампање и непријатељ доведе у стратегијску парализу“, нагласили су сарадници наведеног универзитета.¹¹

Информатичко ратовање (Information warfare). Током деведесетих година 20. века у америчкој војној штампи било је веома много речи о два појма која, у суштини, имају исто значење, али се односе на различит ниво посматрања и догађања – о *информатичком рату* и о *информатичком ратовању*. Први се односи на врсту рата који се теоријски обликује на основу нових, информатичких технологија и у пракси спроводи помоћу таквих средстава на највишем стратегијском нивоу, а други – на коришћење тих средстава од стране главних и здружених команди у извођењу ратних дејстава на оперативном и тактичком нивоу. Информатичко ратовање, као посебан вид ратних

⁹ Према публикацији Joint vision 2020, US Government Printing Office, Washington, D.C., June 2000, p. 12.

¹⁰ Alvin and Heidi Toffler, *War and Anti-War*, Little, Brown and Co, Boston, 1993, p. 73.

¹¹ *Battlefield for the Future – 21st Century Warfare Issues*, Air University Press, Maxwell Air Force Base, September 1995, p. 15.

дејстава, управо на оперативно-тактичком нивоу испољава свој револуционарни карактер у погледу начина вођења рата, јер се баш на том нивоу користе технологије које драматично мењају оперативне поступке. Суштину овог вида ратних дејстава, наиме, чине информације и средства која се користе за њихову обраду и дистрибуцију, тј. средства помоћу којих се традиционално бојно поље претвара у *дигитализовано бојиште*. Информације, њихова обрада и комуникацијске мреже, како се наглашава у америчкој војној штампи, постали су срж сваке војне активности. Омогућили су добијање података готово у реалном времену и драматично смањење времена потребног за процену ситуације и доношење одлука, издавање наређења и „упућивање“ (прецизно вођење) оружја на циљ, што је суштина информатичког ратовања на оперативно-тактичком нивоу. Информатички рат и информатичко ратовање могли би да асоцирају на манипулисање информацијама независно од оружане борбе. Међутим, реч је само о *коришћењу средстава савремених технологија којима се револуционарно мења начин вођења рата*.

Доминантни маневар (Dominating maneuver). Маневар је увек био један од главних принципа ратне вештине не само САД него и многих других земаља. Међутим, савремена техничка достигнућа која су водила ка новој војној револуцији омогућила су (када је реч о оружаним снагама САД) да се он спроводи у глобалним размерама, у релативно кратком временском периоду и са знатно мање снага потребних за остварење стратегијског циља. Тако се под доминантним (стратегијски) маневром, према америчком поимању тог појма, подразумева могућност таквог „позиционирања одређених елемената војне силе, интегрисаних са елементима прецизног дејства, одакле могу да нападу кључне објекте, слома непријатељев центар гравитације и остваре циљеве војне кампање или рата у целини“.¹²

Свемирско ратовање (Space warfare). Развој нових технологија, током векова, утицао је не само на ширење и повећање дубине фронта и позадине него и на „освајање“ простора који раније нису коришћени у војне сврхе. Тако су, на пример, у првој половини 20. века дејства са копна и са мора пренета у ваздушни простор, а у другој половини 20. века *свеукупним „борбеним простором“ (Battle space) обухваћена је и пета димензија – космос или васиона*. То је понукало сараднике Ваздухопловног универзитета РВ САД да дефинишу нов вид ратних дејстава – *свемирско ратовање*. У питању су, у ствари, војне акције и операције које се одвијају у космосу и/или из космоса према осталим димензијама простора у којима се воде борбена дејства. Главно средство свемирског ратовања су *сателити*. Опремљени су радио-електронским и сензорским уређајима који им омогућавају, широм света, успостављање и одржавање веза са командним центрима

¹² Исто, стр. 84.

ених нивоа, добијање и пренос обавештајних података о статичним и покретним циљевима у свим димензијама „борбеног простора“ у готово реалном времену, праћење метеоролошке ситуације и, у вези с тим, успешно усмеравање (навођење) авиона и ракета на циљ, и друго. За борбу против противникових сателита они могу да буду опремљени и одговарајућим врстама оружја – радиофреквентним оружјима велике снаге, ласерима велике енергије, честицама зрака или кулицама, и слично. Сателити могу да буду коришћени и као лансери оружја класе космос – земља (море), а концепт противсателитске борбе обично се комбинује са концептом противракетне одбране (Регниов „рат звезда“, на пример).

Преношење војних операција из ваздушног простора у космос утицало је не само на проширење „борбених простора“, а тиме и на карактер и размере војних операција, него и на организацију и намену оружаних снага великих сила. У војној штампи САД, на пример, говори се о спајању ваздухопловних и васионских снага или њихових делова, а у оквиру оружаних снага Руске Федерације формиран је нови род војске – *Космичке снаге*, са задатком да „обезбеде сателитску навигацију, комуникације и метеоролошку, топографску и геодетску подршку војним командантима“, каже А. Перминов.¹³ Питање освајања космоса и његовог коришћења у војне сврхе, међутим, много је шире од активности релативно малог броја стручњака ангажованих на припреми, лансирању и руковању сателитима у космосу. Оно обухвата читав склоп инсталација и постројења, у које су укључени космодроми, опитни и школски центри, и друго (шема 1).

Наведена четири вида ратних дејстава – прецизан удар, информатичко ратовање, доминантан маневар и свемирско ратовање, значајна су новина у стратегији и ратној доктрини Сједињених Држава. Они су резултат нових, информатичких технологија, с тим што су настали еволутивним путем да би у одређеној фази прерасли у нови квалитет. Прецизан удар, на пример, омогућен је развојем и применом савремених средстава за осматрање и обавештавање и уређаја за вођење и самонавођење пројектила на циљ. Нове, информатичке технологије значајно су повећале моћ психолошког и другог „меког“ деловања на противника, док је доминантан маневар, у основи, одраз значајно повећаних маневарских и других могућности оружаних снага Сједињених Држава. Сателит, као главно средство „свемирског ратовања“ (војне акције у и из свемира), без електронских и других уређаја не би имао никакву војну улогу.

Војни стратеги САД, приликом планирања и извођења операција, наведене видове ратних дејстава, у начелу, интегришу у јединствену стратегију, која се најчешће изражава кроз концепт „дејства са дистанце“. Неки од тих видова дејстава може да буде предузет и само-

¹³ Anatoly Perminov, *Russia's Space Shield*, „Military Parade“, January 2002, pp. 12–14.

стално, али је то више изузетак него правило. Такав изузетак се односи, углавном, на информатичко ратовање, које се предузима и води пре, за време и после прецизног удара.

За наведене видове ратних дејстава посебно је карактеристично то што се њима, кроз конкретну примену, практично бришу традиционалне границе између појединих грана ратне вештине – стратегије, оператике и тактике. Прецизан удар, на пример, предузет са удаљења 100, 200 или више километара изводи се против циљева који имају и стратегијски и тактички значај, а сателити наводе пројектиле на те циљеве, не одређујући њихов значај, и обезбеђују потребне податке командама и штабовима свих нивоа. Такође, прецизним ударом, као главним чиниоцем дејства са дистанце, брише се линија између фронта и позадине и читава противникова територија се претвара у јединствено ратиште. Све то чини суштинску, револуционарну промену у начину вођења рата како је у војној стратегији САД предвиђено и у њеном спровођењу већ виђено.

Центар гравитације или главни стратегијски циљ

Готово традиционално, за онога ко рат планира и отпочиње, главни ратни циљ било је освајање територије друге државе (држава) и извлачење материјалних користи. Пошто су оружане снаге противника биле главна препрека за остварење тог циља, управо су оне биле главни објекат напада или главни стратегијски циљ, односно поразом противникових оружаних снага стварани су услови за остваривање *ратног циља*, како у војном, тако и у политичком и економском смислу. У измењеним условима и другачијем поимању рата, за постизање жељеног циља није приоритетно освајање и физичко запоседање туђе територије. Главни циљ може да се постигне и тако „што ће се противник приволети да чини оно што ви желите када не жели то да чини“.¹⁴

Избор главног објекта напада или *стратејског центра гравитације*, у покушају да се противник приволи да „чини оно што ви желите да чини...“, више не морају да буду – и према америчким војним теоретичарима најчешће нису – оружане снаге. Центар стратегијске гравитације могу да буду и други елементи националне моћи и утицаја, као што су политичко и војно руководство противничке земље или његово становништво. Оружане снаге могу да буду ако не споредан циљ, оно крајњи објекат напада.

Сарадници Ваздухопловног универзитета РВ САД сматрају, на супрот Клаузевицу, да *уништење непријатељеве војске није суштина рата и главни објекат дејства*, „суштина рата је убедити непријатеља да *прихвати ваш став*, а уништење његових снага није најбољи начин

¹⁴ *Battlefield for the Future*, исто, стр. 109.

за постизање циља. У крајњем, то може да буде чак и непотребно губљење времена и енергије". Тофлери такође сматрају да је „мозак“ једне земље, тј. њено руководство, објекат чијим се овладавањем парализује њен стратегијски систем, а то се може постићи и „меким, невојним средствима“.¹⁵

Међутим, један од сарадника Ваздухопловног универзитета РВ САД, пуковник Ворден, наглашава да постоје разни начини да се противник принуди да „чини оно што ви желите да чини“, и наводи три таква начина: 1) учинити да његов отпор у политичком, економском и војном погледу буде прескуп и тако га принудити да одустане од отпора; 2) спречити непријатеља да предузме неприхватљиве радње наметањем стратегијске или оперативне парализе, и 3) потпуно га уништити.¹⁶

У својој политици и стратегији САД током „хладног рата“, а нарочито после њега, практично су примењивале сва три начина да би „приволеле“ руководства земаља које су сматрале својим противницима или које су својим мерама и акцијама угрожавале мир у региону и претиле националној безбедности САД „да чине оно што оне желе да чине“. Увођење политичке и економске блокаде, на пример, мера је којом се отпор противника чини „прескупим“ и доводи у питање његов опстанак. Комбиновање тих мера са демонстрирањем силе, војном претњом и, евентуално, повременим ударима по одабраним циљевима, предузимано је ради „стратегијске и оперативне парализе“ противника. Најдрастичнији начин на који су САД настојале да „приволе“ противника да „чини оно што ви желите да чини“ јесте непосредна употреба војне силе ради његовог „потпуног уништења“. Тај последњи метод САД примењивале су, у начелу, пошто би исцрпиле методе и средства у примени прва два начина „убеђивања“ противника. Међутим, употреба војне силе није усмеравана непосредно на „центар гравитације“ (руководство противничке земље), већ пре на његово окружење: становништво, инфраструктуру (војну и другу) и друге чиниоце националне моћи и утицаја на унутрашња кретања.

Војна стратегија Сједињених Америчких Држава за 21. век

После великих геополитичких и геостратегијских промена насталих крајем осамдесетих и на самом почетку деведесетих година 20. века, код многих научника, јавних радника и футуролога превладала је мисао о будућем хармоничном развоју савременог света, настанку трајног мира и просперитета, што се релативно брзо показало као

¹⁵ Alvin and Heidi Toffler, *War and Anti-War*, p. 104.

¹⁶ Col. John A. Warden, *Air Theory for the Twenty-First Century*, Battlefield for the Future, pp. 103-124.

илузија, каквих је било и раније.¹⁷ Та мисао је, у суштини, грађена у оквиру тзв. новог светског поретка, али се брзо „утопила“ у мноштву етничких и верских сукоба, локалних и регионалних ратова и страних војних интервенција, организованом и на широким основама постављеном тероризму, појавама неофашистичких и ултралевичарских и милитантних покрета и разна фундаментализама.¹⁸ Тако је релативно краткотрајна еуфорија о хармоничном развоју савременог света замењена опрезом, па и страховањима од могућих нових сукоба разноврсног карактера, размера и интензитета.

Скоро је извесно да ће и 21. век бити прожет ратовима различитих врста, димензија и интензитета. Међутим, тешко је предвидети какви ће ти ратови бити, којим средствима ће се водити и које ће се методе користити, наочито ако се узме у обзир да ће 21. век, као и претходни, имати сто година и да су промене у констелацији снага, техничким иновацијама итд. све убрзаније а често и непредвидиве. Реално је очекивање да ће промене у свим областима људских делатности, па и у ратоводству, бити веће и много брже него у 20. веку. Због тога и војни стратегије САД, једине преостале светске суперсиле, пројектовање слике рата и формулисање стратегије и ратне доктрине углавном ограничавају на почетак 21. века, тј. на његов први квартал.

Потреба за освртом на предвиђену стратегију САД у 21. веку произилази из чињенице да су принципи војне стратегије готово увек формулисали војни теоретичари водећих светских сила. У време „хладног рата“ то су били политички и војни стратегије САД и СССР-а, а *после „хладног рата“ главне смернице у даљем развоју војне стратегије и ратне доктрине дају Сједињене Америчке Државе.*¹⁹ Остале земље или прихватају америчку стратегију и покушавају да се уклопе у њу или се припремају за евентуално супротстављање таквој стратегији.

Током првих десет година после „хладног рата“ Сједињене Државе су се афирмисале као једина и неприкосновена светска политичка, економска и војна суперсила. Оне поседују најјачу и најсавременију

¹⁷ Први светски рат, на пример, означен је као „рат свих ратова“, а Други светски рат – према Ф. Рузвелту – требало је „да оконча систем унилатералне акције“ и да означи „успостављање универзалне организације мирољубивих земаља и почетак изградње нове структуре трајног мира“, што се, на жалост, није десило.

¹⁸ У Годишњаку Међународног института за истраживање мира из Стокхолма (*SIPRI*) за 2001. годину наведено је да је у једанаестогодишњем периоду после „хладног рата“ (1990 – 2000) било 56 великих оружаних сукоба на 44 локације. Само у 2000. години, према том извору, било је 25 великих оружаних сукоба (пренетих из претходне године и новостворених) на 23 разне локације широм света (*SIPRI Yearbook 2001*, Oxford University Press, p. 52).

¹⁹ Релативно кратко време после окончања „хладног рата“, стручњаци САД почели су да размишљају о рату у 21. веку. Генерал Гордон Саливан, тадашњи начелник Генералштаба КоВ, најавио је у марту 1994. кампању за стварање „Војске 21. века“ (*Army XXI*), а готово истовремено покренута је дискусија о тзв. информатичком рату или рату у информатичком добу (G.R. Sullivan and J.M. Dubic, *War in the Information Age*, „Military Review“, 4/94).

опремљену војску,²⁰ која је стратегијски распоређена у свим светски важним регионима света или је оријентисана према њима. На челу су најјаче војно-политичке коалиције – Северноатлантског савеза, који, у основи, прихвата и следи њихову војну стратегију и ратну доктрину. Сем очувања властитог националног суверенитета и територијалног интегритета, САД испољавају намеру да и у 21. веку самостално и/или са својим савезницима и пријатељским земљама утичу на међународна кретања, с нагласком на очувању мира и безбедности и промовисању демократских вредности, што уграђују, као циљеве, у стратегију националне безбедности и у војну стратегију. Суштина стратегије националне безбедности САД, наиме, заснива се на идеји да Америка мора бити ефикасна у иностранству и безбедна код куће, при чему се од оружаних снага најчешће захтева:

- способност истовременог вођења и добијања два већа регионална рата;
- одржавање војне техничко-технолошке супериорности у односу на било ког противника;
- међувидовско, међуагенцијско и мултинационално ангажовање у ратним операцијама и операцијама које нису ратне;
- постизање максималних резултата у тим операцијама уз минималне личне губитке.

Испуњавање наведених захтева и обликовање војне силе за наредни период, ипак, биће подређено конкретним политичким потребама и међународним условима. Крајем 20. века, наиме, амерички стратези и војни аналитичари процењивали су да у наредном средњорочном периоду – до 2010, можда чак и до 2020. године – Сједињене Државе неће имати адекватног противника и да у том периоду неће бити великих оружаних сукоба. Због тога, развој својих снага и начине њихове оперативне употребе усмеравају ка вођењу мањих и већих локалних и регионалних ратова, којих – према њиховим проценама – може да буде у разним деловима света, пре свега у Азији. Конкретније, у војној стратегији САД усвојеној за период после „хладног рата“ и за 21. век, означеној као „стратегија флексибилног и селективног ангажовања“, од оружаних снага САД захтева се да самостално и/или у сарадњи са оружаним снагама савезничких и пријатељских земаља истовремено воде *два већа регионална рата*. Могући противници у таквим ратовима јесу земље које својим поступцима угрожавају или, према проценама америчких стручњака, могу да угрозе интересе и безбедност САД и њихових савезника. После 11. септембра 2001. то првенствено могу да буду земље које промовишу и подржавају међународни тероризам. Амерички војни стратези и аналитичари проце-

²⁰ Када се узму у обзир „тоталне снаге“ САД (активна војска, резервне компоненте и цивилни састав на служби у оружаним снагама – 1.450.000, 890.000 и 720.000 респективно), оружане снаге САД крајем 20. века биле су прве у свету и квантитативно, а не само квалитативно.

њују да ће ту супериорност САД задржати наредних 10–15, а можда и 20 година. Због тога се од оружаних снага САД готово захтева да задрже што дуже технолошку предност. То се потенцира нарочито када је реч о *информатичком рату*, који ће, према америчким војним стручњацима, бити главни вид рата који ће оружане снаге САД водити у 21. веку. Да би то обезбедиле додељују им се све већа новчана средства. Од 2000. буџетске године, наиме, војни буџет САД повећава се просечно по стопи од пет одсто годишње. Та повећања углавном се односе на истраживање, развој и производњу (набавку) нових СРТ, а за то су САД из свог војног буџета у 2000. години издвојиле око 100 милијарди долара (40 за истраживање и развој и око 60 милијарди за набавке наоружања и војне опреме).

Међувидовске или здружене војне операције нису новина у америчкој војној стратегији, али се у садашњим условима – на основу достигнућа везаних за војне технологије – постављају готово као неизбежност. Међутим, још значајније је то што информатички тип рата или *рат у информатичком добу* „*намеће потребу да у припремама за рат и у вођењу рата све више учествују и цивилне* (владине и невладине) *структуре*, на националном и на мултинационалном нивоу“.²¹ Према америчким стратезима, наиме, оружане снаге нису једини носилац борбе у савременом рату. У напорима усмереним ка сламању противника и његове воље за отпором ангажују се разни елементи националне моћи, а оружане снаге су један од тих елемената.

Сједињене Америчке Државе у спровођењу своје националне и војне стратегије рачунају на *војно савезништво*. У периоду после „хладног рата“ и у стратегији САД за 21. век наглашен је тај ослонац, чак и више него у време „хладног рата“. Главни стуб тог ослонаца је, свакако, Северноатлантски савез. У заштити својих националних интереса и у остваривању стратегијских циљева, међутим, САД настоје да добију подршку (и обезбеде непосредно учешће) и других земаља. Стога, америчку стратегију за 21. век карактерише, поред осталог, захтев за *вишевидовско, вишеагенцијско* (међуресорско) и *мултинационално ангажовање* у локалним и регионалним ратовима, мировним и другим операцијама.

Један од наведених захтева америчке војне стратегије за 21. век јесте и *постизање максималних резултата уз минималне личне губитке*. Тај захтев се заснива на техничко-технолошким достигнућима, тј. на могућности видова оружаних снага САД да се ангажују на одабраним циљевима на читавој територији противника, укључујући његова средства у системима командовања и руковођења и ПВО и ПРО си-

²¹ „На бојном пољу, стара традиционална подела између војника и политичара више не постоји. Рат није више само супротност миру; рат је испреплетаност феномена између којих се не могу одвојити они који потичу од војника од оних који потичу од политичара. Рат се одвија без фронта и позадине, понекад и без војника“, каже се у једном званичном документу Пентагона (P1/02).

етемима, као и групације противникових оружаних снага. Наведени захтев резултат је и настале војно-политичке ситуације, тј. схватања и процена америчких политичких и војних стратега с ким, где и против кога ће Сједињене Државе ратовати у 21. веку. Могућностима снага САД да нанесу ударе са великих удаљења и са великих висина по стратегијским циљевима или центрима гравитације у земљама које немају снаге и средства да спрече или да одбију такве ударе обезбеђује се, начелно, испуњавање тог захтева. Неизвесно је, међутим, да ли би тај захтев могао да се испуни у случају оружаног сукоба између противника једнаке или приближно једнаке војне моћи и техничке опремљености њихових оружаних снага.

Три нивоа или три „таласа“ рата

Супружници Тофлер, у својим познатим делима *Три таласа (Three Waves)* и *Рат и противрат (War nad Anti-war)*, наводе да је свет у свом привредном и друштвеном развоју прошао кроз свега две епохе или две велике цивилизације: аграрну и индустријску, и да је средином седамдесетих година 20. века ушао у трећу – информатичку епоху. Прелази из једне у другу епоху обележени су појавама квалитативно нових средстава за производњу, која су утицала на организацију рада и начин обликовања производа. Сличне промене пратиле су и промене у војној сфери. Према Тофлеровима, у „првом таласу“ рата (у првом таласу промена у средствима и начину вођења рата), који је трајао више од 10.000 година, доминантно су коришћена примитивна средства, а у другом – ватрена оружја и моторна средства транспорта. У „трећем таласу“ доминантну улогу имаће средства информатичких технологија и он, према њиховим предвиђањима, неће трајати дуже од 75 до 100 година. Међутим, ниједна од наведених епоха није била „чиста“. Индустријска епоха, на пример, задржала је елементе аграрне епохе, док ће информатичка епоха садржати елементе и аграрног и индустријског доба. Слично је и када је реч о рату, средствима којима се ратује и начину на који се користе. У индустријском добу, на пример, народи и државе нису ратовали само ватреним оружјем и моторизованим средствима већ и средствима аграрне епохе. У информатичком добу ратови, уколико буду вођени, неће се водити само средствима развијеним на основу најновијих, информатичких технологија него и средствима карактеристичним за индустријску епоху; у неким случајевима чак и примитивним средствима из раног аграрног периода.

Као једина светска суперсила, САД у првој деценији после „хладног рата“ тестирале су стратегију информатичког рата углавном у ратовима против земаља другог (индустријски) „таласа“ и у тзв. асиметричним условима ратовања, са унапред предвидивим последицама и исходима. Неизвесно је, међутим, какав би био и са каквим последицама би се водио рат „трећег таласа“ између земаља приближно једнаке

моћи, техничке опремљености и стручне оспособљености њихових оружаних снага.²² Амерички војни стратеги, међутим, на такав рат не рачунају пре 2010. а можда и 2020. године. Припреме својих оружаних снага усмеравају на учешће у регионалним и локалним ратовима и операцијама без оружане борбе у којима њихова прокламована (и примњена) стратегија, неоспорно, обезбеђује очекиване резултате.

Сједињене Америчке Државе су испољиле настојање да своју стратегију информатичког рата (рат „трећег таласа“) уведу у једино преосталу војно-политичку коалицију – Северноатлантски савез. Стога су инсистирале да европске земље чланице НАТО-а убрзају техничку модернизацију својих оружаних снага како би биле у стању да воде рат информатичког типа, што су оне, начелно, и прихватиле.²³ Земље изван те коалиције доведене су у положај да се могу наћи у једној од најмање две ситуације: 1) да у одређеним условима буду објекат дејства предузетог по моделу стратегије информатичког рата с реално очекиваним последицама и исходима, и 2) да, евентуално, рат воде са земљама из свог окружења које би могле подржати земље „трећег света“. У првом случају морале би да се припремају за одбрану од напада средствима информатичких технологија која, по правилу, не поседују или их немају у довољним количинама и довољно софистицирана, а у другом случају морале би да се припремају за евентуални рат са својим окружењем чији би карактер (са становишта техничке опремљености оружаних снага окружења) одредило управо то окружење. У оба случају нашле би се у веома тешком положају, поред осталог и због тога што се у савременим условима регионални сукоби интернационализују и ратови „другог таласа“ претварају у ратове „трећег таласа“ које намећу интервентне снаге. Због тога земље изван наведене војне коалиције траже начине за избегавање рата и за очување своје безбедности од угрожавања споља.

*

* *

²² Ратни футуролози „трећег таласа“ обично описују борбе између једнако опремљених и обучених армија као „кибернетски рат“, чију динамику тек треба схватити. Тај рат ће, вероватно, бити заснован на информатичким системима, уместо на квантитативном односу снага израженом бројем борбених елемената супротстављених снага на бојишту.

²³ У време ваздухопловне кампање НАТО-а против СР Југославије (1999) потврђено је да оружане снаге европских земаља НАТО-а знатно заостају у техничкој опремљености за оружаним снагама САД, па су Сједињене Државе инсистирале да се тај „јаз“ отклони и да се техничка опремљеност оружаних снага европских земаља чланица НАТО-а што пре доведе приближно на ниво техничке опремљености оружаних снага Сједињених Држава.

Двадесети век, нарочито његова друга половина, био је век великих, револуционарних промена у свим сферама друштвеног живота, укључујући привредну и војну сферу. Доминантан утицај на те промене имала су нова техничко-технолошка достигнућа и њихово наменско коришћење. Међутим, технолошка достигнућа и техничке иновације нису једнако и истовремено утицали на те две сфере: у привреди је током друге половине 20. века дошло до једне, а у војсци до две технолошке револуције – нуклеарне и информатичке. То није изузетак, јер је и раније било случајева да се војне технолошке револуције нису подударале временски и по начину испољавања. Изум и производња барута и експлозива, на пример, водили су ка много већим променама у војсци и ратоводству уопште него у привреди.

Освајање нуклеарне енергије и њена почетна примена у војне (ратне) сврхе чинили су, неоспорно, новину без преседана и битно су утицали на развој војне мисли, на конкретне припреме војске и на израду планова за њено евентуално ангажовање у рату. Иако је нуклеарно оружје, као главни изданак нуклеарне енергије, употребљено у рату само једном, његов утицај на војску и на слику и карактер рата имао је суштински значај, који ће се, вероватно, трајно испољавати. Нуклеарна енергија, међутим, није тако снажно и далекосежно утицала на привреду – на развој средстава за производњу и на начин производње. Изградња нуклеарних електрана и примена нуклеарне енергије у неким непривредним делатностима (медицини, на пример) није добила размере које заслужују епитет „револуционарне“. За разлику од нуклеарне технологије, информатичка технологија је изазвала револуционарне промене и у цивилној (не само производној) и у војној сфери.

Сједињене Америчке Државе су биле пионири у војној примени средстава ратне технике развијених на основу информатичких технологија, па отуда и у увођењу тзв. револуције у војне послове. Оне су развиле и стратегију употребе тих средстава, што подразумева, поред осталог, више технике а мање људства, и мање енергије а више знања.

Стратегију информатичког ратовања, коју промовишу и практично тестирају Сједињене Државе, прво су – са становишта опремања оружаних снага и предвиђаног начина њихове употребе у рату – прихватиле земље које су закорачиле у информатичко доба, а затим се ширила и према другим земљама и деловима света. Као што је током тзв. индустријске епохе ратна вештина, коју су промовисали војни мислиоци водећих светских сила примерено тој епохи, стално еволуирала упоредо с развојем нових средстава ратне технике (аутоматско малокалибарско оружје, оклопна борбена средства, борбена авијација) и просторно се ширила, тако ће, вероватно, и у информатичком добу војна стратегија коју промовишу Сједињене Државе, као водећа светска сила, еволуирати и просторно се ширити како у теоријском, тако и у апликативном смислу. Међутим, ратови се у 21. веку

неће водити у истим геополитичким и геостратегијским условима, ни-
ти истим високо софистицираним средствима ратне технике. Ако бу-
ду вођени, водиће се и средствима и на начине као и у претходним пе-
риодима. Та претпоставка доводи у веома тежак положај земље које
још нису ушле у информатичко доба, јер се могу наћи у ситуацији да
се бране од напада средствима информатичких технологија средстви-
ма карактеристичним за индустријску епоху.

Проф. др *Милан Мијалковски*, пуковник

У чланку је указано на проблем тероризма као озбиљне претње савременом човечанству и наглашено да је то зло веома распрострањено првенствено због тога што су поједини недржавни терористички субјекти, уз тајну или јавну подршку појединих држава, успели да створе сопствене мреже на територији више држава и континената. Истовремено, они показују велику координисаност и ефикасност у угрожавању светског мира и безбедности. Аутор, на основу таквог интернационалног обележја тероризма и сазнања да је модел колективне одбране од тероризма ефикаснији од аутономног модела, односно од модела противтерористичке одбране једне државе, позивајући се на садржај Резолуције Савета безбедности ОУН бр. 1373, од 28. септембра 2001, која обавезује све државе да се бескопромисно ангажују на сузбијању свих облика тероризма, без обзира на мотиве њихових носилаца, указује на неминовност успостављања глобалне базе података о терористима. Аутор сматра да би се коришћењем такве базе, чији је могући садржај у чланку детаљно образложен, унапредила одбрана од тог бруталног насиља.

Савет безбедности Организације Уједињених нација (ОУН), чврсто одређен да потпуно неутралише терористичку мрежу Ал Каиде¹, донео је Резолуцију бр. 1290 (16. јануар 2002) у којој скоро наредбодавним тоном захтева од чланица међународне заједнице (државе) да спрече улазак на своју територију или транзит преко ње члановима и симпатизерима тог терористичког субјекта. Међутим, неопходно је да постоје најмање три значајна предуслова да би државе могле да обаве тај компликовани, неодољни и надасве хумани задатак. *Прво*, неопходно је да поседују одговарајуће податке о члановима и симпатизерима Ал Каиде; *друго*, државе треба да поступају према захтеву УН и подацима које поседују, и *треће*, треба да постоји међународно координационо тело које би правремено дистрибуирало нове податке о члановима те терористичке организа-

¹ Деветнаест припадника Ал Каиде отели су 11. септембра 2001. четири путничка авиона у ваздушном простору САД и потом их употребили за самоубилачке нападе на зграду Светског трговинског центра у Њујорку и зграду Пентагона у Вашингтону. При томе су убијене 3.052 особе. Четвртим отетим авионом нису успели да погоде циљ (Бела кућа) јер су путници у авиону сазнали, преко мобилних телефона, за нападе у Њујорку и Вашингтону па су напали терористе, тако да се авион срушио у Пенсилванији.

ције и код којег би се, истовремено, сливали извештаји о мерама предузетим против терориста.

Администрација САД, која се свеобухватно и стручно ангажовала, умногоме је испунила први предуслов. Наиме, сачинила је картотеку података о већини чланова Ал Каиде и доставили их, у целини или делимично, многим земљама. Већина држава, на основу тих информација, предузела је или предузима енергичне мере и постиже задовољавајуће резултате. Таквом активношћу, у ствари, спровode се препоруке Савета безбедности ОУН, који је на својој 4385. седници, одржаној 28. септембра 2001, усвојио Резолуцију бр. 1373², којом је, између осталог, основао Комитет СБ (чине га сви чланови Савета) који је надлежан да прати спровођење те резолуције и апелује на све државе да свака три месеца подносе извештај Комитету о мерама које су предузеле ради њеног спровођења.

Иако Ал Каида није уништена, међународна заједница је остварила велики једногодишњи учинак у њеном онемогућавању. У многим земљама ухапшени су бројни њени чланови, разбијене су јој или потпуно неутралисане многе ћелије и инфраструктура и, што је посебно важно – постигнут је задовољавајући успех у откривању и онемогућавању припадника једне њене специфичне категорије – тзв. спавача. Извођењем те планетарне противтерористичке операције осујећени су многи планови Ал Каиде, чиме је свет поштеђен нових самоубилачких напада попут оних у Њујорку и Вашингтону.

У случају да модел колективне офанзивне одбране који међународна заједница примењује против терористичке Ал Каиде буде ефикасан и прихваћен као општеважећи, а за то постоји упориште и у Резолуцији бр. 1373, односно да свака земља, посебно она чију безбедност угрожавају терористи, податке о њима достави Комитету СБ, у складу с проценом и другим државама, а оне, заузврат, ревносно поступају према таквим сазнањима, створила би се неподношљива ситуација за све категорије терориста. Једноставно, терористи би се у свим деловима света нашли на „брисаном простору“. Очигледно опредељење међународне заједнице да онемогући тероризам може се остварити првенствено на основу отклањања његових узрока. С друге стране, њено ангажовање на постизању таквог амбициозног циља било би минимално успешно уколико се не успостави међународна база података о терористима коју ће адекватно користити све државе.

² У њој је, уз осуду терористичких напада у Њујорку, Вашингтону и Пенсилванији, закључено да су такви акти претња међународном миру и безбедности. Резолуција има карактер одлуке, којом се обавезују све државе да спречавају и сузбијају финансирање терористичких аката, да кривично санкционишу прикупљање средстава за извођење аката насиља и да се све уздрже од давања било какве подршке, активне или пасивне, ентитетима или лицима која су укључена у терористичке акте, укључујући сузбијање регрутовања чланова терористичких група и спречавање снабдевања терориста оружјем.

Нужност успостављања глобалне базе података о терористима

Над динамичним и свеобухватним светским процесом глобализације надвила се велика опасност, позната као тероризам. Носиоци тог бруталног насиља су толико усавршили стратегију и тактику деловања да угрожавају и опстанак појединих држава и не презају од тога да се наругају и најмоћнијим земљама. Дакле, у великој мери угрожавају безбедност и мир у свету. Разгоробађеност албанских терориста на Балкану, привидна „неуништивост“ чеченских терориста у Русији и самоубилачки напади исламских терориста 11. септембра 2001. на САД само су неки примери који указују на обим и карактер терористичке претње савременом свету. Анализа наведених и многих других сличних примера указује на то да већина жртава терористичких напада (државе), без обзира на ефикасан противтерористички систем, није у стању да се самостално успешно заштити од те опасности. Разлози за такву противтерористичку немоћ држава су бројни. *Прво*, терористички субјекти су, са свог аспекта, успешно „глобализовали“ свет, односно задејствовали су многе регионалне и интернационалну насилно-криминалну мрежу. На тај начин су увелико превазишли размере (надлежности у сузбијању тероризма) једне земље. Наиме, многи терористички недржавни субјекти су обезбедили услове да уз минималан ризик по властите чланове веома дрско угрожавају безбедност матичне земље (или треће земље) тако што се непосредни извршиоци аката насиља после изведеног злочина склањају на територији друге државе. *Друго*, због различитих околности, поједини терористички субјекти су учинили циновски помак у регрутовању чланова и властитог организовања. Њихово чланство чине особе најразличитијег профила, почев од монструозних убица, психопата и криминалаца до научника из раних области, укључујући и из области производње оружја за масовно уништење³, који су савршено вертикално (хијерархијско-субординационо) и хоризонтално повезани и размештени на територији више земаља. Тако је током истраге после самоубилачких напада у Њујорку и Вашингтону установљено да је терористичка мрежа Ал Каиде, коју је предводио саудијски милијардер Осама Бин Ладен, имала око 13.000 чланова, размештених у 55 база широм света. Из-

³ Оснивач терористичке организације Умнах Тамеер Енау (УТХ), која у Пакистану и Кашмиру делује под маском добротворне организације за помоћ Авганистану, јесте Султан Баширудин Мохамед, бивши председник пакистанске комисије за нуклеарну енергију. Он се састао више пута са Осамом Бин Ладеном непосредно пре 11. септембра 2001, дао му детаљна обавештења о начину на који се може направити нуклеарна бомба и објаснио последице атомске експлозије. Мохамед је ухапшен средином децембра 2001. године.

ван Авганистана имала је задејствоване оперативне терористичке ћелије у 68 земаља на свим континентима, осим у Аустралији. Осим оперативног оружаног дела, Ал Каида је остварила наоружану мрежу (обавештајна, пословна, пропагандна, хуманитарна, трговинска, образовна, наркодилерска, шверцерска итд.) својих присталица и следбеника у 88 земаља коју је успешно користила за регрутовање нових „бораца“ и као логистичку базу за припрему и извођење терористичких аката против одабраних циљева широм света. Иако је парадоксално, догодило се да су неки недржавни терористички субјекти организованији, опремљенији, оспособљенији и ефикаснији од специјалних противтерористичких служби и снага појединих земаља. *Треће*, терористички субјекти, умешним коришћењем наведених и других погодности, често успевају да реализују важну фазу у функцији постизања свог крајњег циља. Наиме, успевају да изазову висок ниво страха код преживелих. То првенствено постижу применом најстрашнијег облика тероризма – *насумичног тероризма*, чија је суштина у томе да свако, на сваком месту, може да постане следећа мета⁴. Носиоци тог облика тероризма, за разлику од уобичајених (традиционални) терориста, који сматрају да је масовно уништавање противника контрапродуктивно за постизање крајњег циља, карактерише настојање да убију што већи број његових припадника. У ствари, желе да физички униште противника или да га трајно протерају са једног простора, што, у крајњем (са аспекта пројектованог циља терориста), такође значи уништење противника. У првом случају, као основно средство, користе терористе самоубице и прете да ће употребити оружје за масовно уништење⁵, а у другом случају примењују геноцидни терор над припадницима других етничких заједница. За оба случаја карактеристична је, за разлику од класичних терориста, толика фанатизованост да систематски изводе акте насиља чак и када знају да немају никаквих изгледа за постизање крајњег циља.

Иако је наведено о тероризму и његовим носиоцима очигледно, не значе да треба клонати духом, односно капитулирати пред теро-

⁴ „Напашћемо тамо где Американци најмање очекују, у погодном тренутку, на месту које ми будемо одабрали и на начин на који будемо желели“, изјавио је телевизијској станици Ал Џазира портпарол терористичке организације Ал Каида Сулејман Гаит (23. јун 2002) поводом годишњице напада на САД 11. септембра 2001. године, „Политички биро“ Ал Каиде, у саопштењу објављеном на интернет адреси www.jehad.net, обећао је арапским и исламским нацијама да ће напасти САД свим легитимним средствима.

⁵ У јуну 2002. портпарол Ал Каиде Сулејман Абу Гаит, у саопштењу објављеном на веб презентацији те терористичке организације (www.abneda.com), запретио је САД нападом хемијским и биолошким оружјем, изјавивши: „И даље смо на почетку пута. Американци још нису претрпели од нас оно што смо ми од њих... Имамо право да убијемо четири милиона Американаца, укључујући милион деце, да раселимо дупло више од тога броја и обогалимо и повредимо стотине хиљаде“.

ристима. Напротив, треба их схватити као изазов којем се може успешно стати на пут. При томе треба узимати у обзир чињеницу да терористи успевају да реализују само оне аморалне и противзаконите делатности које им „дозволи“ власт неке државе или међународна заједница. Евентуална одлука субјеката међународне заједнице да се ослободе увиђаности према терористима несумњиво би омогућила да се тероризам сведе у занемарљиве оквируе.

Тероризам се најефикасније искорењује отклањањем узрока који га изазивају, а не хапшењем, убијањем и кажњавањем на друге начине његових носилаца. Будући да теорија савременог кривичног права идентификује физичко лице као могућег извршиоца терористичког акта и, у складу с тим, предвиђа одређене кривичне санкције против извршиоца (физичко лице), незамисливо је да се држава (и међународна заједница) може успешно бранити и одбранити од тероризма уколико не идентификује његове персоналне носиоце, односно физичка лица као појединце и, свакако, удружена (као колективитет) ради извођења терористичких аката. Безбедносно-обавештајне службе сваке државе, руковођене тим сазнањем, улажу огромне напоре да персонално идентификују терористе и могуће терористе у оквиру сваког терористичког колективитета и да установе њихове међусобне везе и односе. Дакле, полицијске безбедносне и обавештајне службе формирају „банку података“ о сваком терористичком субјекту и његовим члановима, а често и о „њиховим активним помагачима.“⁶ Постојећи подаци у вези с тим стално се ажу-

⁶ Канцеларија координатора за борбу против тероризма Стејт департмента објавила је 8. октобра 1987. списак од 28 страних терористичких организација. Такође, служба за истраживање америчког конгреса, 24. септембра 2001, сачинила је списак терористичких недржавних субјеката у свету и оценила степен њихове активности. На том списку, осим *Ал Каиде* (мултинационална, исламистичка), налазе се и следеће терористичке организације: *Организација Абу Нидала* (палестинска, националистичка), веома мало активна; *Група Абу Сајафа* (филипинска, исламистичка), умерене активности; *Наоружана исламска група – ГИА* (алжирска, исламистичка) умерено активна; *Хамас* (палестинска, исламистичка), веома активна; *Харакат ул-муџахедин* (кашмирска, исламистичка), веома активна; *Хезболах* (либанска, шитска исламистичка), веома активна; *Исламска група* (египатска, исламистичка), умерено активна; *Исламски покрет Узбекистана* (узбечка, исламистичка), умерено активна; *Ал-џихад* (египатска, исламистичка), умерено активна; *Ках* (јеврејска, екстремистичка), мало активна; *Кахана* (јеврејска, екстремистичка), мало активна; *Радинска партија Курдистана* (курдска, антиурска), мало активна; *Палестински исламски џихад* (палестинска, исламистичка), веома активна; *Фронт за ослобођење Палестине* (палестинска, националистичка), готово неактивна; *Народни фронт за ослобођење Палестине* (палестинска, марсистичка), мало активна; *Народни фронт за ослобођење Палестине – Генерална команда* (палестинска, националистичка), умерено активна; *Народна организација иранских муџахедина* (иранска, левичарска, националистичка), умерено активна; *Народна организација иранских муџахедина* (иранска, левичарска), изузетно активна, и *Револуционарна народна ослободилачка партија* (турска, левичарска), мало активна.

рирају и обogaћују новим подацима. Тај задатак наведене службе реализују и тако што део информација о терористима размењују са истоветним службама савезничких, партнерских и пријатељских земаља. Међутим, у вези с тим постоји и извесна резервисаност (и неповерење). Дакле, неопходно је да се на том плану унапреди сарадња између субјеката међународне заједнице. Један од начина за то јесте успостављање светске базе података о терористичким субјектима и њиховим члановима која би била доступна свим државама. Тиме би се обезбедило ефикасно праћење кретања, боравка и противзаконите активности, као и онемогућавање терориста када се налазе изван матичне земље. Резолуција СБ ОУН бр. 1373, од 28. септембра 2001, добра је основа за остварење тог задатка и таква прилика не би смела да се пропусти. Наиме, уколико је међународна заједница заиста вољна да тероризам сведе у занемарљив обим, сви њени субјекти ће показати потребну кооперативност у успостављању светске банке података о терористима.

Национално одређење тероризма

Значајан предуслов за ваљано сагледавање и решавање било којег проблема јесте његово адекватно одређење, односно дефинисање. Иако у међународној заједници постоји сагласност о томе да је тероризам један од најтежих безбедносних проблема, појам *тероризам* адекватно је одређен само на националном (државном) нивоу, и то у кривичноправном смислу. На регионалном и светском нивоу често се различито квалификује исти терористички акт. Док га по-

На обележавању првих сто дана борбе против глобалног тероризма, председник САД Џорџ Буш је 21. децембра 2001, на конференцији за новинаре у Белој кући, проширио листу терористичких организација са још две организације које делују у Пакистану и Кашмиру. Прва је *Лашкар ел Талиба (ЛАТ)*, која делује у Кашмиру и повезана је са Ал Каидом, а друга је *Умнах Тамсер Енау (УТН)*, која наступа као добротворна организација за помоћ Авганистану, а у ствари обезбеђује финансијска средства за Осаму Бин Ладена. Међутим, терористичке организације албанских екстремиста на Балкану – „ОВК“, „ОВПБМ“, „ОНА“ и „АНА“, нису се нашле на тој листи иако су починиле бројне злочине против Србије, СРЈ и Македоније. Такав став је веома загонетан, првенствено због тога што је управо амерички председник, у јулу 2001, ставио на „црну листу“ (терористичку) око двадесетак вођа банди наведених терористичких субјеката албанских екстремиста. У складу с том одлуком, земље чланице ЕУ ставиле су те Албанце на списак непожељних особа и забраниле им улазак у Европску унију.

Према председничком декрету од 23. октобра 2001, ради ефикасног сузбијања тероризма, Индија је унутар својих граница забранила активност одређеним домаћим и страним милитантним организацијама (23 организације). Тим декретом је, поред шест група за које је оцењено да предузимају терористичке нападе у држави Џаму и Кашмиру, забрањено деловање „Ослободилачким тигровима тамилског Елама“ и „Индијском студентском исламском покрету“.

Једини међународни субјекти сматрају најтежим злочином, други га третирају као легитимни метод борбе, трећи га посматрају као изузетно средство одбране или врсту притиска итд. Последица тога је чињеница да се актери тог аморалног и бруталног насиља начелно разврставају у две групе – као „лоши“ и као „добри“ терористи. Ти први су злочинци, монструми и насилници, док су други „екстремисти“, „наоружани цивили“, „борци за људска права“, „борци за слободу“, „герилци“, „побуњеници“, и слично. Осим тога, постоји и став да модерни тероризам није подложен прецизном одређењу и да се не може разумети у правном смислу. Таква контрадикторност у тумачењу тероризма умногоме ограничава и, често, потпуно спречава сарадњу између многих субјеката међународне заједнице – процес у којем је размена података о његовим персоналним носиоцима изузетно значајна.

У вези с формирањем међународне базе података о терористима упутно је да се пође од тога како је тај проблем одређен у националним законодавствима. Реч је о томе да се, независно од разлика у кривичноправним системима држава (унутрашње право), у сваком од њих тероризам третира као тешко кривично дело. У најопштијем смислу, елементи кривичног дела тероризма⁷ су учинилац (активни субјекат), радња извршења и последица и жртва (пасиван субјекат). Наиме, према теорији савременог кривичног права, физичко лице које повреди или угрози извесно заштићено друштвено добро или интерес, а за то су предвиђене одређене кривичне санкције, сматра се учиниоцем (активним субјектом) кривичног дела.⁸ Иако се као извршилац кривичног дела тероризма физичко лице, у кривичном законодавству узима у обзир чињеница да је колективитет у извршењу битна карактеристика савременог тероризма. На основу тога, санкционише се удруживање физичких лица ради извођења терористичких аката („ко ствара заверу, банду, групу или друго удружење ради вршења радњи против... безбедности лица..., држава, казниће се...“). На тај начин се идентификује и санкционише колективни учинилац (активни субјекат) тероризма.

⁷ Опширније: Д. Јаковљевић, *Тероризам с гледишта кривичног права*, НИУ „Службени лист“ СРЈ, 1997, стр. 171–227.

⁸ У Кривичном закону СРЈ кривично дело тероризма одређено је у чл. 125 и гласи: „Ко у намери угрожавања уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбедности СРЈ изазове експлозију или пожар или предузме другу општеопасну радњу или акт насиља којим је створено осећање несигурности код грађана, казниће се затвором...“.

Нови чл. 260. Кривичног законика Шпаније (закон из 1944. допуњен је 15. новембра 1971. године) гласи: „Онај ко, с циљем напада против безбедности државе, интегритета њене територије, националног јединства, установа уставног поретка или јавног поретка, изврши акте управљене на уништење или оштећење јавних зграда или приватних, путева и средства саобраћаја или транспорта, проводника електричне енергије или друге моторне снаге или друга аналогна дела, биће кажњен...“ (J. Cordoba Rada, *Comentarios Ab Código Penal*, Madrid, 1983, p. 46/655).

Под радњом извођења кривичног дела тероризма подразумева се вољно понашање физичког лица (учинилац) ради остваривања извесних промена у спољном свету, односно изазивања последица. Такво понашање учиниоца обично има следеће елементе: 1) акт насиља, који је, независно од мотива (политички, верски, социјални итд.), изведен над заштићеним друштвеним добром на начин којим се грубо крше унутрашње право и прописи хуманитарног права; 2) средства извршења, која се начелно разврставају у две групе. У прву групу спадају средства која изазивају рушења, оштећења и уништење вештачких објеката инфраструктуре саобраћаја и превозних средстава, а друга група обухвата средства која изазивају, шире или проузрокују епидемије, тровање воде за пиће и слично; 3) средства која могу да изазову стање опште опасности, односно да унесу страх („средства способна да застраше“); 4) стратегију извођења аката насиља чија је суштина у томе да учинилац поступа према унапред израђеном плану, којим је предвиђено систематско понављање аката; 5) усмереност аката насиља ка томе да се изазове стање несигурности (заstraшености) код неодређеног броја лица, а такво стање се постиже тако што један изведени акт насиља наговештава извођење следећег итд., и 6) последицу, *секундарну*, под којом се подразумева наносење штете животу, телесном интегритету, слободи, јавним службама или имовини, или смрт, телесна повреда, нарушавање, односно повреда слободе, уништење или прекид јавних служби, или уништење или оштећење имовине, и *примарну*, под којом се подразумева губитак сигурности, односно изазивање несигурности код људи или кршење јавног мира. Права последица кривичног дела тероризма јесте стварање посебног стања у којем и грађани који нису непосредне жртве напада терориста streпе да то не постану.

Несумњиво, жртва (пасивни субјекат), односно анализа статуса непосредне мете напада терориста омогућава да се тероризам без већих потешкоћа разграничи од осталих облика насиља. Наиме, у улози секундарног (пасивни) субјекта појављује се појединац (човек) као цивил, тј. приватно лице, или као професионалац – припадник државне администрације (полицајац, судија, официр, службеник итд.), тј. као службено лице земље коју нападају терористи. Терористи изводе акте насиља над персоналном или насумичном непосредном жртвом ради киднаповања, убиства или сакаћења. При томе се руководе проценом да ће изазвано стање несигурности код примарне мете (остали грађани) бити највеће ако се акти насиља изводе на што бруталнији начин. Иако такво насиље најчешће изводе ради постизања неког политичког циља, њиме, у суштини, искривљују (корумпирају) тај циљ, јер ради његовог постизања као непосредну мету приоритетно одређују невинне и незаштићене цивиле. Свакако, нападају и припаднике државне администрације, али су терористи извођењем аката насиља над том категоријом лица ретко успели да

остваре ниво застрашивања који им обезбеђује изгледе да постигну крајњи циљ.

Насиље које примењују албански терористи против српских цивила на Космету, где је размештена мисија ОУН, посебно је карактеристично по бруталности. Тако су припадници једне банде терористичке „ОВК“, 23. јула 1999, у атару села Старог Грацког (15 километара јужно од Приштине), на свиреп начин убили и, потом, измасакрирали 14 Срба, међу којима и четрнаестогодишњег дечака Новицу Јанићијевића, док су радили у пољу. Масакр су извели с намером да још више застраше српско становништво на Космету и да га присиле да напусти своја вековна огњишта. Мисија ОУН, која је на Космету од 20. јуна 1999. и која је надлежна да брине о личној и имовинској сигурности свих становника те јужне српске покрајине, још увек није пронашла извршиоце тог свирепог злочина. Верује се да је таква њена неуспешност умногоме допринела да албански терористи почине следећи сличан злочин, само с намером да одврате прогнане Србе са Космета да се врате на своја вековна огњишта. Наиме, банда терористичке „ОВК“, 16. фебруара 2001, активирањем експлозивне направе на путу северно од Подујева, у селу Ливадицама, уништила је један од пет аутобуса којима су превожени Срби из Ниша за Грачаницу на Космету. Том приликом убили су 11 и ранили 43 српска цивила.

Међународно одређење тероризма

Државе су, према међународном праву, најзначајнији (искључиви) чланови међународне заједнице, а постојање међународног права сведочи о заједничким вредностима и интересима.⁹ Борба против тероризма није одређена као међународна вредност или интерес, а у Повељи ОУН и међународном праву изричито се забрањује употреба силе за решавање спорова. Како је наглашено, тероризам је један од најбруталнијих облика насиља у политичке сврхе и у националном законодавству се третира као тешко кривично дело. С друге стране, у унутрашњем (национално) и међународном ратном и хуманитарном праву прецизно су регулисана правила вођења рата између држава и у сукобима који немају међународни карактер (унутар једне државе између њених снага одбране и безбедности и недржавних – отпадничких, побуњеничких и сличних оружаних састава). У међународном праву прецизно је одређено ко се све сматра припадником оружаних снага зараћених страна. Такође, прописани су услови које свако ко учествује у борби мора да испуњава да би се сматрао легитимним борцем.

⁹ „Круг држава између којих је могуће изграђивање правних норми међународног права, назива се међународна заједница“ (Ј. Андраши, *Међународно право*, „Школска књига“, Загреб, 1971, стр. 3).

У Женевским конвенцијама о заштити жртава рата недвосмислено је регулисано да у оружаним сукобима између држава и сукобима који немају међународни карактер (унутар једне државе) само борци могу да буду легитимни циљ напада. У вези с тим, наглашено је да је свака страна у сукобу дужна да примењује барем следеће одредбе: „... 1) према лицима која не учествују непосредно у непријатељствима... поступаће се, у свакој прилици, човечно, без икакве неповољне дискриминације..., 2) у том циљу забрањени су и забрањују се, у свако доба и на сваком месту, према таквим лицима следећи поступци: а) повреде које се наносе животу и телесном интегритету, нарочито све врсте убиства, сакаћења, свирепости и мучења, б) узимање талаца, ц) повреде личног достојанства, нарочито увредљиви и понижавајући поступци, д) изрицање и извршење казне без претходног суђења..., 3) рањеници и болесници биће прихваћени и неговани“.¹⁰

Привидно, према чл. 1. Другог допунског протокола, терористички недржавни субјекат (организација, покрет, и слично може да стекне статус стране у оружаном сукобу унутар једне државе. Према том протоколу, грађански рат у некој држави је сукоб између њених оружаних снага и отпадничких оружаних група или других организованих наоружаних група које, под одговорном командом, контролишу део територије, што им омогућава да воде непрекидне и усмерене војне операције и да поштују правила међународног ратног права. Терористички субјекат, ни у којем случају, не може да стекне такав статус јер не поштује основне одредбе о заштити жртава рата. Наиме, руководство терористичког субјекта, уместо да своје чланове ангажује искључиво за извођење оружаних напада на припаднике и саставе полиције и војске матичне државе, углавном наређује примену насиља над цивилима. Тиме се на најдрастичнији начин легитимише као терористички субјекат, а не као страна у унутрашњем оружаном сукобу. Уколико се доследно уважава тај необориви доказ, искључена је могућност да једна или више држава очигледне терористе у другој земљи, независно од њихове бројности, војне организованости и наоружаности, квалификују као страну у сукобу и називају их „борцима за слободу“, „устанницима“, и слично. Реч је о томе да одређени терористички субјекат тиме што не поштује међународно ратно право (напада цивиле) аргументовано демантује своје иностране спонзоре и „необавештене“. Следећи примери потврђују очигледну аморалност појединих терористичких субјеката у настојању да се прикажу као оружана сила којој треба признати статус стране у унутрашњем оружаном сукобу без обзира на то што у целини крше Женевске конвенције о заштити жртава рата.

¹⁰ Женевске конвенције од 12. августа 1949, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 2450, чл. 3, гл. 1.

У јулу 1998. терористичка „ОВК“ албанских екстремиста на Космету имала је око 20.000 припадника, организованих у двадесетак јаких банди (од 500 до 700 терориста) које су се називале бригадама. Оне су држале под потпуном или делимичном контролом скоро половину територије Космета са које су изводили систематске подмукле акте насиља против припадника МУП-а Србије и Војске Југославије. Дакле, терористичка „ОВК“ испуњавала је неке услове из међународног права за добијање статуса стране у унутрашњем оружаном сукобу. Међутим, није испуњавала главни услов: није поштовала правила међународног ратног права која се односе на заштиту цивила и киднапованих припадника наше полиције и војске. Самозвани штаб терористичке „ОВК“ најављивао је у јавним писаним саопштењима убиства цивила, посебно Албанаца, проглашавајући их за „српске шпијуне“, а потом је наређивао њихово убијање и о изведеном злочину јавно обавештавао своје чланове и симпатизере. На такво злочиначко деловање терористичке „ОВК“ указују статистички подаци. Њени припадници су током 1998. године извели 756 аката насиља над цивилима на Космету у којима су убили 173, тешко ранили 78, лакше ранили 80 и киднаповали око 280 цивила.¹¹

Власти Србије и СР Југославије предузимале су одговарајуће мере ради сузбијања делатности албанских терориста (вођу „ОВК“ Хашима Гачија, званог Змија, због учешћа у више терористичких напада на припаднике полиције у Глоговцу, на Космету, Окружни суд у Приштини осудио је 11. јула 1997. на казну затвора у трајању од 10 година и за њим је расписана потерница), али због двоструких стандарда појединих утицајних међународних чинилаца према тероризму албанских екстремиста на Космету терористичка „ОВК“ није на међународној листи терористичких организација. Земље чланице НАТО-а које се руководе веома јасним критеријумима када су у питању носиоци тероризма који угрожавају њихову безбедност показују, из непознатих разлога, чудновату резервисаност и „несналажење“ у вези са стављањем „ОВК“ на листу терористичких субјеката, пре свега „ОВК“ албанских екстремиста на Балкану. То потврђују многе чињенице. Тако је 6. јануара 1998. Роберт Гелбард, специјални изасланик председника САД за Балкан, упозорио тзв. ОВК „да озбиљно поведе рачуна шта ради, јер је у опасности да је влада САД сврста у категорију терористичких организација“. Годину дана касније (фебруар 1999), невладина организација „Федерација америчких научника“ уврстила је „ОВК“ на листу од стотину организација за које јасно указује да су терористичке јер у достизању својих циљева користе оружане, терористичке методе на територији једне суверене државе. Џон Пајк, експерт те невладине организације који је учествовао у припремању извештаја у којем је „ОВК“ идентифико-

¹¹ „Безбедност“, бр. 6, Београд, 1999, стр. 695.

вана као терористичка организација, изјавио је (18. фебруара 1999) Танјугу да тзв. ОВК илегално и оружаним средствима делује на територији Србије и СРЈ као суверене државе и да је према критеријумима те америчке невладине организације то главни разлог да буде на листи терористичких организација. Италијански недељник „Ил Боргезе“ (14. маја 1999), под насловом „Прљави послови ОВК“, објавио је делове тајног извештаја НАТО-а који је достављен владама Чешке, Мађарске и Пољске одмах после њиховог пријема у тај савез. Према том недељнику, у извештају, између осталог, пише: „ОВК“ је терористичка организација која се финансира од „опорезивања“ прихода Албанаца у расејању и трговином наркотицима... Исламски фундаменталисти делују са ОВК на Косову. Муџахедини би могли да пружају обуку и оружје“. Таква неразумна увиђавност према терористичкој „ОВК“ одржала се и после 5. октобра 2000, када је успостављена демократска власт у Србији и СР Југославији. На то, поред осталог, указује отворено писмо министра правде Владе Србије Владана Батића које је 29. марта 2002. упутио председавајућем Савета безбедности ОУН, америчком државном секретару и председнику Хашког трибунала, захтевајући од њих да се ангажују како би се, на основу документације коју је српска влада доставила суду у Хагу, подигла оптужнице против 265 припадника „ОВК“ на Косову и Метохији, укључујући Хашима Тачија, Рамуша Харадинаја и Агима Чекуа.

Актуелна палестинска организација „Интифада Ал Акса“, која је отпочела активности 27. септембра 2000. и коју, јавно или прећутно, одобравају лидери многих, пре свега арапских земаља јер је квалификују као легитимни облик отпора против Израела ради ослобађања окупираних територија, несумњиво би добила још већу подршку да припадници милитантних организација „Хамас цихад“ и „Хезболах“, као „живе бомбе“, систематски не нападају и убијају израелске цивиле.¹² На тај начин се легитимишу као окорели терористи, а не као борци за ослобођење Палестине. Дакле, компромитују борбу палестинског народа против Израела.

С обзиром на наведене чињенице у вези с одређењем тероризма, са аспекта његовог носиоца евидентно је да је терористички субјекат организација (држава, савез држава или недржавни субјекат – политичка странка, покрет, илегални колективитет, и слично) која грубо крши Повељу ОУН, међународно ратно право и устав и законе конкретне државе на тај начин што примењује екстремно и

¹² Палестински бомбаш самоубица активирао је 21. марта 2002. експлозив у центру Јерусалима и усмртио две и ранио више од 40 особа. Експлозивна направа коју је активирао бомбаш самоубица (10. априла 2002) у путничком аутобусу на линији Хаифа – Јерусалим имала је за последицу смрт девет цивила и око 20 рањених. Бомбаш самоубица је 9. августа 2002. активирањем експлозивне направе у једној пицерији у центру Јерусалима убио 13 и ранио више од 70 цивила итд.

потпуно аморално насиље над одабраним или насумичним лицем да би га усмртила или на други начин повредила и тако изазвала највећу могућу несигурност и страх у средини из које потиче то лице и посредством тог специфичног средства (акумулирани страх) изнудила од примарне жртве напада (најчешће државе) првенствено политичке уступке, који, у суштини, значе остварење пројектованог (крајњег) циља.

Могући садржај базе података о терористима

У националној и међународној нормативи, које су, углавном, међусобно усаглашене, није остављена никаква дилема у вези са одређењем тероризма и установљавањем противзаконитог статуса његових носилаца. Уважавањем те веома значајне чињенице, с једне стране, и све већа претња савременом свету од тероризма, са друге стране, ствара се могућност да се, према моделу „банке података“ о терористима коју формирају и користе безбедносно-обавештајне службе већине земаља, оформи светска база података при Комитету СБ ОУН, који је конституисан и задејствован према Резолуцији бр. 1373 (2001). База би се периодично (на пример, свака три месеца) ажурирала и непрекидно користила, чиме би се побољшала светска безбедност и умногоне отклонило неповерење између основних субјеката међународне заједнице.

Употребљивост светске базе података о терористима првенствено ће зависити од њеног квалитета и квантитета. Дакле, требало би да садржи адекватне податке о носиоцима тероризма. Такође, требало би да таква „картотека“ садржи барем следеће податке о свим носиоцима тероризма у свету: 1) назив терористичког субјекта; 2) његов терористички циљ; 3) његову евентуалну повезаност са другим терористичким или сличним субјектима у матичној земљи и изван ње; 4) организацијско-формацијску структуру терористичког субјекта; 5) размештеност његових структурних елемената, односно простор на којем се оружано и неоружано испољава; 6) стратегију и тактику коју примењује терористички субјекат, као и хронолошке и друге податке о изведеним актима насиља; 7) изворе финансирања терористичког субјекта, и 8) списак чланова терористичког субјекта са неопходним подацима о сваком од њих.

Назив терористичког субјекта често може да завара. Наиме, недржавни терористички субјекти, без обзира на то што дрско проводе насиље познато као тероризам, у свом називу, по правилу, изостављају ознаку „терористички“.¹³ Наравно, жртва њиховог напада

¹³ Албански терористи угрожавају безбедност СР Југославије и Македоније посредством неколико терористичких субјеката: „Ослободилачке војске Косова“, „Ослободилачке војске источног Косова“, „Ослободилачке народне армије“ и „Албанске народне армије“. Евидентно је да ниједан назив не садржи термин „терористичка“.

нема посебних тешкоћа у вези са утврђивањем суштине назива који за себе користе терористи. Међутим, када су у питању државе које непосредно (ангажовањем припадника појединих својих организација и институција) или посредно (пружањем подршке неком недржавном терористичком субјекту у другој држави) проводе тероризам ради очувања или постизања неког циља, одређивање назива терористичког субјекта у већини случајева је тешко решив проблем. Јер, чак и када држава жртва тероризма презентује ваљане доказе о томе да конкретна држава, директно или индиректно, против ње проводи тероризам, апострофирана држава обично енергично одбија такве оптужбе. На пример, поводом изјаве пакистанског председника Мушарафа (14. август 2002) о томе да су планови за одржавање избора у индијском Кашмиру у септембру и октобру 2002. фарса, индијски премијер Ваџпаји оптужио је Пакистан за „погранични тероризам“ у спорном Кашмиру.¹⁴ Наиме, оптужио је Пакистан да дозвољава исламским милитантима да прелазе у индијски део Кашмира да би се придружили 13-годишњој побуни исламских екстремиста против индијске управе. „Наш сусед покушава да приграби Џаму и Кашмир путем пограничног тероризма“, рекао је Ваџпаји. Основаност наведених оптужби систематски потврђују оружани инциденти у Кашмиру између индијских снага безбедности и одбране и исламских терориста, у чијем се саставу налазе и пакистански држављани. Тако је индијска војска 23. јуна 2002. убила два Пакистанца у индијском делу Кашмира а тројицу је убила 29. јуна приликом покушаја да из Пакистана илегално пређу у Индију. У вези с тим, пакистански председник Мушараф обећао је председнику САД Бушу да ће трајно зауставити упаде терористичких група са пакистанске територије у индијски део Кашмира. Истовремено, у том „препуцавању“ испољава се и лицемерје. На пример, почетком јуна 2002, када су те две земље, због погоршаних односа, распоредиле по око милион војника уз границу, на конференцији за новинаре у главном граду Пакистана председник Мушараф је, између осталог, рекао: „Уколико би Индија све припаднике снага безбедности које има у Кашмиру распоредила дуж линије разграничења, вероватно би могла да формира људски ланац и не дозволи било какве активности“. У случајевима када су такве оптужбе сумњиве, реакција оптужене државе, али и многих других међународних субјеката, много су жешће и емотивније. Разлике у гледиштима и ставовима у вези с тим међу чланицама СБ ОУН имају за последицу то да се веома тешко постиже са-

Према сличном моделу названи су и други терористички субјекти – Ирска републиканска армија, „Фронт за националну независност Корзике – историјски канал“, „Ослободилачки тигрови тамилског Елама“, и други.

¹⁴ „Политика“, 15. август 2002. године.

гласност о томе да ли је нека држава терористички субјекат или савесник неком недржавном терористичком субјекту. Стога је неопходно да међународна заједница учини огромне напоре на превазилажењу таквог очигледног несагласја ради очувања и унапређења мира и безбедности у свету. У ствари, неопходно је да се, у случајевима када постоје неоториви докази о терористичкој ангажованости, дотична земља упозори да својим понашањем крши 7. главу Повеље ОУН и да због тога ризикује да сноси све могуће последице.

Упутно је да држава, посебно она чију безбедност угрожавају терористи, приликом достављања података о неком терористичком субјекту Комитету СБ ОУН, најсажетије презентује његов пројектовани (крајњи) циљ. Будући да сваки терористички субјекат настоји да што агресивније рекламира свој циљ, јер настоји да на тај начин придобије нове следбенике, земља која о томе доставља податке неће бити суочена са посебном тешкоћом. Анализа циљева терориста показује да је њихов стратегијски циљ најчешће насилно свргавање актуелних власти у некој земљи или разбијање њеног територијалног интегритета, док су тактички циљеви веома разноврсни. Проблем у вези с тим је најчешће термилошке природе, јер терористички субјекти настоје да наглашавањем свог циља обману међународну заједницу. Стога своје противзаконито насиље приказују као борбу за „ослобођење“ или добијање „независности“ неког дела територије матичне земље, или га приказују као изнуђен одговор на терор власти матичне државе. Међутим, могући су и глобални циљеви терориста. Тако је Осам Бин Ладен приликом стварања Ал Каиде (1988) одлучио да организација треба да се бори за уједињење читавог муслиманског света у један ентитет. Према тој одлуци, Бин Ладена подржавају три типа радикалних исламских група, које су део глобалне структуре Ал Каиде. Прву групу чине екстремисти који се боре против муслиманских режима за које сматрају да угрожавају исламске интересе у свету (Египат, Алжир итд.), другу групу чине екстремисти који примењују насиље против режима који наводно спроводе репресију над сопственом популацијом (Космет у Србији, Кашмир у Индији, Индонезија итд.), а у трећој групи су екстремисти који се боре за успостављање нових исламских држава заснованих на Курану и шеријатском праву (Пакистан, Чеченија, Дагестин и Минданау).

Будући да искуства из противтерористичке праксе указују на то да су ретки терористички недржавни субјекти који делују аутономно ради постизања пројектованог циља, жртва напада би требало да има обавезу да податке о повезаности одређеног терористичког субјекта са другим таквим субјектима,¹⁵ уколико их поседује, достави

¹⁵ Према лондонском „Гардијану“ (26. август 2001), на основу података енглеских служби безбедности и Интерпола, ИРА одржава везе са шпанском терористичком организацијом ЕТА и са терористичким групама у Колумбији. Тај навод се потврђује хапшењем

Комитету СБ Уједињених нација. Начелно, тај део обавештења требало би да садржи назив терористичког субјекта, карактер спрега са другим сличним субјектима и, ако је могуће, простор на којем се остварује сарадња између њих. Пожељно је да „батерија података“ о организацијско-формацијској структури терористичког субјекта обухвата број његових припадника, снабдевеност средствима за примену насиља, оспособљеност и фанатизованост свих чланова или само дела чланства за примену насиља и вертикалну и хоризонталну организацију (руководство – политичко и војно, специјални терористички састави, војни састави – водови, чете, одреди итд., уколико их је задејствовао, и активне помагаче,¹⁶ уколико их има, одакле регрутује нове чланове и стране плаћенике, као појединце или као посебне банде).¹⁷

Веома је значајно да међународна база података о неком терористичком субјекту садржи неопходне чињенице у вези са трајним или привременим размештајем његових организацијских целина, нарочито ако се поједини његови делови налазе изван територије земље коју тежишно нападају. Такође, у оквиру сегмента који се односи на разлоге међусобне сарадње два или више терористичких субјеката, требало би навести и образложити шта погодује деловима одређеног терористичког субјекта да егзистирају на територији других земаља.

У вези с тим, председник Русије Владимир Путин, у интервјуу водећим америчким гласилима у Москви, 11. новембра 2001, рекао је да је на територији Чеченије од 1995. године прошло обуку више од 2.000 терориста, који су потом учествовали у борбама на Косову, у Кашмиру, Судану и Авганистану. Нагласио је да су терористи у Чеченији повезани са злочиначком организацијом Осаме Бин Ладена и оценио да су „то напосто једни те исти људи, из практично једне организације“, као и то да Русија поседује спискове лица која се преко Грузије упућују у Турску. Закључио је да је Русији позната и реакција турских власти, односно нијансе преговора званичних власти Грузије и Турске о том питању.

неколико припадника те организације у Колумбији под оптужбом да су обучавали терористичке групе-ФАРК и да су од њих тражили нову технологију експлозива.

¹⁶ Америчке обавештајне агенције сматрају да у САД има око 5.000 чланова Ал Канде и њених симпатизера, пише „Вашингтон пост“ (11. јула 2002), уз напомену да су мале групе од по неколико чланова у Снетлу, Чикагу, Детроиту и Атланти под надзором, јер се сумња да припадају мрежи Осаме Бил Ладена.

¹⁷ На територији Македоније активна су три члана екстремистичке организације „Исламски дихад“ из Египта, пише скопски лист „Дневник“ (24. новембар 2001) позивајући се на поуздане обавештајне изворе. Та тројка (Ашраф Самир, Аџнет Алија и Хешам Абдел) ушла је у Македонију илегално и у тетовском и гостиварском крају сарађује са члановима албанске терористичке организације „Ослободилачка народна армија“ (ОНА).

После информације немачког МУП-а (25. мај 2002) о томе да је тридесетак припадника Ал Каиде успело током априла да уђе на територију ЕУ и да, после прегруписавања, планирају да ударе по циљевима у више земаља чланица Уније, у ЕУ дат је знак за узбуну. Наведени подаци указују на то да се Европа још није у потпуности „очистила“ од терориста из Ал Каиде. Наиме, у тој информацији је наглашено да је само у Немачкој активно 12 исламских група, међу којима су „Муслиманска браћа“, „Хамас“, „Хезболах“ и алжирске групе.

Број, учесталост, начини изведених аката насиља и изазване последице, с једне стране, и могућности за настављање и евентуално појачавање насиља, са друге стране, односно стратегија и тактика које користи терористички субјекат, били би такође значајни подаци у међународној бази података о терористима. У ствари, подаци у вези с тим су и најважнији, јер одражавају функционисање терористичког субјекта (функционисање може да буде делимично успешно, успешно или неуспешно). Уколико терористички субјекат примењује насиље на неки оригиналан начин, тај податак би обавезно требало да уђе у базу података да би га узимали у обзир субјекти међународне заједнице у процесу његовог координисаног онемогућавања.¹⁸

Због честог превида, који је својствен многим субјектима међународне заједнице (тежишно се ангажују на онемогућавању припадника терористичког субјекта који непосредно изводе акте насиља, а занемарују чињеницу у вези са обезбеђивањем финансијских средстава), догађа се да и у случају неутралисања непосредних извођача насиља неког терористичког субјекта извори његовог финансирања остану неокрњени, што омогућава обнављање насиља у догледно време. Зато је неопходно да у међународној бази података о терористичком субјекту постоје и подаци о изворима његовог финансирања. После изведених самоубилачких напада (септембар 2001) против САД, том податку о терористима придат је посебан значај. Наиме, у резолуцијама СБ ОУН бр. 1373 (2001) и бр. 1390 (2002) изричито се препоручује државама да предузму свеобухватне мере на пресецању извора финансирања терориста.¹⁹ Међутим, упркос таквим захтевима, нису отклоњене потешкоће у пресецању извора финансирања терориста. На пример, на тајном састанку истражитеља из 78

¹⁸ Арапски терористи повезани са Бин Ладеновом терористичком мрежом Ал Каида испробали су биолошко оружје у једној малој фабрици у северном Ираку (део територије коју не контролише власт ирачког председника Садама Хусеина) која је позната америчкој обавештајној служби, изјавио је 20. августа 2002, према агенцији Асошијете прес, неименовани амерички званичник.

¹⁹ Власти су неким деловима Немачке регистровале појачану активност албанских група на прикупљању прилога намењених терористичкој „ОВК“ албанских екстремиста на Космету („Политика“, 17. август 2001).

земаља, одржаном почетком јуна 2002. у Монаку, САД нису добиле очекивану подршку света за тај део рата против међународног тероризма. Наиме, није подржан предлог међународне организације *Станге за финансијску акцију (ФАФТ)*, садржан у осам тачака, за онемогућавање прања новца и финансирање терориста, тј. предлог да се у целом свету финансирање терориста прогласи за кривично дело. Највећи отпор су пружиле арапске земље, које су заступале став да су финансијске трансакције највећа тајна, али су неслагање изразиле и друге земље. Такође, у априлу 2002. власти САД сачиниле су листу са називом 100 терористичких субјеката којима треба онемогућити финансирање, али је због неслагања неких европских држава тај списак сведен на десет терористичких субјеката. С обзиром на то, важно је да жртва напада терориста достави барем основне податке о изворима њиховог финансирања.

Најзад, полазећи од чињенице да извршилац терористичког акта може да буде физичко лице (а сваки терористички субјекат чини више физичких лица најразличитијих профила), потребно је да се у међународној бази података о терористима налазе најбитнији подаци о идентификованим члановима терористичког субјекта. Персонални подаци су посебно важни за чланове који проводе терористичку активност на територији више земаља, односно који се крећу на релацији матична земља – друге земље. Пожељно је да о сваком од њих буде познато следеће: подаци који су исписани у неком од идентификационих докумената (лична карта, пасош, возачка дозвола, број осигурања итд.); адреса на коју се налази или би могао да се нађе; специјалност на хијерархијској лествици терористичког субјекта (вођа, члан руководства, обавештајац, ликвидатор, киднапер, спонзор, учесник у изради средстава за примену насиља, пропагандист, самоубица итд.); евентуална повезаност са властима неке земље (на пример, агент полиције, обавештајне службе, и слично) или чланство у некој невладиној, или хуманитарној или криминалној организацији. Према „Њујорк тајмсу“ (3. март 2002), власти САД разматрају могућност стварања картотеке ДНК људи осумњичених за тероризам²⁰ на основу анализе крви више хиљада затвореника у Авганистану и у бази Гвантанамо на Куби (ту су смештени ухапшени припадници Ал Каиде). Званичници ФБИ изјавили су том листу да би картотека те врсте могла у будућности да помогне у проналажењу терориста и да има велики значај у садашњим истрагама. Будући да поједини терористи настоје да користе

²⁰ Министарство Јапана саопштило је 18. децембра 2001. да је проширена „црна листа“ и да садржи 286 имена сумњивих организација и појединаца због сумњи да су повезани са међународним терористичким субјектима.

Власти САД сложиле су се да блокирају финансијска средства Исламског покрета за источни Туркистан, екстремистичко-терористичке организације која се бори за независност провинције Синкјанг на северозападу Кине, изјавио је 27. августа 2002. заменик америчког државног секретара Ричард Армитид после посете Пекингу.

лажна (фалсификована) документа или да пластичном операцијом промене изглед, евентуално поседовање података о ДНК умногоме би помогло да се превазиђу потешкоће везане за њихово откривање и онемогућавање. На основу таквих и сличних података, Комитет СБ ОУН и све заинтересоване државе моћи ће да предузимају ефикасне мере ради онемогућавања терориста и тако, на одговарајући начин, да допринесу реализацији резолуција СБ ОУН бр. 1373 (2001) и 1390 (2002).

Др Божидар Форца, пуковник

Аутор у чланку разматра промене у стратегијама (општа, националне безбедности, војна) које назива стратегијским заокретима. На основу анализе интереса и циљева, начела (принципи), снага и начина реализације стратегија, као њихових елемената, посматра их у најразвијенијем и тзв. малим земљама и даје препоруке за нашу теорију и праксу.

Своје тврдње о наведеним стратегијским заокретима, од којих се неки називу, неки пројектују, а неки и реализују у пракси на почетку 21. века, аутор износи на општем нивоу.

Увод

Почетак новог века, а поготову миленијума, увек је била прилика да се анализирају претходни и најаве будући век и миленијум у свим сферама људске делатности. Стога треба да се са аспекта стратегије – опште и, пре свега, војне – покуша расветлити шта најављује нови век или, барем, његове прве две деценије. Односно, које се промене предвиђају, тестирају или називу у стратегији, а које се, условно, могу назвати стратегијским заокретима. При томе, под термином *заокрет* подразумева се одступање у стратегији (теорија и пракса) у односу на претходни период.

Оно што се може сматрати својеврсном историјском законитошћу јесте чињеница да су новине у стратегији, углавном, диктирали моћници свог времена, док су се остали мање или више успешно прилагођавали. Тако је било некада, тако је и у садашње време.

Стратегијски интереси и циљеви

Однос појмова *интереси* и *циљеви* није једнозначно утврђен у теорији, па се јављају одређења у распону од њихових синонима до ставова о надређености интереса циљевима, или обрнуто. Према *Филозофском речнику*, под интересом (лат. *inter esse* – бити између, бити код) подразумева се „... одређени став који заузимамо према неком предмету, особи или догађају“.¹ Према том ставу, с обзиром на садржај на који је усмерен, диференцирају се духовни, материјални, научни, уметнички, практични и други интереси.² У *Политичкој енцикло-*

¹ Vladimir Filipović, *Filozofijski rečnik*, Nakladni zavod „Matica Hrvatske“, Zagreb, 1984, str. 149.

² Исто.

педији појам интерес дефинисан је, слично као у *Филозофијском речнику*, као: „... активан однос човека према некој ствари, другом лицу или извесној идеји, удео учешће у нечему или значај, вредност користи за човека из тог односа“.³ Вујаклија набраја више значења која се везују уз термин интерес, као што су: „удео, учешће, однос, привлачност, занимљивост, пажња, љубав, наклоност, значај, важност, вредност, корист, добит, итд. ...“.⁴ Митар Ковач, уважавајући ставове из наше и стране теорије и праксе, тврди да „национални (државни) интереси представљају најопштија програмска опредељења које одређено друштво настоји да достигне“.⁵ На основу тога, класификује националне (државне) интересе према критеријуму значаја на виталне и веома важне, према критеријуму субјекта који их реализује – на политичке, економске, безбедносне и друге, а према критеријуму трајања – на дугорочне, средњорочне и краткорочне интересе.⁶

Када је реч о интересу, као и појму циљ(еви), у теорији нема консензуса. Стога поједини теоретичари војне мисли сматрају да није једноставно дати општу дефиницију циља, као ни дефиницију циља у домену државне (опште) и војне стратегије. Тврдећи да у вези с тим постоје озбиљне тешкоће, Радован Томановић, на Симпозијуму о војној науци (СИМВОН–2001), цитирајући разне изворе, каже: „Циљ је оно што изазива потребу за доношењем одлуке... Циљ је вредност коју треба стећи или сачувати... планирани резултат који треба да се оствари у одређеном времену, или, циљ је жељено стање система, жељени излаз, жељени поступак у простору стања система, односно излаза“.⁷

У *Филозофијском речнику*, циљ (сврха) дефинисан је као: „предочено односно замишљено стање на које је усмерено људско хтење и вољно деловање да би га остварило“.⁸ Доводећи у везу појмове интереси и циљеви према тумачењу у *Филозофијском речнику*, са аспекта прагматичности може се закључити да су интереси вредности којима стремимо, а циљеви квантитативно-квалитативни одраз или операционализација достизања тих вредности. У промишљању позиција држава, као и њихових аспирација, говори се о националним (државним) интересима и циљевима као општим, циљевима система одбране, као посебним, и на нивоу појединачног о циљевима војне стратегије. При томе се термини интереси и циљеви, углавном, заједно користе.

³ Мала политичка енциклопедија, „Савремена администрација“, Београд, 1966, стр. 390.

⁴ Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, стр. 354.

⁵ Митар Ковач, *Теоријске основе доктринарних докумената СРЈ у области одбране*, ВА/ШНО, 2002, стр. 30

⁶ Исто.

⁷ *Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије*, Зборник радова са научног симпозијума СИМВОН–2001, ВИЗ, 2002, стр. 369.

⁸ Владимир Филиповић, *исто*, стр. 324.

У разним земљама различито се класификују национални (државни) интереси и циљеви. Тако се у САД деле на *виталне, животне и хуманитарне интересе и циљеве*. При томе, у контексту система одбране или стратегије националне безбедности најчешће се посматрају само витални национални интереси и циљеви. Како се на те интересе и циљеве гледало у САД у периоду 1997–2002. године приказано је у следећој табели.⁹

Табела 1

ГОДИНА	НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ И ЦИЉЕВИ САД
1997.	1. Заштита суверенитета, територије и становништва САД, спречавање и одвраћање опасности по земљу, укључујући НХБ нападе и тероризам; 2. Спречавање појављивања непријатељске регионалне коалиције или хегемоније; 3. Осигуравање слободе мора и безбедности међународних морских линија, комуникација, ваздушних путева и космоса; 4. Осигурање несметаног приступа кључним тржиштима, изворима енергије и стратегијским ресурсима; 5. Одвраћање и, ако је потребно, савладавање агресије с ослонцем на савезнике и пријатеље САД.
2001.	1. Осигурање безбедности САД и слободе акције, укључујући суверенитет, територијални интегритет и слободу САД, сигурност америчких грађана код куће и у иностранству и заштита најзначајније инфраструктуре САД; 2. Поштовање међународних обавеза, укључујући безбедност и добробит савезника и пријатеља: спречавање непријатељеве доминације над посебно значајним подручјима, нарочито над Европом, североисточном Азијом, источноазијским приобалним подручјем, као и Блиским истоком и ј/и Азијом, и мир и стабилност на западној полулопти; 3. Допринос економском благостању, укључујући виталност и продуктивност глобалне економије, безбедност међународног мора, ваздушног простора и космоса, као и информационих комуникационих линија и приступ главним тржиштима и стратегијским ресурсима.

Према наведеним националним интересима и циљевима, у САД посебно се утврђују и циљеви (политике) одбране,¹⁰ као:

- гарантовање сигурности савезницима и пријатељима;
- одвраћање од будућег војног надметања;
- одвраћање присиле и претњи усмерених против америчких интереса;

⁹ Опширније: „Војно дело“, бр. 3–4/1998. и 1/2002 (четворогодишњи прегледи одбране САД).

¹⁰ „Војно дело“, бр. 1/2002, стр. 83–84.

– наношење одлучујућих пораза сваком противнику, уколико не успе одвраћање.

Како су у неким земљама утврђени циљеви система одбране приказано је у следећој табели.

Табела 2

ЗЕМЉА	СТАВ О ЦИЉЕВИМА СИСТЕМА ОДБРАНЕ
<i>Аустрија</i>	Заштита интегритета територије на копну и у ваздушном простору и заштита основних вредности државе од свих ризика и облика угрожавања.
<i>Мађарска</i>	Одбрана територије, суверенитета, становништва, материјалних богатстава и демократских институција.
<i>Бугарска</i>	Заштита суверенитета, безбедности и независности земље и територијалног интегритета.
<i>Немачка</i>	Заштита Немачке и њених грађана од политичких притисака и спољних опасности, одбрана територије Немачке и савезника, допринос светском миру и стабилности под окриљем УН, помоћ у случају катастрофа, спасавање у несрећама и подршка хуманитарним акцијама.

Из ставова у табели 2 види се да земље чланице коалиција (савези, блокови), као што је Немачка, појам одбране (као и циљева система одбране, одбрамбене политике), поред осталог, обавезно везују за савезнике. С друге стране, неблоковске земље су утврдиле циљеве система одбране углавном у општој и недовољно прецизној форми, као што је заштита (одбрана) суверенитета, територијалног интегритета и независности, или и уставног поретка, како је утврђено у првом ставу чл. 133. Устава СР Југославије.

У вези с питањем постављања *циља војне стратегије*, као теорије и праксе оружане борбе, треба узимати у обзир чињеницу да у теорији на Западу не постоји појам (термин) *оружана борба*, већ се до њега долази посредно, преко појма рат. У тексту под насловом „Циклуси рата“, амерички генерал Скеилс¹¹ се бави односом одбране и напада, историјски посматрано, односно на чијој је страни предност и од чега зависи. Његова одредница циља рата (оружане борбе, прим. Б.Ф.) гласи: „*Циљ рата није толико уништити непријатеља, колико да се сломи његова воља за отпором*“.¹²

Заокрет у вези с циљем, од *уништити* ка *сломити вољу за отпором*, може се посматрати са више аспекта, од којих су најзначајнија три. Прво, у појмовном смислу, то је бофровско поимање стратегије.

¹¹ Генерал Скеилс, у време кад је написао наведени текст (1997), био је заменик начелника ТРАДОК-а (Америчког центра за војни доктрину КоВ) и један од главних аутора књиге о рату у Заливу која се сматра званичним извештајем САД о том рату („Билтен превода“, ЦВНДИ, бр. 1/2001).

¹² Major General Robert H. Scales, *Cycles of War*, „Armed Forces Journal International“, July 1997, pp. 38–42.

Наиме, Бофр је њеном класичном промишљању, као *војног удела* у *достизању националних интереса и циљева*, додао филозофски став да је она (стратегија) „... *вештина дијалектичке воље уз употребу силе ради решења њиховог сукоба*.¹³ Други аспект јесте сунцувоовско гледиште да је *навећа победа она која је извојевана без борбе*.¹⁴ Трећи аспект се заснива на сталном питању над питањима – питању исхода рата (оружане борбе), посматрано кроз однос *победника и пораженог*, или *победе и пораза*.

Ако се посматра с првог аспекта, може се рећи да дијалектика воља, како каже генерал Бофр, и јесте суштина сваког, па и оружаног сукоба, у којем се, поред оружаних снага, сучељавају стратегије и доктрине, али и морални чиниоци, од којих је пресудан *воља* да се бори (брани или напада).

У промишљању другог аспекта (победа без борбе) често је цитиран Сун Цу Ву, с обзиром на последње доктринарне документе у оружаним снагама САД, типа ФМ. Међутим, не може се ставити знак једнакости између ставова *сломити вољу за отпором* и *победа без борбе*. Наиме, под сламањем воље за отпором подразумевају се борбе, па и на војном плану.

Трећи аспект стратегијског циља који је у непосредној вези са претходна два и који може да се дефинише и као релација (дилема) *победити* или *не изгубити* посебно је карактеристичан ако се посматра сукоб светских моћника, са једне стране, и тзв. малих земаља, са друге стране. У том случају за мале земље је права *победа* (победник) ако се сукоб избегне, док се *не изгубити* подразумева у сваком супротстављању ономе ко је наметнуо рат.

Јасно је, са историјског аспекта, да је прошло време краткотрајних битака војних формација, постројених једна према другој, у којима се тачно могло утврдити ко је победио, а ко изгубио. Прошло је и време сукобљавања милионских армија, као у Првом и Другом светском рату, са такође препознатљивим циљем утврђеним као уништити – победити. У садашње време није само језички промењен циљ стратегије, већ је учињен суштински заокрет од уништити ка сломити вољу за отпором, што се, када је реч о моћнику, изједначава са победити, а код малих земаља – не изгубити. Тај заокрет у вези с циљем препознатљив је и у принципима (начелима) и у начину и снагама којима треба да се реализује стратегија.

Принципи

Под принципом – од латинске речи *principium* – почетак, полазиште, порекло, претпоставка, у филозофском смислу, подразумева се

¹³ Андре Бофр, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968, стр. 13–14.

¹⁴ Сун Цу Ву, *Вештина ратовања*, ВИЗ, Београд, 1992.

„оно по чему биће јесте, на основу чега се развија, а и оно на шта се мишљење враћа као на своје темеље“.¹⁵ Такође, према *Филозофском речнику*, разликују се следећи принципи (начела): реални, тј. битак ствари, и метафизички принципи, идеални принципи, као основне претпоставке, темељи мишљења, и *теоријски* и *практични принципи*, сазнања и деловања, формалног и материјалног карактера.¹⁶

На основу наведеног, кад су у питању врсте принципа (практични принципи), може се закључити да се они утврђују у свакој сфери људске делатности, односно у појавама и процесима. Тако се може говорити о принципима у политици, у економији, у технологији, и слично. То, ако се има системски приступ, одређује те принципе као основне постулате функционисања неког система. Нас посебно интересују принципи стратегије, опште (велике, гранде, националне безбедности, одбране, и слично), с једне, и војне стратегије, са друге стране. Условно, може се говорити о принципима опште и војне стратегије „великих“ и „малих“ земаља. При томе, није новина да се приликом посматрања „великих“ уобичајено (првенствено) узимају за пример теорија и пракса Сједињених Америчких Држава.

За анализу начела опште стратегије, или политике одбране, како се називају у америчкој теорији, према националним интересима и циљевима, занимљиво је како су они утврђени у Четворогодишњем прегледу одбране 2001. године.¹⁷ Наиме, констатујући да ће се циљеви одбрамбене политике остварити само уколико се посвети велика пажња сваком од њих, администрација САД утврдила је следеће стратегијске принципе:

- управљање ризицима;
- одбрана заснована на могућностима;
- пројектовање моћи америчке војске за одбрану САД;
- јачање савеза и партнерства;
- одржавање повољне регионалне равнотеже;
- развој широког распона војних могућности;
- трансформација одбране.

Наведена „стратегијска начела“ више су преглед „практичних корака“ него постулата принципијелне природе. Но, прагматизам и јесте једна од основних одлика филозофије светског моћника. При томе, неспорно, најјача земља садашњице свесна је своје моћи и тежи (и успева) остварењу таквог третмана у међународним односима. Зато, са аспекта карактера опште стратегије, може се рећи да је стратегија САД, у ствари, стратегија доминације, што потврђују и ставови њихових званичника, као: „Ми смо једина земља у свету способна да ефикасно води здружене војне операције великих размера далеко од

¹⁵ Владимир Филиповић, исто, стр. 265.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Опширније: „Војно дело“, исто, бр. 1/2002.

својих граница“, или, „... ми смо, такође, једина сила у свету која војно може ефикасно да реагује на регионалне претње великих размера, темељац многих међусобно корисних савеза и безбедносних партнерстава, те стуб стабилности у кључним регијама света“.¹⁸ Према наведеном, када је реч о принципима опште стратегије, за стратегију доминације (САД) може се закључити да, посматрано с теоријско-практичног аспекта, примењује принципе који су у складу са њеним местом и улогом у међународним односима. Ти принципи могу да се окарактеришу и као: *надмоћност, глобализам, слобода маневра, инфилтрација, инструментализација, запречавање (онемогућавање противника), кооптација (савезништво – партнерство) и сила*.¹⁹

Условно, поред наведене (опште) стратегије доминације, у теоријско-практичном смислу може се говорити и о *стратегии равнотеже* и *стратегии ослонца*. У стратегији равнотеже, коју преферирају бивше велике силе и земље које теже да то постану, заступљени су слични (исти) принципи као у стратегији доминације. Наиме, протагонисти стратегије равнотеже желе прерасподелу светске моћи на више центара, сматрајући да ће бити један од њих. Када је у питању стратегија ослонца, коју заступа већина земаља света, могу да се разликују два модела: 1) ослонац на сопствене снаге, и 2) ослонац на неког од светских моћника у својству придруженог члана, партнера или савезника. Земље које су претпостављале ослонац на сопствене снаге, као принципе опште стратегије користиле су неприпадање ниједном, посебно не војном блоку, или несврстаност. Ослонац на сопствене снаге, ако се изузме чињеница да се свако ослања на своје снаге, сматра се у савременим условима архаичним и превазиђеним принципом. Стога, што се најбоље види у нашем непосредном окружењу, земље теже да нађу савезника или партнера, по принципу *вежи мали чамац за велики брод*, или, *против кога не можеш, ти му се приклони*. Дакле, заокрет у вези с принципима опште стратегије светских моћника у односу на претходни дужи или краћи период јесте у настојању стварања *јаза моћи* да би се постало (остало) најјачи, док се стратегијски заокрет тзв. малих земаља испољава у *тражењу ослонца* код тих моћника.

Када је реч о принципима војне стратегије (ратна вештина, рат, оружана борба, ратна вештина у оружаном борби), њихови број и врста су уједначени у разним армијама света. То је још осамдесетих година илустровао италијанских аналитичар Луиђи Ровиђи, а приказао је у следећој табели.²⁰

¹⁸ „Војно дело“, бр. 3–4/99, стр. 94.

¹⁹ О карактеристикама наведених начела (принципа) опште стратегије надмоћности САД аутор је писао у нашим војним часописима.

²⁰ Опширније: Ковач, Форца, *Историја ратне вештине – период 1945–2000*, ВИЗ, Београд, 2000.

ЗЕМЉА (или аутор)	ПРИНЦИПИ
Немачка	Одређење циља; једноставност; садејство; офанзивност; покретљивост; одређење места усмерења масе; економија; изненађење и безбедност.
САД	Циљ; једноставност; јединство командовања; офанзивност; маневар; маса; економија снага; изненађење и безбедност.
В. Британија	Национални циљ; јасноћа; јединство напора; иницијатива; маневар; маса; економија снага; реактивност и заштита моћи за борбу.
ФУЛЕР	Циљ; офанзива; маневар; маса; изненађење; безбедност; морал и организована позадина.
ИСИ Лондон	Офанзива; концентрација снага; изненађење; безбедност; морал; информисаност и обученост.
СССР (Русија)	Уништење; комбинација дејства; офанзивност; маневар; концентрација напора; економија снага; изненађење и обмана; постојаност резерве; морал и продор и консолидација.
Кина	Уништење противника; комбинација политичких и војних напора; иницијатива; непрекидност маневра; концентрација напора; економија снага; изненађење; безбедност; морал и подршка напорима.
Швајцарска	Уништење противника; једноставност; јединственост; слобода маневра; концентрација снага и изненађење.
Француска	Слобода маневра; концентрација снага и изненађење.
Шпанија 1980.	Искоришћење успеха; јединство дејстава; слобода дејстава; економија средстава; изненађење; безбедност; жеља за победом и способност за остварење.
Шпанија пре 1980.	Јединство дејстава; изненађење и жеља за победом.
Италија 1970.	Маневар; маса; економија напора; изненађење и безбедност.
Италија 1990.	Комбиновање дејстава; слобода одлучивања; снага ватре; уравнотежена конфигурација ОС; жеља за премоћи и способност позадинских могућности.
ЛУИЋИ РОВИЋИ (закључак и предлог)	Циљ; морал; јединство командовања; припрема; информисаност; иницијатива (маневар и офанзивност); концентрација снага (маса); изненађење и безбедност.

Уколико постоји различита вредност начела, може се закључити да се појединим од њих придаје већи значај. На пример, ослањајући се на доминацију у технологији, моћне земље претпостављају другим принципима принципе *маса* (не у смислу броја људи, већ моћи), *маневар* и *офанзивност (брзина)*, док земље које технолошки заостају предност дају *моралу* и *маси* као броју. Тај однос је одавно познат као општепринципијелна смерница типа „технолозијом против масе“ (људи), или обрнуто. Ако се класификација општих стратегија примени на стратегију доминације, равнотеже и ослоњања, тим стратегија-

ма одговарају следеће војне стратегије и доктрине: *офанзивна, одвраћајућа и одбрамбена*.

Однос карактера војних стратегија и доктрина према приоритетним принципима анализирао је амерички генерал Скеилс у наведеном материјалу „Циклус рата“. Наиме, анализирајући период од грађанског рата у САД (1865) до рата у Персијском заливу (1991) и предвиђајући рат до 2020. године, са аспекта односа одбране и напада, односно предности браниоца и нападача, генерал Скеилс је извео одговарајуће закључке и препоруке за америчке оружане снаге и стратегију. Закључак те анализе јесте да војна стратегија и доктрина САД морају да буду офанзивне, да предњаче у свету и да се заснивају на најмодернијој технологији. Јер, уколико их противници достигну – пораз је неминован. До тог закључка генерал Скеилс је дошао на основу следећих премиса:

- предност у рату (оружаној борби) у анализираном периоду назменично је била на страни браниоца или нападача;

- наведена предност, непосредно, зависила је од односа снага, при чему је код симетричних (једнаких) снага предност била на страни браниоца, уз ослонац на принцип *маса* (ватрена моћ), док је код несиметричних снага предност била на страни нападача, који се ослањао на *маневар* и *офанзивност* (брзина), уз коришћење сопствене ватрене моћи – *маса* (концентрација снага);

- *циљ рата* није толико да се уништи непријатељ колико *да се сломи његова воља за отпором*;

- избегавање ужаса ратовања, са изнуравањем противника посредством ватрене моћи (*маса*, концентрација), мора да се одржава спојем способности за уништавање (*маса*) и способности за маневрисање;

- снаге будућности морају да убрзају темпо кретања до недостигнутих брзина и да одржавају оперативни темпо;

- императив брзине ствара способност да се на бојиште стигне *први од првих*, а стратегијска брзина омогућиће да рат на бојишту прими форму *препада*.

Снаге

У вези с одбраном, снаге се могу разматрати са три аспекта. У најширем смислу, чине их укупни људски и материјални и нематеријални ресурси и њихови потенцијали једне земље или коалиције. У ширем смислу, снаге су конкретни организациони облици за поједине сегменте одбране, на пример, дипломатски, економски, полицијски, војни, и други. У ужем смислу, под снагама се подразумевају оружане снаге (војска).

Кад је реч о општој стратегији и достизању националних интереса и циљева, очигледно, и код тзв. моћника и код малих земаља, нај-

шири аспект поимања снага, углавном, препознаје се у петоуглу чија темена чине *економија* (са технологијом), *политика*, *дипломатија*, *војска* и *медији*.

Полазећи од националних циљева и интереса, а ради достизања пројектованог места у међународној заједници и због аспирација у међународним односима, најразвијенији (најмоћнији) ослањају се на доминантну економију (богатство) и супремацију у технологијама, помоћу којих, преко снажних оружаних снага, агресивне дипломатије и медијске подршке, обезбеђују кључну – политичку моћ (надмоћност). Чини се да у вези с тим нема никаквих новина које би се могле сматрати стратегијским заокретом. Међутим, историјској релацији економија – политика (под којом се подразумева и дипломатија) – војска, која је чинила и чини суштину моћи, додат је нови елемент – медији. Њихова улога у стварању и нарастању укупне моћи до те мере је повећана да се најновији вид (облик, врста) ратних дејстава – информациони рат, без њих не може замислити. Отуда се говори, што у шали, што у збиљи, кад је реч о савременим ратовима у којима су учествовале САД, да рат почиње онда када стигну новинари и екипе Си-Ен-Ена. Или, мало луциднији аналитичари улоге медија у савременим ратовима питају се шта би тек учинио Гебелс у Другом светском рату да је, поред новина и радија, имао и телевизију. О улози медија у рату Алвин и Хејди Тофлер кажу: „Људи који озбиљно мисле о ратовању у будућности знају да ће се неке од најзначајнијих борби сутра дешавати на бојишту медија“.²¹ Закључујући да „прецизно усмеравање информација је управо толико значајно као и прецизно усмеравање оружја, а нови медији ће ово учинити до степена преседана“, Тофлерови у вези са значајем телевизије преносе речи генерала Пери Смита о рату у Заливу, који каже: „Током шест недеља рата више људи је гледало телевизију више сати дневно него икада у историји“.²²

Уз уважавање улоге свих наведених снага савременог рата, посебну пажњу треба обратити на оружане снаге (војска), и то на њихову организацију, бројно стање и борбене могућности. Полазећи од неумитне чињенице да су управо јачина и могућности оружаних снага језичак на ваги квалификације и класификације на моћне и остатак света, чињеница је да се у том елементу војне стратегије и чине значајне промене – заокрети.

Прво, општа, структурна форма оружаних снага земаља и коалиција у свету, углавном, поприма тројни израз у *снагама за брзо реаговање*, *главним одбрамбеним снагама* и *резерви* (снаге подршке), при чему се од прве две категорије формирају тзв. *мобилне снаге* за конкретне задатке.

²¹ Алвин и Хејди Тофлер, *Рат и антират*, „Паидеиа“, Београд, 198, стр. 193.

²² Исто, стр. 199.

Друго, засноване, пре свега, на достигнућима савремених технологија и њиховој примени у војне сврхе, оружане снаге моћника су изразито надмоћне над војскама малих земаља. На сцени је препознатљива, али и контроверзна тенденција да се моћници још моћније наоружавају, са једне стране, и да мали маргинализују оружане снаге, са друге стране. Тако крилатица *ако желиш мир, припремај се за рат* важи само за најмоћније земље, које налазе начина да управо мале земље тзв. трећег света оптужују за прекомерно наоружавање, што је тобоже претња светском миру. Веома сликовито у вези са модернизацијом и моћи оружаних снага звуче следеће речи некадашњег секретара одбране САД В. Коена: „*Ми у рату не желимо фер борбу – желимо способности које ће нам обезбедити одлучујућу предност*“.²³ Та предност операционализована је у тзв. четири оперативне концепције: 1) доминантан маневар; 2) прецизна (дистанциона) дејства; 3) свеобухватна заштита снага и 4) фокусирана логистика (не носи много, оно што ти треба биће ти дотурено где и кад треба). Те предности су првенствено засноване на доминацији у информатичкој технологији.

Када су технологије у питању, још 1990. године Министарство одбране САД утврдило је листу од 20 тзв. критичних (пожељне, приоритетне) технологија за 21. век. То су: полупроводнички материјали и микроелектронска кола; софтвери; рачунари са паралелном архитектуром; вештачки интелект и роботика; компјутерско моделовање и симулација; фотоника; радар са осетљивим пријемницима; пасивни сензори; обрада сигнала; смањење одраза средстава војне технике; утицај спољне средине на системе оружја; корелациона обрада података; рачунарска динамика флуида; ваздушно-млазни погон; импулсни извори енергије; хипербрзи пројектили; високоенергетски материјали; композитни материјали; суперпроводљивост и биотехнолошки материјали и процеси.²⁴

Треће, бројност оружаних снага у свету, тзв. оптерећење популације, од краја деведесетих година („крај“ тзв. хладног рата) 20. века има тенденцију опадања. Милионске армије и код најмоћнијих земаља припадају прошлости. Упоредо са смањењем оружаних снага, очигледна је тенденција њихове професионализације, односно потпуни прелазак са комбинованог (професионално-регрутни) система на плаћеничку војску.

Четврто, постоји тежња, која је формално „покривена“ Повељом ОУН, а у суштини се заснива на циљевима и интересима најмоћнијих земаља, за стварањем „светских оружаних снага“ за брзо реаговање у „кризним“ регионима у којима је „угрожен“ мир, са једне стране, и за стварањем регионалних мултинационалних снага са истим задацима за реаговање у појединим регионима, са друге стране. За сада,

²³ Опширније: „Војно дело“ бр. 3-4/1999, стр. 74.

²⁴ „Нови гласник“, бр. 1/1994, стр. 7.

такву улогу на светском нивоу преузимале су САД и неке њихове савезнице и партнери.

Пето, укупна, а посебно борбена моћ оружаних снага земаља и коалиција веома је различита. Нека земља сигурно има статус силе уколико поседује нуклеарно оружје. Стога се те земље не одричу тог оружја и чине сталне напоре да га осавремене, уз доктринарно утврђене ставове да ће га и употребити уколико буду нападнуте – оне или њихови савезници. С друге стране, проширује се круг земаља које поседују нуклеарно оружје (пролиферација), што поред опасности од његове употребе изазива и својеврсне контроверзе. Наиме, управо земље које имају такав арсенал нуклеарног оружја да неколико пута могу уништити све на Земљиној кугли бране другима да то оружје производе. Тако, *уместо да се уништи целокупно нуклеарно оружје, као и друга оружја, посебно тзв. оружја за масовно уништавање на свету*, наставља се „трка“ у наоружавању по принципу „тук на лук“.

Шесто, повећавајући дистанцу, стварни и замишљени противници су створили оружја којима могу да дејствују по свакој тачки Земљине кугле. Немајући куда у линеарном одмицању (копно и вода), прво су се размакли у ваздушном простору и под водом, а на крају су потражили простор и у „петој димензији“ – космосу.²⁵ Тако најмодерније опремљене армије релативизују значај простора и времена схваћеног као доба дана и године или метеоролошке појаве, а као фактор оружане борбе (рата), до њиховог свођења само на околности у којима се одвијају борбена дејства.

Седмо, трансформација оружаних снага земаља или коалиција, као сталан (трајан) процес, има више карактеристика и глобално и у појединачним случајевима. Прво, недвосмислено је да се војна сила трансформише под утицајем њихове претпостављене улоге и намене у будућим међународним односима. Тако најмоћније земље постају још моћније јер себи додељују историјску улогу у обезбеђењу светског мира. С друге стране, трансформација оружаних снага малих земаља све више се одвија према атрибуту који се за те земље везује (мале). Оно што карактерише тај процес трансформације јесте већа или мања улога светских моћника. Тако, принцип немешања у унутрашње ствари других земаља, поготову на примеру примене оружане силе, постаје све више само начело прокламовано у Повељи ОУН а све мање одраз практичног поступања светских сила. Друго, кад се, према њиховој претпостављеној улози и намени, посматра структурни смисао оружане силе, поставља се питање шта се под том трансформацијом посматра. У вези с тим, један од критичара трансформације војске САД, у тексту под насловом, „Трансформација и илузија промене“, каже: „Трансформација је војна концепција умногоне

²⁵ Под димензијама простора подразумевају се, поред космоса, земља, вода, под водом и ваздушни простор. Отуда за космос израз *пета димензија*.

слична хришћанској идеји преображаја хлеба и вина у тело и крв Христа – нико није сасвим сигуран шта то значи, али већина верника има неко мишљење о томе“.²⁶ Исти аутор, полазећи од премисе да је најзначајнији аспект трансформације и здружености унутар оружаних снага промена начина на који виши официри мисле о сукобу, а на фону Маханових ставова да ниједан вид војске сам не може да изведе своју реорганизацију, закључује да се *промена* (трансформација) мора диктирати изван војске *Сједињених Држава*. Управо тај став истински одсликава сву филозофију трансформације и реорганизације оружане силе сваке земље, а то је потреба за политичком одлуком о њиховој намени, улози и задацима коју доноси државно руководство.

Осмо, улога и организација војске у земљама нашег окружења радикално се мењају. Неко то зове прилагођавањем тих земаља и њихових оружаних снага новим тенденцијама, други (радикалнији) маргинализацијом оружане силе од стране светских моћника, трећи то посматрају као однос финансијске моћи и потреба одбране, итд. Било како било, чињеница је да: 1) међународна заједница инсистира на контроли наоружања, према утврђеним ресурсима система оружја који су томе подложни; 2) бројност мирнодопских оружаних снага (оптерећење популације) много је мања од тзв. ОЕБС-овог стандарда до један одсто, па чак и западне „препоруче“ од 0,5 до 0,7 одсто; 3) војни рок углавном траје шест или седам месеци; 4) веома озбиљно се размишља, а у неким земљама и најављује, скоро професионализација војске; 5) готово све земље, па и њихове војске, с укључивањем у међународне организације и асоцијације, пре свега „Партнерство за мир“ (ПЗМ), преузимају западне принципе организације своје оружане силе и укључују се у формирање заједничких војних формација предвиђених за ангажовање у региону југоисточне Европе, али и уступају (за сада мање) војне контингенте за потребе мултинационалних оружаних снага и изван Европе; 6) примењују се или најављују различити механизми демократске, цивилне и парламентарне контроле војске, па је развијено мноштво начина за међусобне размене информација, семинара, скупова, и слично; 7) евидентан спонтан и/или присиљан одлив кадра из оружаних снага ствара како социјалне, тако и проблеме друге врсте, уз општепознати став да *новца за војни буџет никада нема довољно*, и друго.

Начин реализације стратегија

У складу са прокламованим интересима и циљевима, начин достизања, односно реализација стратегије, могао би да се посматра

²⁶ Douglas Macgregor; *Transformation and the Illusion of Change*, NSSQ, August 2000. www.comw.org/stratissues.htm.

преко утврђених принципа функционисања (практични принципи) са стварним или пројектованим снагама. Међутим, неопходно је да се начин достизања националних интереса и циљева, нарочито циљева војне стратегије, посебно објасни. Пре свега, због тога што се у последње време користе бројне синтагме, као „асиметрична стратегија“, „асиметрично реаговање“, „асиметричне снаге“, „превентивна стратегија“, „паралелни менаџмент“, и слично.

Прво треба обратити пажњу на општи (стратегички) концепт приступа некој друштвеној творевини или појави – процесу. Наиме, у теорији и пракси система (организација), посебно у другој половини 20. века, предност је давана системском приступу. У најкраћем, тај приступ може да се дефинише као посматрање одређене друштвене творевине или појаве – процеса, у тоталитету, уз дедуктивни као преовладавајући начин промишљања и закључивања. Међутим, сложеност међународних односа и међусобног утицаја њихових елемената толико је еволуирала, у интеракцијском смислу, да се системски – дедуктивни приступ њиховој анализи сматра „спорим“, па и неадекватним, посебно у смислу модерног менаџмента. Наиме, евидентно је да се „курс“ управљања светским процесима с кривелдовског аспекта²⁷ – „сигурност делова преко безбедности целине“, помера у смеру „безбедности целине преко сигурности делова“. Односно, прилаз глобалног менаџмента, системско-дедуктивног типа, уступа место индуктивном начину промишљања, наполеоновског карактера – „маршевати одвојено, деловати скупно“, што је суштина тог „паралелног менаџмента“. Или, одређена друштвена појава – процес, као међународни односи, веома је сложена и тешка за праћење у тоталитету. Стога се за управљање појединим њеним процесима и подсистемима, који се одвијају различитим темпом и интензитетом, устројава матрична – пројектоводна организација (индуктивни карактер). Дакле, поједини подсистеми комплексног система, формално и суштински, могу да се развијају брже или спорије од опште замисли, али морају да воде ка јединственом циљу. Одатле потичу и „новокомпоноване“ наведене синтагме, као што је „паралелни менаџмент“, па се, у очевидно различитом развоју појава, тек након одређеног времена може установити да су они и те како повезани и условљени.

Други аспект посматрања начина достизања националних интереса и циљева везан је за појам асиметричности (стратегичке, снага...). Термин „асиметричан“ није нов, али је уведен у ширу употребу крајем осамдесетих година, у време „враћања“ Кини подручја Хонгконга. Наиме, постављало се прагматично питање како ће се у социјалистички систем друштвено-економских односа, какав је у Кини, уклопити капиталистички принципи какви су владали у Хонгконгу. Одговор званичне Кине био је: једна земља са два паралелна (асиметрич-

²⁷ Опширније: Мартин ван Кривелд, *Командовање у рату*, ВИНЦ, Београд, 1992.

на) система. Такав приступ је очигледан и у вези с прикључењем Тајвана. На основу значења термина *асиметрија* (несразмерност, неједнакост, неравномерност),²⁸ синтагму „асиметрична стратегија“ треба разумети као *усмеравање ка јединственом циљу различитих снага и начина њене реализације избором из фонда утврђених принципа оних који су доминантни*.

Треће, када је реч о синтагми „асиметричне снаге“, првенствено се мисли на сукобљене снаге неједнаких (несразмерних) квантитативно-квалитативних својстава. На пример, генерал Скеилс, у тексту „Циклуси рата“, закључује да када су у питању симетричне (једнаке) снаге предност је на страни браниоца, те да би остварио одлучујућу предност нападач мора да тежи ка њиховој асиметричности, свакако у своју корист. Ту асиметричност код војних снага Скеилс види у наведеним начелима маневра и офанзивности (брзина) које постојећој моћи треба да обезбеди информатичка технологија.

Четврто, синтагма „превентивна стратегија“ појавила се (или се чешће чује) након терористичких напада на објекте у Њујорку и Вашингтону. Суштина те стратегије, према речима портпарола и званичника Беле куће, јесте у томе да ће САД, убудуће, предузети контрамере само ако наслуте (кад сазнају – већ је касно) да им неко припрема зло.

Након краћег разматрања наведених синтагми, које се све више користе у теорији и пракси, у вези са заокретом у начину реализације стратегија, може се извести неколико значајних одредница.

Прво, тоталитет сукоба и доминација невојних над војним облицима (методе и средства). У амплитуди међународних односа, чији су полови сарадња и сукоб, чине се покушаји да се национални интереси и циљеви остваре, пре свега, економским, дипломатским и политичким средствима. Будући да нема ниједне појаве и процеса који се могу посматрати изоловано, односно без утицаја других, и у реализацији стратегија преплићу се сукоби око сарадње и сарадња око сукоба. Стога многи аналитичари међународних односа сматрају да појам рата, схваћен, пре свега, преко оружане борбе, треба редефинисати, односно да је рат стална друштвена појава, док се за оружаним средствима посеже када се процени да то треба учинити..

Друго, а у вези са првим, јесте утврђивање (успостављање) центра моћи, односно најутицајнијег чиниоца креације међународних односа, у чему се огледа асиметричност стратегије и чинилац брзине стратешких утицаја. Наиме, током историје, а посебно у новом добу, могу се запазити репери на основу којих су стратешка мисао и пракса формулисане ставом *више ништа неће бити као пре*. У периоду од 1945. године до сада, наведени став је први пут кориштен после употребе нуклеарне бомбе крајем Другог светског рата, када су срушени

²⁸ Милан Вујаклија, *исто*, стр. 79.

Јапански градови Хирошима и Нагасаки. То је, на нов начин, на светској сцени довело до тзв. биполаризма у међународним односима. „Двобој“ биполарних лидера за „добробит света“ трајао је до рушења Берлинског зида – непуних 50 година. Међутим, „победник“ у двобоју није стигао ни да испије чашу шампањца у новом *ништа више као пре* а срушен је симбол економске (зграде у Њујорку) и нападнут центар војне моћи (Пентагон). Временска дистанца од рушења Берлинског зида до новог рушења трајала је 13 година. Колико ће времена протекти до новог рушења на планети Земљи? Суштина асиметричне стратегије је и у чињеници да се она заснива на рушењу, а не на изградњи, са једне стране, и да побија теорију да изградња новог (система) траје најмање онолико колико је био век срушеног, са друге стране.

Треће, а у вези са другим, јесте трансформација реализације *ко није са нама – противник нам је* у релацији *ко је са нама, није нам противник*. Наизглед игра речи значи суштински заокрет у реализацији општих стратегија, како моћника, тако и малих земаља. Наиме, кад су моћни у питању, постаје јасно да је претежак терет самосталног освајања света. Стога су и дојучерашњи најљући противници, који су нишанили један на другог арсеналом оружја којим су се неколико пута могли уништити, схватили да им је у достизању сопствених циљева боља варијанта лабавог партнерства од непријатељства. Друго, за сопствену страну треба прибавити што више истомишљеника, савезника или партнера, не због тога што су стварно потребни колико да не би били уз дојучерашњег противника.

Четврто, а у вези са претходним, односи се на трансформацију реализације *све што је забрањено, није дозвољено* у релацију *све што није забрањено, дозвољено је*. Наиме, било је покушаја у свету после великих катаклизми, какве су били светски ратови, да се пронађе марица за њихово избегавање, али није било резултата. Тако је агресија званично дефинисана (1974) у ОУН, рат је забрањен међународним конвенцијама и многи принципи су прокламовани и прихваћени, а сукоби нису јењавали, напротив.²⁹ Смањивала су се вета великих сила (углавном бившег СССР-а или САД) у Савету безбедности, а светски мир није успостављен, а камоли учвршћен. Геополитичар Игнацио Рамоне наводи податак да су у периоду од 1945. до 1991. године СССР и САД у Савету безбедности поднели вето 279 пута.³⁰ Схвативши да је мала корист од забрана, барем у међусобним релацијама, моћни на-

²⁹ Према подацима СИПРИ института из Стокхолма, просечно је годишње у свету у периоду 1945–1990. вођено око 12 ратова, док се тај просек после 1990. повећао на више од 30 (Божидар Форца, *Војна сила у међународним односима после Другог светског рата* – дипломски рад, ШНО, 1997).

³⁰ Игнацио Рамоне, *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998, стр. 24.

стављају поход ка остварењу сопствених интереса и циљева, док се забране (вета), уколико се подносе, углавном односе на мале земље.

Начини реализације општих стратегија, у невојној сфери, мање су очевидни него у оружаним, у којима се, такође, догађају стратешки заокрети. Заокрети у начину реализације војних стратегија, посебно ако се посматра сукоб моћника и малих земаља, могу да се групишу у тзв. *корпус диспропорција*. Те диспропорције евидентне су у свим сегментима које карактеришу рат (оружана борба) као друштвену појаву, као што су: циљеви, снаге (што подразумева и средства), простор, време и начин вођења операција:

– Диспропорција односа према циљевима садржана је у чињеници да се, обично, рат као оружани сукоб у савременим условима „завршава“ достизањем циљева који, у већем обиму или у целини, одуда рају од циљева постављених на почетку сукоба.

– Диспропорција снага (и средстава) садржана је у чињеници да постоје знатне разлике – „јаз моћи“, између развијених и неразвијених. Тако моћници успевају да идентификују, омеђе и изведу на „стуб срама“ одбрану жртву, и да, релативно лако, дођу до „победе“ (сломе вољу противника за отпором) у сукобу.

– Диспропорција односа према простору садржана је у чињеници да моћници избегавају сукоб копнених снага („жива сила“) и да теже да остваре победу, па и заузму простор, дејствима са великих дистанци, што им омогућава употреба савремених средстава ратне (војне) технике.

– Диспропорција времена, заснована на „јазу моћи“, сагледава се на основу тежње моћника да брзо победе у сукобу, са једне стране, и настојања супротстављене стране да дуготрајним дејствима испрпљује противника и тиме га одврати од агресивних намера, са друге стране.

– Диспропорција начина вођења операција садржана је у тофлеровском сукобу таласа цивилизација. Наиме, снаге засноване на најсавременијим технологијама примењеним у војне сврхе (ратна техника трећег, информатичког таласа) теже да до исхода оружаног сукоба дође помоћу тзв. дистанционих дејстава, односно дејстава из ваздушног простора са великих даљина. С друге стране, онај ко им се супротстави а не поседује таква средства тражи компензацију, пре свега, у тактичким поступцима приморавања противника на директан сукоб живе силе, што је потврђено у сукобима у последњој деценији 20. века.

На крају, на основу посматрања рата између моћника, са једне, и припадника малих земаља, с друге стране, долази се до својеврсне законитости, која се може дефинисати на следећи начин: *вероватноћа избијања сукоба и његов позитиван исход управо су сразмерни јазу моћи и степену заштите сопствених снага.*

Могући елементи стратегије одбране Србије и Црне Горе

Национални интереси и циљеви. Србија и Црна Гора треба да се развијају као пуноправан члан међународне заједнице, односно свих њених организација и асоцијација којима су водеће начело мир, стабилност и просперитет света.

Начела опште и војне стратегије. Начела опште или стратегије националне безбедности, као и начела војне стратегије, општи су постулати којима се пројектује функционисање система на који се односе, са једне стране, и снаге које треба да их реализују, са друге стране.

С обзиром на међународне односе, сопствену позицију и процесе у земљи и окружењу, као и на националне интересе и циљеве, могу да се дефинишу следећа начела стратегије националне безбедности; 1) *свеобухватност*, што значи да свако у земљи има своје место, улогу и задатак (право и дужност) у систему одбране; 2) *подржављеност*, у смислу да је систем безбедности земље заокружен на врху, односно да није препуштен њеним организацијским деловима без обзира на њихов назив; 3) *међународна компатибилност*, тј. могућности и потребе за укључивањем у колективне системе безбедности на законски детерминисаним основама; 4) *реалност*, у смислу снага и могућности спровођења; 5) *модуларност* и *селективност*, у организацијском смислу и у смислу функционисања у различитим ситуацијама и за различите потребе, и 6) *функционални приоритети*, тј. јасно утврђени и општеприхваћени ставови о приоритетима развоја појединих сегмената система безбедности зависно од општих и посебних (спољни и унутрашњи) стања и процеса.

Када је реч о начелима војне стратегије, она су у нашој војној теорији³¹ готово у потпуности идентична с начелима већине земаља света или, барем, држава које се сматрају најутицајнијим у свим сферама људске делатности, па и војној делатности. При томе, приоритетна начела у савременим условима треба да буду *морал*, *маса*, *маневар* и *офанзивност* (активност и иницијатива). Односно, на њима треба да се заснива моћ наших оружаних снага (војска), које треба да следе савремене тенденције у свету.

С обзиром на наведено о принципима, односно начелима, резултат опште стратегије – *победити*, мериће се избегавањем рата, а *не изгубити* – отпором свакоме ко нам рат наметне.

³¹ У нашој војној теорији утврђена су следећа начела ратне вештине (оружане борбе): избор циља; јединствено командовање; морал; обавештеност; активност и иницијатива; маневар; изненађење; обезбеђење од изненађења; економија снага и средстава, и наметање властитих облика оружане борбе и борбених дејстава (*Стратегија оружане борбе* – привремени материјал, ШНО, 1998).

Снаге. У вези са снагама, посебно у оквиру система одбране, пажњу треба обратити на однос према војсци Србије и Црне Горе као основној снази која штити земљу од спољњег угрожавања њене безбедности, односно, на поимање (дефинисање) војске, њеног циља (сврхе) и организације, под којом се подразумева и систем командовања.

На основу чл. 133. Устава СРЈ и чл. 1. Закона о Војсци Југославије, у нашој доктринарној теорији ВЈ јесте оружана снага која војним средствима (снагом оружја) брани сувереност, територију, независност и уставни поредак СР Југославије. У наведеној дефиницији садржан је и циљ, односно сврха постојања Војске. Из дефиниције произилазе задаци ВЈ који се, осим могућности ангажовања за потребе међународне заједнице, према другом ставу чл. 133. Устава СРЈ, углавном односе на бит војске, односно на оружаном деловање у спречавању и отклањању узрока, и на борбу против носилаца који могу или су довели до оружаног угрожавања безбедности земље. Занемарујући чињеницу да је циљ (сврха) ВЈ утврђен Уставом СРЈ из 1992. и Законом о Војсци Југославије исти као циљ (сврха) оружаних снага СФРЈ, због савремених тенденција у нашем окружењу потребно је да се другачије сагледа оружана снага наше земље. Наиме, може се извести погрешан закључак да (само) Војска брани сувереност, територију, независност и уставни поредак земље, како и пише у првом ставу чл. 133. Устава СРЈ („СРЈ има Војску која брани сувереност, независност и уставни поредак“)³² или чл. 1. Закона о Војсци Југославије („Војска Југославије је оружана снага која брани сувереност, територију, независност и уставни поредак Савезне Републике Југославије“).³³

Војске малих земаља, каква је и СРЈ (заједница Србије и Црне Горе), пре свега, чине оружану снагу која штити земљу од спољњег оружаног угрожавања. То је њена основна сврха и циљ. За разлику од малих земаља, моћници својим војскама дају задатак да обезбеђују мир на планети. Међутим, није у питању само однос моћни – мала земља. Наиме, свака земља која се доследно придржава принципу Повеље ОУН и других општеприхваћених међународних конвенција, уговора и споразума, у суштини, не би требало да има офанзивних аспирација ни према којој другој земљи, па својим оружаним снагама и не може да постави другачији циљ до спречавања и супротстављања оружаном угрожавању безбедности споља. Стога, основна сврха постојања војске јесте заштита и одбрана територије, укључујући и све њене људске, материјалне и духовне вредности. Под одредбом суверенитета, независности и уставног поретка земље, посредно, може да се подразумева и употреба оружане силе (војска), али то не може да јој буде приоритет. Односно, неко други мора да буде одређен (намењен) за обављање таквих задатака, што најбоље потврђује ситуација и процеси током распада СФР Југославије и, поготову, на Косову и Метохији.

³² *Збирка закона: о Војсци, одбрани, имовини и финансирању*, ВИЗ, Београд, 1993.

³³ *Исто*.

Са друге стране, из наведеног циља (сврха) произилазе задаци војске. Приликом њиховог одређивања морају се уважавати њено место и улога у систему безбедности земље, стварне и предвидиве опасности и преузете међународне обавезе. Стога у задатке Војске, поред оружаног супротстављања агресији споља, треба уврстити и борбу против терориста и међународног криминала свих врста, као и ангажовање за потребе међународне заједнице. У складу са својим карактером, а у вези с ангажовањем за потребе међународне заједнице, наша војска не би смела да прихвати задатке тзв. наметања мира, већ, првенствено, обавезе које у тзв. мировним и хуманитарним операцијама немају офанзиван карактер.

Питање величине Војске у миру и њен карактер не заокупља само професионална војна лица. Тако они који се мање или више разумеју у проблематику сматрају да треба да има од 30.000 до 65.000 људи, односно да је чини 0,3 – 0,7 одсто популације. У вези с карактером, варирају ставови од потребе да се задржи комбиновани (професионално-регрутни) до преласка на професионалну војску. Такође, није мали број оних који страхују над уведеном законском променом да свако служи војни рок у својој републици, с могућношћу служења и у другој републици на основу сопствене жеље. Међутим, постоји неколико значајних одредница (препоруча) којих би се, објективно, требало придржавати кад су у питању наведене дилеме. Прво, бројно стање Војске морало би да одговара нашем окружењу. Друго, одређивање бројног стања према окружењу значајан је критеријум, али није и једини. У том процесу мора се уважавати реалност у којој се налази земља (присуство страних оружаних снага на делу територије), као и достигнути степен развоја Војске. Треће, чињеница је да нашој земљи предстоји улазак у „Партнерство за мир“, што ће се, због утврђених облика тог партнерства, сасвим сигурно, одразити на величину оружане силе – војске. Четврто, захтев за мање бројном али убојитијом (моћнија и ефикаснија) војном силом остаће само декларативан ако се настави тенденција смањивања финансијских средстава која се додељује Војсци. С обзиром на финансијска средства, барем средњорочно посматрано, не би се могло говорити о потпуно професионалној војсци, осим ако међународни захтеви, али и унутрашња несагласја, не буду диктирали њено драстично бројно смањење.

Демократска, цивилна и парламентарна контрола војске, као постулат савремених међународних односа, у организацијском и функционалном смислу, нису у њеном домаћају. Или, војска, као и свака друга институција државе, подлеже и контроли као функцији управљања земљом. У том смислу, она је објекат, а не субјекат контроле, па је за Војску значајнији сегмент контроле који се валоризује као помоћ. Наиме, држава, преко својих органа – институција, контролише војску, али има и обавезу да јој пружи помоћ у сваком погледу. Тако се, између осталог, успоставља прави однос између државе и њене

војске, а не како је рекао амерички пуковник Томас (за однос америчког народа према војсци): „... у рату се окрећемо војсци, а у миру од ње“.³⁴ Или, морамо користити чињеницу да нас у војном погледу уважавају и цене чак и они који су нас не тако давно оружаном напади. Да би нас и даље ценили, један од приоритета јесте да не дозволимо стварање јаза моћи, пре свега, са земљама из окружења.

Начин. У вези с националним интересима и циљевима, уз уважавање нашег идентитета, суверенитета (нарушеног), посебности и традиција, треба имати на уму чињеницу да су апсолутни суверенитет и равноправност у међународним односима више идеал којем треба тежити него реалност. Наиме, стање у окружењу и перспективе за развој одређују следеће чињенице: 1) увек су моћници диктирали услове, а остали су се прилагођавали; 2) прстен дефинисања интереса на југоистоку Европе затворен је на простору западног Балкана, са тенденцијом стезања или пуцања која се мери „кооперативношћу“; 3) све земље из окружења (изузев БиХ) чланице су „Партнерства за мир“, са ургентним захтевима и тежњом ка осталим европским интеграцијама; 4) чланство у „ПзМ“, које нам се, уз Савет Европе, чини најближим, није израз колективне безбедности, али јесте могућност за слабљење тензија и редифинисање утицаја значајних центара светске моћи према нашој земљи, и 5) наша земља, као централна земља региона, мора да прати савремене токове у окружењу, па и да их иницира, што без чланства у европским организацијама и интеграцијама није могуће.

Будући да начин реализације наше опште и војне стратегије диктирају унутрашње прилике и однос значајних центара светске моћи према нашој земљи, неопходно је да се остваре барем следећи захтеви: 1) транспарентност подршке нашој земљи у настојањима да се интегрише у светске и европске токове; 2) безусловна подршка свеопштем, посебно економском развоју наше земље; 3) изналажење конструктивног плана и програма решавања питања статуса Косова и Метохије у оквирима СРЈ, односно будуће заједнице Србије и Црне Горе; 4) непристрасна подршка процесу раздруживања република бивше СФРЈ, и 5) непристрасно „стављање тачке“ на агресију НАТО-а на нашу земљу 1999. године.

Закључак

Најмање је стратешких заокрета, без обзира на језичке промене, у дефинисању интереса и циљева, поготову у најмоћнијим земљама света. Такође, чињеница је да су заокрети уочљивији у начину реализације стратегија, посебно у војној сфери. То је сасвим разумљиво јер се циљеви пројектују за дуготрајан период, а начини њиховог дости-

³⁴ Ковач, Форца, *исто*, стр. 425.

зања мењају се при промени чинилаца који их одређују. Зато, погрешно утврђен циљ не води ка решењу, док избор неприкладног начина може да води ка циљу, али тежим путем. То не значи да није значајан начин реализације стратегије, напротив. Тако су моћни у фази поновног утврђивања начина достизања сопствених интереса и циљева, док мале земље, већином, још нису ни утврдиле те интересе и циљеве, односно налазе се у фази њиховог дефинисања, након које следе одабир начела и дефинисање снага и начина њиховог достизања.

За мале земље је најважније да реално схвате своје место и улогу у окружењу и да, на основу тога, утврде своје аспирације, што није ни лако, ни једноставно. За то је неопходна *мудра политика, рационална економија, агресивна дипломатија и вешта оружана сила*. Наиме, рационалним тактичким потезима долази се до прагматичне и сврсисходне стратегије и решења геополитичког кода (што – зашто – када – како) у савременом безбедносном окружењу.

Однос са јавношћу српске војске преко војне штампе после Мајског преврата до 1918. године

УДК: 659.2/4 : 355.1 (497.11) "1903/1918"

Мр Велимир Иветић, пуковник

У чланку је објашњен однос српске војске и њених припадника (активних и резервних) преко званичне и приватне војне штампе према јавности у периоду од 1903. до 1918, када је јавност у Србији била важан елемент политичког одлучивања, контроле државне власти и других облика демократског живота, као и војне и одбрамбене политике. У то време дешавали су се у Србији значајни мирнодопски и ратни догађаји и процеси, па је основни разлог српске војске и њених припадника за интензивирање односа са јавношћу било јачање одбрамбене и војне моћи државе. Осим основних карактеристика односа према јавности у шест најзначајнијих војних листова – часописа (три званична и три приватна), од двадесет једног, колико их је било у том периоду, аутор је навео основне податке о обавештавању јавности у току ратова (1912–1913. и 1914–1918) и организацији и органима војне цензуре штампе Србије (1915–1918).

Истраживање војне штампе Краљевине Србије у периоду од 1903. до 1918. године значајно је, првенствено, из три разлога. Прво, због тога што је војска елемент државне организације, односно средство политике, друго, због тога што је српска држава све радње које у садашње време теоретски убрајамо у војну доктрину примењивала у оквиру своје војне политике, и треће, због тога што су се српска војска и њени припадници највише обраћали војној и политичкој јавности ради обезбеђивања одговарајућег војног јачања своје државе у време када је у Европи, посебно на Балкану, рат постајао све извеснији, а Срби су и даље страдали у неослобођеним крајевима, и када су могућност за ослобођење и уједињење Српства били предстојећи рат и савезништво. Већина наших историчара сматра да је Србија у том периоду била модерна европска парламентарна држава (монархија), са развијеним ви-

шестранаичким животом, али поједини савремени теоретичари, иако признају да су парламентарна форма и вишестранаичје умногоме поштовани, указују и на слабости, при чему наводе и негативну улогу војног чиниоца или мањег дела официрског кора (завереници“, „дрнорукци“). Ипак, у нашој савременој историјској свести преовлађују мишљења да је политичко уређење Србије од 1903. до 1918. године било „златно доба“ српске демократије и да је српска војска у таквим условима морално и материјално ојачала, извојевала бриљантне победе у ослободилачким ратовима и постала најцењенија српска институција.

За истраживање је тај период историје српске државе значајан и због тога што нам је временски најближи и што је био богат важним мирнодопским и ратним догађајима и процесима у којима је српска војска морала да има активан однос према јавности. Наиме, у наведеном периоду знатно је повећана важност *јавности* као елемента политичког одлучивања, контроле државне власти и других облика демократског живота будући да је, на основу Устава из 1903, поново уведен парламентаризам у Србији и обезбеђена скоро потпуна слобода штампе. То се одразило на одлучивање у Народној скупштини, која је, поред монарха, била основни субјект управљања војском и која је располагала буџетом. Будући да је већина политичких партија Србије на почетку тог периода имала негативан однос према стајаћој војсци и да је била неопходна штедња ради „извлачења“ државних финансија, донеле су се многе законске одредбе које су негативно утицале на одржавање војне моћи државе (у Војну академију примано је највише 30 питомаца, укинута су финансијска средства за редовно унапређивање официра итд.) У штампи, посебно појединих партија, војска је добила знатно већи простор – чак је опширно писано о појединим ситним испадима младих потпоручника, а део значајних листова тајно је финансиран из иностранства, нарочито из аустроугарског диспозиционог фонда. Међутим, крајем 19. и почетком 20. века код српског народа била је највиша *колективна војна памет*, што се доказало у пракси.

Издавачи званичне војне штампе у периоду од 1903. до 1918. године били су Министарство војно, Главни ђенералштаб, Штаб Врховне команде и, у једном случају, издвојена војна команда у Бизерти. *Приватну (независну) војну штампу* издавале су групе официра (од којих је једна била анонимна), пензионисани (резервни) официри и приватни издавачи. Прилоге су, претежно, писала активна и пензионисана војна лица. Према т. 413. Правила службе из 1901. године војна лица нису смела „учествовати ни као прости сурадници ни у функцији издавача, уредника итд. каквог листа, који би расправљао политичка и социјална питања“. Зато су у приватној штампи прилоге из тих области војна лица потписивала псеудонимом или их уопште нису потписивала. Према Уставу из 1903. и Закону о штампи из 1904. године војним лицима нису одузете слободе и права у вези с штампом. У

том периоду излазио је, са прекидима, двадесет и један војни лист, односно часопис,¹ а на основу главних карактеристика три званична и три независна војна листа може се сагледати интензиван однос српске војске и њених припадника са јавношћу.

„Службени војни лист“

„Службени војни лист“ издавало је Општевојно одељење Министарства војног а уредник му је био начелник тог одељења. Карактерисали су га: отвореност садржаја; знатан део тиража који је бесплатно дистрибуиран највишим државним и јавним институцијама, закључно са среским начелством и пореским одељењима; слободна продаја у земљи и иностранству; размена и са страним новинама, и друго. До 1913. године бесплатно је дељен свим официрима и војним чиновницима, а затим им је продаван по минималној цени, која је важила и за резервне офицере, подофицире и војнике у току целокупног наведеног периода. Сва званична акта објављивана су у „Српским новинама“.

Садржај „Службеног војног листа“ један је од доказа да је српска војска била међу најотворенијим у Европи. На пример, подаци који се у садашње време сматрају строго поверљивим или поверљивим, у њему су објављивани (локације и дислокације јединица, постављање свих официра и чиновника, чак и у обавештајним телима, и друго). Нису објављивани документи везани за ратне припреме и за припреме и извођење борбених дејстава, и слично. Распоред официра који су добровољно учествовали у четничким акцијама није лажно објављиван, већ онако како су они наводили у својим молбама (на пример, неплаћено одсуство у Италији). За официре који су уочи балканских ратова упућивани у специјалне, најчешће извиђачке акције, објављивано је да су на располагању.

У листу су објављивани подаци о свакој потрошеној пари. Тако су за мај 1903. објављена одобрена средства за све дивизијске области и више инстанце по свим партијама и позицијама војног буџета. Једино је министар војни имао на располагању 180 динара за тајне циљеве од укупног годишњег војног буџета од око 14 милиона динара. До 1904. године објављивани су налази Војне контроле (материјално-финансијска инспекција). Од те године материјално-финансијску инспекцију и у војсци је обављала Главна контрола, независна уставна

¹ Једини до сада објављени научни рад о српској војној штампи је чланак Божидара Јововића „Српска војна периодика од 1864. до 1918. године“ („Српска слободарска мисао“, бр. 11/2000). Детаљније о односу српске војне штампе према политичкој јавности писано је у магистарском раду Велимира Иветића *Политика у војној штампи Краљевине Србије од 1903. до 1918. године* који је одбрањен на Факултету политичких наука у Београду 26. октобра 2001. године.

институција и највиши рачунски суд у држави.² Сва акта у вези с ангажовањем Главне контроле у војсци објављивана су чак и кад је била реч о расходовању ситних ствари. Када Главна контрола није могла да функционише, крајем 1915. и почетком 1916. године, министар војни је објавио да је регулисао чување документације која је била предвиђена за предају Главној контроли. Будући да за време рата није објављиван распоред јединица и официра и друго, највише су објављивани документи везани за финансије.³

Иако су у „Службеном војном листу“ преовладавали прописи (61% прилога на површини од 810 промила), нису занемаривани жанрови којима се директно обраћало широј јавности.⁴ Основни носилац ставова и порука у прилозима у „Службеном војном листу“ био је министар војни.⁵ Он је био носилац ставова и за расписе, објашњења и управна акта осталих министара тако што их је објављивао у облику својих наређења ради примене у војсци. Министар војни је у име краља командовао а у име Министарског савета управљао војском, док је у рату краљ, као врховни заповедник, командовао оперативном војском на војишном делу преко начелника Штаба Врховне команде. Министар војни је и у рату имао исте надлежности, осим командовања оперативном војском, као и одговорност према Народној скупштини. Његова акта су објављивана и у рату да би га и на тај начин контролисали државни органи одређени Уставом и законима и јавност.

Званична војна штампа није одговарала на нападе из политичке штампе. Министар војни је одговарао на већину интерпелација у Народној скупштини, што су објављивале „Српске новине“. У случајевима оправданих критика, министар војни предузимао је мере у војсци, што је објављивано у „Службеном војном листу“ (на пример, „Наређе-

² Контролно одељење Министарства војног (Војна контрола), које су 1899. године увели краљ Александар, бивши краљ Милан Обреновић, као командант Активне војске, и Народна скупштина, дефинитивно је укинута марта 1904. године. Главна контрола је оформљена још 1844. године и радила је са прекидима и по одговарајућим одредбама устава и закона о Главној контроли да би по члану 181 Устава из 1904. имала право и обавезу да „прегледа, исправља и ликвидира рачуне опште администрације и свих рачунопологача према државној каси“. Била је надлежна и за све финансијске органе у војсци (који су јој слали рачуне ради „разређења“) и ишла је у инспекцију до нивоа команди дивизијских области.

³ Ранг специфичних тема из категоријалне теме „Управљање ратом“ био је следећи: 1) управљање финансијама у рату (19 прилога на 36,7 промила површине); 2) цензура у рату (7; 22,8); 3) регулисање саобраћаја у рату (11; 20,4); 4) снабдевање војске (6; 18,0); 5) сузбијање заразних болести (4; 3,3); врховно командовање (1; 1,6) итд.

⁴ Ранг таквих жанрова био је следећи: ... 10) захвалност, благодарност; 11) говор; 12) објашњење, тумачење и сл.; 16) прокламација, 19) саопштење; 20) одговор; 23) честитка; 24) апел и 25) похвала.

⁵ Министар војни био је прворангиран и као извор информација (са 26,9 промила површине) и као носилац ставова (са 38,2 промила). На другом месту био је краљ а као носиоци ставова следе: Уредништво СВЛ, Народна скупштина, остали министри, војне команде, Црвени крст Србије, Влада итд.

ње⁶ којим се подсећају старешине на забрани батињања војника, на строгим санкцијама и штетности таквих невоспитних поступака“). Због клевета или увреда министра војног или војске Министарство војно није подносило тужбе. То су у неким случајевима чиниле градске управе у којима је било седиште окривљених (обично политички листови) или команданти гарнизона, што је такође објављивано у „Српским новинама“.⁷ У „Службеном војном листу“ објављиване су све пресуде изречене војним лицима и војним чиновницима. Лист је превасходно био усмерен ка војној јавности а поруке политичкој јавности заузимале су око 94 промила целокупног простора. Међутим, тај лист је омогућавао јавности да обавља демократску контролу војске.

„Ратник“

Часопис „Ратник“ издавало је Историјско одељење Главног ђенералштаба чији је начелник, претежно, био и његов уредник. У случајевима када начелник тог одељења није био ђенералштабни официер, уредник је био помоћник начелника Главног ђенералштаба. Карактеристичан је по томе што је преко њега, на индиректан начин, јавност обавештавана о све већој вероватноћи избијања рата у Европи, посебно на правцима који су обухватили Србију, о модернизовању европских војски а посебно војски суседних држава итд., што је требало да подстакне војни врх и политичке чиниоце на предузимање неопходних мера везаних за војно јачање државе. То се чинило и објављивањем превода студија или изабраних делова студија познатих светских аутора, државника или војсковођа, информационих прилога, највише кратких вести, итд.⁸ На пример, став француског генерала Дерекана да су издајце отаџбине политичари Француске који су предлагали скраћивање војног рока са три на две године, са разлогом је поново објављен 1905. у преводу дела његове студије *Рат и војска* иако је његова студија у целини преведена у Србији одмах по објављивању 1903. године.⁹

⁶ „Службени војни лист“, 1908, стр. 427–428.

⁷ Дневни рекорд по броју објављених позива оптуженим, пресуда и потврда пресуда због увреда и клевета путем штампе у истраживаном периоду (укупно 87) постигнут је 14. октобра 1912 („Српске новине“, бр. 233). Тог дана је објављено шест предмета у вези с увредама или клеветама министра војног.

⁸ Ранг жанрова с политичким садржајем у „Ратнику“ према површини био је следећи: стручни чланак, научни чланак, кратка вест (белешка), кратки стручни чланак (различност), историјска грађа, извештај, мишљење, збирка мисли, приказ, говор (беседа, прокламација), библиографија (нове књиге), путопис, критика, предавање, коментар, пропис, некролог, и друго.

⁹ „Ратник“, 1905, књ. 58, стр. 245. Студију је у целини претходно превео поручник, касније пуковник, проф. др Тодор Љ. Павловић 1903. године, када је штампана као књига.

После 1908. године у „Ратнику“ су се појављивала и отворена обраћања јавности у којима су наглашаване многе слабости у Србији од којих је зависила њена одбрамбена моћ и давали предлози за њихово превазилажење. Највише порука упућивано је официрима и Влади Србије.

За „Ратника“ и, посебно, за независна (приватна) војна гласила карактеристично је да су у њима српски војни писци инсистирали да држава примењује у пракси верификована знања. На почетку су критике српске војне политике искључиво биле негативне, а уочи балканских ратова било је и позитивних критика, када је уведена и синтагма *ратна политика*.

„Ратни дневник“

Ратни дневник је постао орган Врховне команде марта 1915. а издавао га је Ратни пресбиро, који је био у саставу Обавештајног отсека Операцијског одељења Штаба Врховне команде. Пре тога је излазио приватно, као и други листови¹⁰ који су објављивали информације Ратног пресбиороа (то је учињено због наглог опадања моралне снаге у Србији). Основна разлика између „Ратног дневника“, типичног ратног листа, и осталих војних листова у Србији била је у његовој необјективности и тенденциозности. На пример, после усвајања Крфске декларације у њему су преувеличаване жеље Словенаца и Хрвата за уједињењем са „истородним српским или југословенским народом“. Чак је објавио да такву жељу наводи „сва хрватска штампа“.¹¹ Наиме, афирмативно је писао о појавама, догађајима, институцијама и личностима који су били у складу с тадашњим званичним циљевима Србије.

Када се повећао број приспелих некролога о погинулим припадницима српске војске, у листу је одлучено да се они не објављују, што је читалиштву образложено тиме да ће се „објављивати када наша славна армија буде дубље у отаџбину продрла... јер је право да о палим херојима за отаџбину чита цела отаџбина. Изузетак сада чини само по нека лепа песмица, која укратко опева подвиг и смрт јунака“.¹² Међутим, ти некролози, као и многи други састави и документи о погинулим припадницима српске војске, никада нису објављени, те су многи јунаци остали незнани.

„Ратни дневник“ је био омиљено штиво и поједини његови прилози прештампавани су после Првог светског рата. Изразито афирмативни састави о Србима и српској војсци у победничкој атмосфери непосредно после тог рата неоспорно су утицали на промену у српској националној свести.

¹⁰ То су били листови: „Ратни пресбиро“, „Званични извештаји Ратног пресбиороа“, „Ратни весник“, „Ратни одјек“ и „Ратни бележник“.

¹¹ „Ратни дневник“, 21/1918. године.

¹² *Истро*, 271/1917. године.

У Солуну је од средине 1916. до краја 1917. године деловао Краљевски српски пресбиро, који је био у саставу Министарства војног и издавао „Војни преглед стране штампе“, који је имао ознаку „поверљиво“ (за интерну употребу).

Приватна или независна војна штампа

У саставу уређивачких одбора или уредништава свих приватних војних листова били су потврђени пријатељи – активни или пензионисани (резервни) официри, а у једном случају – браћа официри. Тој штампи је припадао и лист „Пијемонт“, орган полутајне, претежно официрске организације „Уједињење или смрт“ (око 150 официра), за који се говорило да је лист војске. На почетку излагања тај лист је јачао националну свест и пропагирао ослобођење и уједињење српског народа. Затим је, посебно после смрти одговорног уредника и фиктивног власника Љубомира Јовановића Чупе (1913), почео да губи своју примарну оријентацију и окренуо се унутрашњим политичким питањима. Радикалну странку, посебно њену владу, нападао је неодмерено, безразложно, чак и жучно. У пролеће 1914. „Пијемонт“ је инсистирао на томе да круна уклони радикале с власти. Тада се лист укључио у страначке борбе, чак и у склапање изборне коалиције. Министар војни објавио је наредбу 5. марта 1914.¹³ којом је негирао да је „Пијемонт“ војни лист и поновио одредбе т. 413 Правилника службе, наглашавајући да се оне односе на сва активна војна лица.

„Војска“

„Војска“ је излазила од почетка 1904 (25. децембра 1903, по старом календару) до фебруара 1907. године. Уређивао је одбор чији састав никада није објављен, него је навођено да је „покреће један одбор од неколико младих официра да би војска имала свог представника у јавности“. Тада су излазиле само „Службени војни лист“, два часописа – „Ратник“ и „Узданица“, и на иницијативу групе официра од 1905. до 1906. приватни часопис „Артиљеријско-инжињерски гласник“. Припадници одбора „Војске“ били су представници две непосвађане фракције млађих извршилаца Мајског преврата. Издвојила су се два капетана II класе, школски другови из гимназијских дана у Београду, класићи у Војној академији (27. класа) – др. Тодор Љ. Павловић и Мирко Ротовић, којима је помагао и проф. др Јован Б. Јовановић. У првом броју наведена је програмска оријентација листа, а у уводнику („Наша прва реч“), између осталог, писало је: „Ми припадамо војсци и ми волимо војску... да подстакнемо њено (српске војске – прим. В.И.) развијање, да убрзамо њено консолидовање, ... радити

¹³ „СВЛ“, 1914, стр. 141–142.

искрено и предано, са пожртвовањем на духовном јединству српске војске, која је назда била и која мора остати базис политичких комбинација наше државе... станимо сви под једном заставом 'Србија и Српство', дајмо српским државницима војску чврсту, непобедиву, једнодушну, снажну и сложну...“.

Већина прилога у „Војсци“ односила се на морално и стручно уздизање припадника војске, углавном старешина, јер се лист придржавао своје програмске оријентације. Значајан простор (око 420 промила целокупне површине свих бројева листа, односно, око 20 одсто прилога) био је посвећен политици, и то претежно војној политици. У Србији се у то време под појмом „војна политика“ подразумевало доношење и примена војне доктрине од стране надлежних државних органа. Писано је и о ратној политици (садашња „политика одбране“), а у оквиру ње о спољној (највише о државним интересима и циљевима и савезништву) и унутрашњој политици (најнегативније критике упућене су политичким странкама Србије и њиховим вођама и појединим народним посланицима).

Ангажовано је писано и о новој политичкој оријентацији Србије, неопходности њеног војног јачања, посебно војске, и другом. Била је нетолерантна према многим ставовима, па је њихове носиоце називала издајницима, чак и оне који су само употребљавали реч „завереници“. Део сарадника и уредника *Војске* није могао да прихвати вишестраначке полемике у вези с значајнијим државним питањима (спољнополитичка оријентација итд.), а посебно оне у којима је, на пример, у Народној скупштини захтевано да Аустрија заведе ред у Србији, и слично. Већина критикованих личности у току Првог светског рата отворено је прешла на страну окупатора – Аустроугарске). Иако је већи део прилога био намењен војној јавности, посебно официрима, интензитет односа са политичком јавношћу био је значајан.¹⁴

У полемици са делом политичке опозиционе штампе *Војска* се показала као недорасла. Захтевала је 1906. године измене у Закону о штампи у вези са смањењем слободе штампе. Наиме, сви листови и њихови уредници које је „Војска“ критиковала, бранећи српске интересе, били су субвенционирани из аустроугарског диспозиционог фонда. Међутим, тада за то није било отворених доказа.¹⁵

¹⁴ Ранг специфичних тема са политичким порукама у листу „Војска“ био је следећи: 1. руско-јапански рат 1904–1905. године; 2) припрема војске за рат; 3) организација војске; 4) официр; 5) јачање морала војске; 6) критика политичке штампе; 7) подофицир; 8) снабдевање војске; 9) ратовање на Балкану 1876–1878. године; 10) Мајски преврат; 11) краљ (престолонаследник); 12) „Војска“ о себи; 13) министар војни; 14) либерализам; 15) војна штампа Србије; 16) Социјалдемократска странка Србије; 17) витешка удружења; 18) корупција и неправда у војсци; 19) слобода штампе; 20) унутрашња политика Србије итд.

¹⁵ Димитрије Ђорђевић, *Царински рат Аустро-Угарске и Србије 1906–1911*, Београд, 1962, стр. 63, нап. 12.

Међу сарадницима листа „Војска“ издвајала се група млађих официра са либерално-демократским схватањима. У својим прилозима аргументовано су се залагали за хуманије односе у војсци, развијање способности конкретнoг и правилног размишљања, примену достигнућа друштвених наука, посебно педагогије и психологије, и друго. Ту групу је предводио капетан II класе Тодор Љ. Павловић,¹⁶ који се са својим другом Мирком Ротовићем¹⁷ истакао и у уређивању листа. Таква хуманистичка схватања постојала су у српској војсци и пре 1903. године а наведеним прилозима интензивирано је њихово ширење.

„Српска војска“

„Српска војска“, као периодични недељни лист, излазила је од октобра 1908. до јануара 1912. године. Уређивали су је веома образовани и способни превремено пензионисани официри. Међу њима су се издвајали пуковници Светислав Исаковић,¹⁸ власник листа, и Живојин Мишић, последњи војвода. Они су били дугогодишњи проверени пријатељи: од школовања у Артиљеријској школи (1874–1880), преко ратова у 1876, практиковања у Главном ђенералштабу 1888. и 1889, када су једино њих двојица били приправници за ђенералштабну струку, до пензионисања истом наредбом 1904. године. Разлог излагања „Српске војске“ била је, поред третирања војних тема, „и тежња да се шири кругови заинтересују питањима државног живота, која су у тесној вези са војском. Та је потреба толико прешнија, што је наша интелигенција упућена на дивљу политичку борбу и на распиривање ситних, већином личних политичких питања, те није у стању да се издигне над питањима дневне политике и партијских интереса и да политички живот посматра са више тачке гледишта, у његовој целини... Задатак је овом листу, да целокупну нашу интелигенцију, без обзира на партијску подвојеност, непосредно подсећа на велике државне задатке. Највиши пак државни задатак Краљевине Србије јесте да *уједини Српство*. Да се Српство уједини потребна је снажна и у сваком погледу ваљана војска. То је алфа и омега целокупне државне мудрости...“¹⁹ У првом броју листа наведена је остала аргументација целокупна

¹⁶ Један од најзаслужнијих официра Србије чије име није објављено ни у *Споменици погинулим и умрлим српским официрима у рату 1912–1918. године*. Заслужан је као новинар, научник, јавни радник, професор Војне академије, ратни командант итд., а пре свега као високо моралан и способан официр.

¹⁷ Мирко Ротовић је као српски официр објавио више стручних радова, од чега четири у часопису *Ратник*, и активно се бавио новинарством и превођењем (поред осталог, превео је књигу Фридриха Бернхардија *О данашњем рату* – 1912).

¹⁸ Инжињеријски пуковник Светислав Исаковић такође спада међу најзаслужније српске официре. Осим што се бавио новинарством, објавио је три књиге и већи број научних и стручних радова.

¹⁹ „Српска реч“, бр. 1/1908.

програмска оријентација, углавном из области одбрамбене и војне политике.

Садржаји у „Српској војсци“ били су актуелни – односили су се на сва значајна питања везана за војну делатност и војну политику, сажети и објективни (са знатним деловима научне аргументације). Према културном нивоу и, посебно, новинској етици лист се издвајао од осталих листова у тадашњој Србији. Критици политичке штампе „Српска војска“ посветила је скоро исти простор као и „Војска“, али је то чинила са много више политичке културе.

У „Српској војсци“, осим веома образованих и способних превремено пензионисаних (резервни) официра, сарађивали су и активни официри и лица из грађанства. То је, вероватно, био разлог што су у листу, у једном случају, емотивније (жучније) брањени од увреда пензионисани официри (тада је било више од 300 превремено пензионисаних официра). Већина њих доказала се у ослободилачким ратовима вођеним 1912–1913. и 1914–1918. године: петорица су постали генерали, односно војвода (око четвртина свих српских генерала у том времену), а тројица су обављала највише војне дужности (министар војни или начелник Штаба Врховне команде). Садржаји са порукама политичкој јавности заузимали су 421 промил простора „Српске војске“.²⁰

„Наоружани народ“

Лист је излазио од марта 1911. до марта 1912. године. Почео је да се штампа у време када је војна опасност по Србију била све очигледнија и већа, када је интензивирана војна политика Србије и повећан број војно-политичких прилога у грађанској штампи. Наиме, постојале су и даље разлике у војно-политичким ставовима које су највише навођене у политичкој штампи, што је био један од разлога за његово покретање. Издавали су га браћа официри Момчило (власник) и Павле Јуришић,²¹ којима је помагало неколико млађих официра. У програмској оријентацији, поред осталог, наведено је да је најзначајнија обавеза у вези с листом „да са стручне стране помогне политичарима да отклоне велике грешке“. Будући да је највише афирмисан процес

²⁰ Ранг специфичних тема са политичким порукама у листу „Српска војска“: 1) официр; 2) обука и школовање војске; 3) јачање морала војске; 4) претње, ризици, борба за опстанак; 5) организација војске; 6) припрема народа за рат; 7) критика политичке штампе; 8) снабдевање војске; 9) руско-јапански рат 1904–1905. године; 10) министар војни; 11) војна штампа Србије; 12) државни и национални интереси и циљеви; 13) војно-политички рад Аустрије после пораза 1866. године; 14) војно право Србије; 15) подофицир; 16) краљ (престолонаследник); 17) војни буџет; 18) Друштво „Српско јединство“; 19) Влада Србије; 20) демократија у војсци; 21) витешка удружења итд.

²¹ Опширније: Божидар Јововић, *Српски официри у националној култури*, ВИЗ, Београд, 1998, стр. 56, 105, 115, 116, 263, 273 и 304–317.

војног организовања европских држава као наоружаног народа,²² у листу су спортска јавност и војна лица подстицани на веће ангажовање у удружењима у којима је, претежно, морално и физички јачана омладина. Садржаји с порукама политичкој јавности заузимају 478 промила од целокупне површине листа – сразмерно највише у односу на остале војне листове и часописе у том периоду.

„Наоружани народ“ је убрзо постао орган Олимпијског клуба Србије а његови сарадници су се ангажовали у раду клуба и постали су његови руководиоци. Захваљујући њима, српски спортисти су почели да наступају на олимпијским играма (Стокхолм, 1912). Секретар екипе био је потпоручник,²³ а вођа пута капетан,²⁴ који је био директор клуба и члан Међународног олимпијског комитета (МОК). Доживотног чланства у МОК-у одрекао се 1948. године да би нова Југославија имала представника у МОК-у, с обзиром да је он 1945. емигрирао као припадник Југословенске војске у отаџбини.

Обавештавање јавности у току ратова 1912–1913. и 1914–1918. године

У току ослободилачких ратова 1912–1913. и 1914–1918, када је издавала, са прекидима, само три листа,²⁵ српска војска је организовала обавештавање јавности преко лица за страну кореспонденцију, домаћих и страних ратних дописника, страних војних представника и њихових пратилаца и Ратног пресбириа. У формацији српске војске уочи Првог балканског рата били су у штабовима армија и њима равним саставима предвиђени секретари за страну кореспонденцију. Зато је министар војни 29. септембра (по новом календару) 1912. године²⁶ на те дужности поставио веома способна лица, углавном из дипломатско-конзуларних представништва са турске територије (секретара Министарства иностраних дела, драгомана посланства у Цариграду, драгомана конзулата у Солуну и конзулата у Битољу, вице-

²² Ранг специфичних тема са политичким порукама у листу „Наоружани народ“: 1) витешка удружења; 2) критика политичке штампе; 3) организовања војске; 4) официри; 5) подофицири; 6) руско-јапански рат 1904–1905. године; 7) српско-турски ратови 1876–1878. године; 8) јачање морала војске; 9) припреме народа за рат; 10) обука и школовање војске; 11) војна штампа Србије; 12) социјализам; 13) народни посланик; 14) учитељ; 15) либерализам; 16) Социјалдемократска странка Србије; 17) припреме привреде за рат; 18) политичке партије Србије; 19) милитаризам; 10) државни и национални интереси и циљеви итд.

²³ Драгослав В. Војиновић погинуо је као ђенералштабни пуковник у резерви у Априлском рату код Ужица (15. април).

²⁴ С. Светомир Букић, дивизијски ђенерал, заслужан је новинар, војни писац (објавио је више од сто чланака, 12 књига итд.) и преводилац.

²⁵ „Службени војни лист“, „Ратни дневник“ и „Напред – En Avant“.

²⁶ Архив Војноисторијског института (АВИИ), Група фондова Војске Краљевине Србије, пописник 2, кутија 8, фасцикла 2, док. 10/3.

конзула у Солуну итд.), а Главни Ђенераштаб је 16. октобра 1912. издао прво наређење²⁷ којим је регулисан рад страних дописника и страних војних представника, поједини облици цензуре штампе, и друго.

Како су на почетку Првог балканског рата у приватним листовима у Србији објављиване и измишљене вести, министар војни је 22. октобра затражио од Врховне команде да шаље српским новинама извештаје „који би као званични имали јаког уплива на ширу публику“. Навео је и „да би било врло корисно да Врховна команда шаље редовно спискове погинулих и рањених, са назначењем јединице у којој је убијени или рањени служио, као и места њиховог рођења“.²⁸ Зато је штаб Врховне команде 23. октобра наредио армијама следеће: „Придатим у штабу за страну кореспонденцију наредите да за јавност састављају детаљне извештаје о важнијим појединостима, као одликовања појединаца, отимање заставе, отимање позиција на јуриш, расположењу народа у новоослобођеним крајевима итд. Све шаљите Врховном штабу“.²⁹ Након шест дана, Штаб Врховне команде издао је ново наређење армијама у којем су одређена нова лица за обавештавање јавности и наведено као дужност „да јављају о свим успесима наше војске у току борби, одликовању појединаца, заробљавању непријатеља, профијанта, проласку кроз поједине крајеве и уласку у вароши, расположењу нашег и непријатељског становништва итд. Стављати их у могућност да буду довољно обавештени. За неизвршење биће сами одговорни. Све ово да буде подробније, у виду описа и да се шаље Штабу Врховне команде“.³⁰

Српска војска у току Првог балканског рата није могла у потпуности да се придржава свих тих наређења. Број ратних дописника био је велики а поједини страни новинари су и без легитимација стизали до нижих јединица. Штаб Врховне команде јављао је да нема више

²⁷ Исто, к. 156, ф. 6, док. 4. Издајамо: „У току предстојећег рата у близини војске налазиће се изванредан број страних и наших новинарских извештача ... Као спољни знак они ће имати тробојку на десној руци, а сем тога сваки ће имати пропусницу снабдевену жигом Врховне команде... Према њима треба бити предусетљив у сваком погледу, али ће команданти, према приликама, сами решавати докле им се може дозвољавати приступ... треба их груписати уједно, па им из штаба дати по једног од оних који су одређени за страну кореспонденцију. У погледу смештаја и исхране указивати им све помоћи у границама могућности. Поред цензуре у Врховној команди, имаће своју цензуру и сасвим засебне колоне. Све депеше и писма која говоре о војци и њеним операцијама, фотографије и крокије не може ни једна телеграфска или поштанска станица отправљати ако нису снабдевене жигом Врховне команде или дотичне више команде. Лажне вести и све што би нашу војску компромитовало не жигосати... Сем новинарских извештача налазиће се на војишту и страни војни аташеи. У погледу предусретљивости и указивања помоћи за њих важе исте напомене. Сем тога, они ће имати и своје пратиоце официре, који ће добити потребна упутства...“

²⁸ Исто, к. 17, ф. 3, док. 1.

²⁹ Исто, док. 18.

³⁰ Исто, к. 19, ф. 6, док. 4.

простора за смештај страних новинара и војних представника, па су председник Министарског савета или његов заменик интервенисали да се обезбеди прихват за поједине високе официре савезничких земаља. Војна штампа није цензурирана, осим што је спречавано отицање неповољних информација. Зато је званично уведена цензура ПТГ саобраћаја, 23. октобра 1912, Правилником за поштанску службу у рату, на основу чл. 23 Устава и Закона о уређењу војних пошта из 1876. године.

Уочи и за време Другог балканског рата настала је потреба за потпунијом применом појединих облика војне цензуре штампе, посебно због појединих аустро-угарских новинара и дипломатско-конзуларних представника и домаћих дописника. Наиме, морало се парирати бугарској пропаганди против српске војске, што је најчешће чињено демантима. У српској војсци убрзо су се прикупили докази о стварним злочинима бугарске војске, претежно о масакрирању српских рањених официра који су најдубље продирали у бугарске положаје. То су били, у већини случајева, официри учесници Мајског преврата или чланови организације „Уједињење или смрт“. Такви прикупљени документи нису објављени. Једино је, али непотпуно, описана погибија потпуковника Радомира Аранђеловића, команданта 4. прекобројног пука (22. јул, Говедарник).

Организација и органи војне цензуре штампе Србије у периоду 1915–1918. године

На почетку Првог светског рата у појединим деловима Србије долазило је до ширења панике и одливања тајних војних података. Врховна команда је предузела мере против тих појава и захтевала од Министарског савета да се спречи објављивање војних података који су негативно утицали на војне операције.³¹ На основу тога, Министарски савет је 22. августа 1914. донео одлуку да министар унутрашњих дела нареди увођење цензуре штампе, у ствари, да полицијске власти не дозволе објављивање војних информација које су сматране „недопуштеним публикацијама“ из чл. 39 Закона о штампи.³² Цензура ПТГ саобраћаја у рату која је регулисана наведеним правилником из 1912. године проширена је Наредбом за телеграфске, телефонске, поштанске службенике и лица која су војном влашћу одређена за цензуру у телеграфским надлештвима.³³ Наредбу су потписали министри грађевина и војске.

³¹ Цензура штампе увођена је у Србији у време ратова вођених 1876–1878, 1885–1886. и у току Тимочке буне 1883. године.

³² „Српске новине“, бр. 177, 12. август 1914, стр. 1; „Српски војни лист“, 1914, стр. 756–758.

³³ „Српске новине“, бр. 177, 12. август 1914, стр. 2; „Српски војни лист“, 1914, стр. 754–756.

Почетком 1915. године, због ратних прилика, било је неопходно да се и у Србији организованије спроводи цензура штампе, што је већ чињено у другим демократским земљама у току тог рата. Зато је регент Александар, врховни заповедник српске војске, на предлог министра војног, 28. априла (11. маја) 1915. донео Уредбу о војној цензури за време рата.³⁴ Законски основ за доношење уредбе пронађен је у чл. 41 Закона о устројству војске. Према Уредби, циљ војне цензуре било је спречавање саопштавања и ширења вести које је могао да искористи непријатељ или које су могле да изазову узнемиреност или незадовољство у земљи и војсци. Цензура се односила на: преписку, поштанске пошиљке (пакети, штампане ствари итд.), телефонске разговоре, фотографије и филмске траке и домаћу и страну штампу. Конкретније су одређене „недопуштене публикације“ (чл. 5), регулисана је војна цензура, њен рад и контрола итд. Уредба је допуњена 23. августа 1915,³⁵ тако да су и телефонски разговори народних посланика били дозвољени само под цензуром.

Цензура је организована посебно на војишном делу територије а посебно на осталом (позадина) делу територије земље. Постојала су два руководећа органа цензуре – главне цензуре: једна је била у седишту Владе за цензуру у позадини, а друга у седишту Врховне команде за цензуру на војишном делу територије. Обе главне цензуре имале су поштански, телеграфско-телефонски и новинарски одсек. На челу војне цензуре на војишном делу био је шеф Обавештајног одсека Операцијског одељења Врховне команде. У позадини је шефа главне војне цензуре постављао министар војни и непосредно му давао наређења и упутства у вези с цензуром за војне интересе, док је упутства везана за цензуру спољнополитичких питања примао од министра иностраних дела. Министар војни постављао је шефове одсека главне цензуре у седишту Владе. На војишном делу шеф Поштанског одсека био је инспектор војних пошта, шеф Телеграфско-телефонског одсека – шеф Војног телеграма, а Новинарског одсека – шеф Ратног пресбиороа Обавештајног одсека Операцијског одељења Врховне команде. Руководиоци главних војних цензура имали су иста права и овлашћења као и команданти бригада, а шефови одсека као команданти пукова, с обзиром на значај цензуре и одговоран рад бројних цензорских службеника.

Министар војни је два дана након доношења Уредбе прописао поверљив Упут за војне цензоре (ФБО бр. 19. 229) којим су конкретније регулисани рад и контрола органа војне цензуре. На пример, издавање одобрења домаћим и страним ратним дописницима за слање новинарских прилога својим редакцијама, начин цензурисања прило-

³⁴ „Српски војни лист“, 1915, стр. 258–267, а првобитни текст са погрешкама штампан је у претходном (11) броју, стр. 196–206.

³⁵ Исто, 1915, стр. 62.

га, и друго.³⁶ Број цензора на свакој ПТТ станици зависио је од јачине саобраћаја, јер рад цензора није смео да кочи правилан, уредан и брз саобраћај. На пример, у Главној пошти Врховне команде 31. октобра 1917. био је 31 цензор, са шефом резервним капетаном 1. класе.³⁷ Цензуру домаће штампе обављали су на војишном делу шеф Ратног пресбириа са својим људством, а у позадинском делу – надлежне полицијске власти.

Шеф главне војне цензуре и шеф Обавештајног одсека Операцијског одељења ВК издавали су одобрења ратним дописницима домаћих и страних листова за слање дописа својим редакцијама и регулисали сва питања у вези с цензурисањем њихових дописа (време, место и начин). Задржане новине и друге штампане ствари евидентирале су у посебно одређеним књигама у главним цензурама. На пословима цензурисања штампе у компликованијим случајевима непосредно су ангажоване и највише војне личности – министар војни и начелник штаба Врховне команде. На пример, начелник Штаба ВК у априлу 1918. није одобрио Уредништву листа „Велика Србија“ да штампа говор народног посланика Уроша Ломовића³⁸ у Народној скупштини у вези са страдањем српских регрута крајем 1915. године, с образложењем да би тај прилог у тадашњој ситуацији негативно утицао на морал српске војске. Поред тога, начелник Штаба ВК обратио се министру војном са молбом да се спречи штампање тог и сличних говора у „Српским новинама“ док не наступи повољнија ситуација, будући да су се „Српске новине“ делиле војницима и на најистуренијим положајима.³⁹ Након тога, у „Српским новинама“ до пробоја Солунског фронта, септембра 1918, нису објављени ниједан говор народних посланика или стенографска белешка са заседања Народне скупштине.

*

* *

Основни разлог за однос српске војске и њених припадника са јавношћу било је јачање одбрамбене и војне моћи државе, са тежиштем на моралној снази. Однос преко војне штампе био је коректан и културан, и строго у границама надлежности војске. Само је мања

³⁶ И остали прописи допуњавани су или мењани према одредбама Уредбе о војној цензури за време рата.

³⁷ АВИИ, Пописник 3, к. 52, ф. 7, док. 27.

³⁸ Адвокат из Горњег Милановца и члан Главног одбора Радикалне странке.

³⁹ Зато је начелник Штаба ВК упозоравао: „Ако г. Министар војни ма из којих разлога у овоме не би успео, те овај говор, као и други њему слични, буде штампан у званичним *Српским новинама*, бићу принуђен да, у интересу одржања што бољег морала код трупа, обуставим растурање тих бројева по јединицама и установама оперативне војске, чиме би се ускратила војницима доста значајна лектира, поред *Ратног дневника*, а командама и установама службена саопштења и објаве...“ (АВИИ, П-3, к. 104, ф. 6, док. 8, писмо Обр. 25.520 од 20. маја 1918).

група официра, извршилаца Мајског преврата, преко листа „Војска“ у двадесетак случајева пређала противнике, од којих је већина касније, за време окупације Србије, сарађивала с окупатором (постали су руководиоци у окупационом апарату итд.)

Своја знања из области војске и политике српски војни писци су примењивали, превасходно, у пракси. Уочавали су и прогнозирали опасности за своју државу, ангажованим писањем учествовали су у артикулисању и популаризовању основног државног циља (ослобођење, уједињење и напредак свог народа) и указивали на савезништва и, још више, на војску као главно или једно од најглавнијих средстава за остваривање тог циља. Знајући да војна моћ државе увелико зависи од њене унутрашње политике, ангажовано су писали о елементима унутрашње политике од којих је тада највише зависио напредак српске војске. Увиђајући многе негативности у својој држави, указивали су се на њих и давали предлоге за њихово отклањање. Непосредно су се ангажовали, као људи од пера, преко штампе, али и у непосредним активностима које су им биле допуштене, а највише у витешким удружењима. Наиме, бројни официри – војни писци и сарадници војне штампе били су ангажовани у раду соколских друштава, стрељачких дружина, Народне одбране, Добровољачке дружине, Друштва за сузбијање алкохола, Кола јахача итд. Такође, основали су Олимпијски клуб и организовали прво учешће спортиста Србије на олимпијским играма (Стокхолм, 1912).

Ангажовано писање српских војних аутора није смањило њихову објективност. Способност предвиђања будућих догађаја и предлагања одговарајућих активности својој држави било је резултата и општег образовања српских официра, чије је оспособљавање било првенствено усмерено ка пракси.

Званични издавачи војне штампе пружали су јавности информације о скоро свим делатностима српске војске и омогућавали јој демократску контролу војске. У току ослободилачких ратова 1912–1913. и 1914–1918. године, када је издавала, са прекидима, само три листа, српска војска је организовала обавештавање јавности преко лица за кореспонденцију, домаћих и страних ратних дописника, страних војних представника и Ратног пресбиороа, са делимичном цензуром штампе до маја 1915, када се приступило организованој војној цензури штампе као у осталим зараћеним земљама.

Међународно ратно и хуманитарно право

Проф. др Драган Јовашевић*

После више деценија, југословенска општа и стручна јавност добила је прилику да се подробно, стручно и аргументовано обавести о основним питањима, принципима, појмовима и институтима изузетно значајних грана међународног права, као што су: право оружаних сукоба, међународно ратно право, међународно хуманитарно право и међународно кривично право. Иако је реч о разноврсним гранама права, њихову основу чини везаност за време рата, оружаног сукоба и окупације, односно за заштиту правног положаја различитих категорија учесника у тим збивањима, као што су цивилно становништво (посебно жене и деца), ратни заробљеници, рањеници, болесници, санитарско и верско особље. Многа, и то најзначајнија питања везана за те гране међународног права обрађене су у књизи др Зорана Вучинића.

Иако назив овог уџбеника, како у уводу сам аутор квалификује своје дело, гласи *Међународно ратно и хуманитарно право*, његова тематика је знатно обимнија. Наиме, Вучинић је изложио систематски целокупну материју из области права оружаних сукоба, међународног ратног права, међународног хуманитарног права и основа међународног ратног права. Наравно, и област хашког права, као и женевског права, које су иначе садржане у хашким, односно женевским конвенцијама, саставни су део књиге и садржински су чврсто повезане с осталом материјом.

Целокупна материја, после увода, подељена је на два дела. Први део је мањи по обиму, и обухвата теоријско и практично разматрање три велике области: „Решавање међународних спорова и примена оружане силе у међународном праву“, „Решавање међународних спорова“ и „Примену оружане силе у међународном праву“.

У првом делу углавном је изложена материја веома значајне гране међународног јавног права – право оружаних сукоба. Наиме, у историји људске цивилизације стално је било периода са већим или мањим међународним споровима, који су каткада прерасли у суко-

* Књигу аутора др Зорана Вучинића *Међународно ратно и хуманитарно право* објавио је Војноиздавачки завод 2001. године.

бе између две или више држава. Стога се на међународном плану рано уочила потреба да се поставе, развију, примењују и усаврше разноврсни механизми решавања спорова између држава. Тако за све међународне спорове постоји мирно и принудно решавање, а аутор детаљно и аргументовано разматра обе врсте тих средстава.

Од средстава за мирно решавање спорова између држава др Вучинић разматра следећа средства: непосредне дипломатске преговоре, добре улоге и посредовање, анкетне комисије, поступак пред Организацијом уједињених нација, арбитражу, Међународни суд правде у Хагу и Међународни суд за право мора. Када та средства не могу да дају резултат и да доведу до разрешења спорне ситуације између држава, међународно право предвиђа различите инструменте, односно средства за принудно решавање спорова међу државама. У оквиру тих средстава посебно су разматрани реторзија, репресалија и рат. У вези с ратом, аутор је посебну пажњу посветио анализи појма, карактеристикама, класификацији, узроцима и ограничењима, али и забрани рата као крајње нехуманог средства за решавање међународних спорова.

Треће питање о којем аутор говори у првом делу своје књиге односи се на примену оружане силе у решавању међународних спорова. Примена оружане силе може двојачко да се испољи, и то као правно недозвољена и правно дозвољена примена оружане силе. У оквиру недозвољене примене силе детаљно су разматрани појам, облици, карактеристике и правна природа агресије, као и оружане интервенције, док су у оквиру правно дозвољених средстава разматране самоодбрана и колективна одбрана, којима су легалитет и основа дати управо одговарајућим правним актима Организације уједињених нација.

Други део књиге, под насловом „Међународно ратно право“, знатно је обимнији, богатији по броју карактеристичних теоријских и практичних схватања из домаће и, још више, иностране литературе. Иако је реч о грани јавног и међународног права која има суштински значај за сваку државу, иако је то право старо неколико векова, ипак су ту област још увек недовољно проучавали југословенски аутори из правних, политичких, хуманистичких, безбедносних и војних наука. Зато се овај уџбеник јавља у право време не само због обухваћене проблематике и коришћене литературе већ и због оригиналних схватања аутора. Тај део, заправо, чини излагање о посебној врсти међународног јавног права – међународном ратном праву, које обухвата и међународно хуманитарно, а та права регулишу, правно уређују и санкционишу положај, правни статус и заштиту појединих категорија лица, као што су цивилно становништво, посебно деца и жене, ратни заробљеници, рањеници, болесници, санитетско и верско особље.

Као што је обичај у уџбеничкој литератури, др Вучинић своје излагање започиње општим питањима везаним за међународно ратно право. У оквиру те главе размотрени су појам и карактер, односно

правна природа те гране права (као део међународног права у општем смислу и као систем правила), субјекти међународног права, извори тог права (у 19. веку, између два светска рата и после Другог светског рата), обавезујућа снага ратног права и, посебно значајно и у пракси спорно, питање принципа војне потребе.

У другој глави се говори о почетку и завршетку рата. Та два временска периода имају велики значај јер се на основу њиховог правилног и потпуног одређивања може одредити и питање када почиње а када престаје примена међународног ратног права. Везано за почетак рата, аутор је посебну пажњу посветио питањима објаве рата и ратном стању, односно када је реч о завршетку рата говори се о мировним уговорима (билатералним или мултилатералним), једностраном формалном акту и заједничкој декларацији. За време трајања рата многа су права и, још више, обавезе предвиђене међународним актима за оружане снаге зараћених земаља. Стога је знатну пажњу аутор морао да посвети питањима везаним за појмове и институте везане за зараћене снаге, као што су карактеристике оружаних снага и припадника тих снага, и правном статусу појединих учесника у оружаном сукобу на страни зараћених страна (шпијуни, страни држављани и страни плаћеници – пси рата).

Аутор је у наредним излагањима обрадио питања везана за подручје ратних операција и правила о средствима и начинима за вођење рата (посебно је узео у обзир оружје за масовно уништавање), као и значајна питања везана за ограничење и забрану у вези с ратовањем. Наравно, нема рата и оружаног сукоба а да се у правилима о њиховом започињању и вођењу не предвиђају одређена пажња и уређивање правног положаја одређених категорија лица и њихова заштита. Аутор, стога, разматра питања везана за лица која су заштићена у оружаном сукобима, а то су цивилно становништво, рањеници, болесници, ратни заробљеници, интернирана лица, цивилна заштита, новинари, верско и санитетско особље, и лица која према женевским конвенцијама не уживају заштиту. То су категорије које за време ратних сукоба уживају посебну врсту правне заштите, а аутор је указао на специфичан положај и потребу појачане правне заштите тих категорија лица, посебно деце, жена и неких категорија лица.

Правила поморског ратовања – њихов појам, карактеристике, развој и остале специфичности у односу на сувоземно ратовање аутор разматра у следећој глави и на специфичан начин наглашава питања везана за средства и начине ратовања, као што су употреба подморница, подморских мина и торпеда, право заплене ствари, контрабанда и поморска блокада. Затим следи излагање о правилима ваздушног ратовања и о ратној окупацији.

Односи између страна у сукобу и правила о неутралности заузимају посебно место у књизи. При разматрању тих питања др Вучинић

је навео бројна питања везана за институт парламентарара и појам, права и обавезе неутралних држава на копну, мору и у ваздушном простору. За разлику од рата и оружаног сукоба између две или више држава, међународно право у одређеним случајевима и под одређеним условима примењује се и у ситуацији унутрашњег оружаног сукоба.

У свим досадашњим излагањима из области међународног ратног права говори се о правилима за поједине учеснике у тим ситуацијама. Но, у случају кршења тих правила о започињању, вођењу и окончању ратних сукоба међународно право предвиђа за поједине субјекте и правила о одговорности. Стога су првенствено разматрани појам, врста, основа, правна природа и карактеристике одговорности за те повреде. Та одговорност може да се разликује од политичке, правне, моралне и материјалне одговорности. Питање одговорности за повреде међународног права аутор разматра са два аспекта: одговорности државе и одговорности појединца. Последњих година у стручној и општој јавности посебно се поставља питање о кривичној одговорности за повреду правила међународног права. То је субјективна одговорност, пре свега, највиших политичких и војних руководилаца. Питање је сада посебно актуелизовано због рада Међународног трибунала за суђење лицима одговорним за почињене ратне злочине на тлу СФРЈ почев од 1991. године, са седиштем у Хагу. И коначно, вишедценијски напори међународне заједнице да се успостави један стални међународни судски орган који би водио поступак за утврђивање одговорности за повреде међународног ратног права уродили су плодом јула 1998, када је на Дипломатској конференцији у Риму усвојен Статус Сталног међународног кривичног суда, са седиштем, такође, у Хагу.

Као извори за писање књиге наведено је више од 138 различитих књига, монографија и научних и стручних чланака из домаће и иностране литературе. Аутор је тако успео да на једном месту систематизовано и комплексно наведе целокупну материју везану за ту изузетно значајну област у оквиру међународног јавног права – међународно ратно и хуманитарно право. На тај начин је на једном месту заокружена проблематика те веома значајне гране права које, између осталог, у први план ставља заштиту основних слобода и права човека и грађанина, или оно што се популарно назива људским правима, која спадају у природна, универзална, фундаментална човекова права неотуђива од његове личности.

Материја у овом уџбенику обрађена је на начин приступан широком кругу читалаца. Само у неким поглављима излагање аутора прелази уџбенички приступ – када коментарише одређена питања, проблеме и институте те гране права. Значајан простор, при томе, др Вучинић је посветио и питањима која, истина, нису тесно повезана са том области права али се са њом непосредно додирују.

У зналачком посматрању материје међународног ратног и хуманитарног права аутор је вешто користио сву расположиву домаћу и инострану правну литературу, као и изворна међународна правна акта, првенствено ОУН, трудећи се да на систематичан, теоријски и практично употребљив начин интерпретира предмет свога проучавања. При томе је узимао у обзир међународноправну ситуацију наше земље као новопримљеног члана Уједињених нација. Уџбеник под називом *Међународно ратно и хуманитарно право* писан је једноставним стручним правничким језиком, лаким и допадљивим стилом, што га чини изузетно погодним за разумевање те материје, што је посебно значајно, будући да је то једини уџбеник у вези с том актуелном проблематиком.

Књига је намењена постојећем и будућем кадру одбране и безбедности земље, пре свега активним припадницима војске и полиције, затим ученицима и студентима основних и последипломских студија на војним школама и академијама, институцијама полицијског образовања и студентима правних факултета и Факултета цивилне одбране. Но, уџбеник ће задовољити и знатижељу свих осталих који су заинтересовани за наведене области међународног права.

Nation and State

by Nebojša Čović, Ph.D.

The warnings of the reasonable ones forwarded to confronted parties that after the wars they were going to wage they would sit again together at the same table addressing the same issues – of peoples living one by another – have made no impact either on the so-called elites, or on national institutions, or on the electoral body. The predominance of the reasonable ones has not yet been secured even today. But, as the historians remind, after the lost wars, people usually turn to reason. Pursuing sure joining to the developed world, which they belong to geographically but not economically and politically, Serbia and Montenegro have started to make it effective through reasonable means.

Since October 5, 2000, the issue of the security sector reform, including civilian control of the military, has been often and justifiably raised. In the field, where political and security actors work together to handle serious consequences of the war, separatism, terrorism, and deeply-rooted historical and current ethnical divisions and conflicts, there has been apparently more understanding of what is meant by the security sector reform and the national security policy in spite of adverse influence of parties' distinctions. In order for the conflict to be successfully prevented and managed, it is necessary for all parties in the South of Serbia and in Kosovo and Metohija to resort to new political and diplomatic skill, impartiality, changed way of thinking and actions. All three parties (Serbian, Albanian and international) have to make up their minds, to prove so in their political activity, and to persevere in it. Namely, the security sector reform has truly started in the South of Serbia with a different treatment of international forces in Kosovo and Metohija and a different approach to managing new and old traumatic issues after the aggression against the Federal Republic of Yugoslavia.

Nation and State is a title of a book soon to be published by "Liberpress", written by Mr. Nebojša Čović, Vice Prime Minister of Serbia and the Chairman of the Coordination Center and the Coordination Body of the Serbian and Yugoslav Governments. By courtesy of the author, we are able to present the readers of "Vojno delo" a portion of this very significant book prior to its going public. Nine papers that we are publishing herewith refer primarily to the security issues of the Southern Serbia and Kosovo and Metohija that have been managed by the Coordination Body and the Coordination Center, and to possible ways of their settlement.

Compulsory Military Service and Alternative Way of Doing the Military Service

by Lt. Colonel Milivoje Rosić, M.A.

The compulsory military service is defined as a set of rules and procedures relating to the involvement of conscripts in the training, preparation, and the country's defense.

The system of the compulsory military service encompasses the structures of the military and the society, which only together guarantee its realization. The compulsory military service functions also as an instrument of the logistic system, supplying trained officers and soldiers to fill up the peacetime and war units.

The development and building-up of the system of the compulsory military service are not spontaneous and impulsive activities, but planned, directed, and adjusted to the country's needs and resources. The paper discusses the functioning of the compulsory military service system in normal circumstances, and the impact of an alternative way of doing the military service on the system as a whole.

Two Military Revolutions in the Second Half of the 20th Century

by Colonel Todor Mirković, Ph.D., (Ret.)

Two military revolutions (nuclear and information ones) developed within a period just a bit longer than fifty years (1945-2000).

Harnessing the nuclear energy and applying it in the military have constituted a true revolution in the military (but not economical and social) domain: it has had a strong impact on the organization of the military and the views of its employment in eventual nuclear war or a war involving the use or the threat of use of nuclear weapons. The changes in the world's ratio of powers and (particularly) in geopolitical and geostrategic environments, as well as the development of new military technologies, have pushed nuclear strategy aside, but, as the author says, not as well the threats of possible nuclear exchange in the changed international environment.

Mass introduction of new information-technology-based war means into the armed forces of developed countries resulted in another military revolution over the last quarter of the 20th century. Changes in the views of war and ways of waging the war, created under the influence of those means, and in changed international environments, are objectively bigger and more far-reaching than the changes caused by nuclear weapons. The development and the application of the American information war strategy, the author underlines, constitute a critical change as related to classical military thought of the 19th century and the first half of the 20th century. This strategy, referred to also as the strategy for the 21st century in

the U.S. military writings, may well shape the military thinking in general or, at least, during the first decades of the 21st century.

International Database on Terrorists

by Colonel Milan Mijalkovski, Ph.D., Prof.

The paper deals with the issue of terrorism as a serious threat to modern world and points out that the evil is disseminated primarily because certain non-state terror subjects, covertly or publicly supported by some states, have succeeded in creating their own nets in the territories of many countries and continents. Simultaneously, they have proved to be very coordinated and efficient in threatening the world's peace and security.

On the basis of this international stamp of terrorism and the knowledge of the model of collective defense against terror being more effective than an individual model, notably the model of a single country's anti-terrorist struggle, and by revoking the contents of the 1373 U.N. Security Council Resolution of September 28, 2001, obligating all states to commit themselves unyieldingly to suppress all forms of terror regardless of the reasons of their exponents, the author stresses that the establishment of an international database on terrorists is indispensable. He believes that such a base, the possible contents of which is detailed in the paper, might well advance the defense against this brutal violence.

Strategic Turns

by Colonel Božidar Forca, M.A.

In this paper the author discusses changes in strategies (general, national security, and military ones) that he refers to as strategic turns. Based on an analysis of interests and goals, principles, forces and implementation methods of strategies, he reviews these turns both in the most developed countries and in small ones, and suggests possible solutions for our theory and practice.

The author's assertions on the mentioned strategic turns, among which some are coming in sight, some are being projected, and some are being implemented in practices of the early 21st century, are generally presented.

Public Relations of the Serbian Military through Military Publications after the May Coup until 1918

by Colonel Velimir Ivetić, M.A.

The paper explains the relations of the Serbian military and its members (active and reserve) with the public through formal and private military publications in the period from 1903 to 1918, when Serbia's public

was an important element of political decision-making process, of the control of state authorities and other forms of democratic life, as well as of the military and defense policies. This was a period of major peacetime and war developments and processes in Serbia and, hence, the major reason for intensifying the public relations of the Serbian military and its members was to strengthen the country's defense and military powers. In addition to basic features of public relations covered by six major military magazines and newspapers (three formal and three private ones), out of twenty-one that were published at that time, the author also presents basic data on public information process during the wars of 1912–1913 and 1914–1918, and on organizations and bodies of the military censorship of the press in Serbia from 1915 to 1918.

Nation et Etat

Dr Nebojsa Covic

Avertissements des raisonnables aux parties en conflit que l'on doit, après la guerre en cours, se mettre à table et discuter les mêmes questions – comment les peuples habitant les uns près des autres peuvent demeurer – n'avaient pas leurs échos auprès des élites, non plus des institutions nationales, ni parmi les électeurs. La majorité des raisonnables est assurée aujourd'hui. Cependant, comme les historiens avertissent, après les guerres perdues, les gens commencent, enfin, se tourner vers la raison. Recherches faites concernant la jonction au monde développé, ce que la Serbie et le Monténégro représente la raison géographique, mais pas tellement économique et politique, commence à se réaliser par des moyens raisonnables.

Dans la période après le 5 octobre 2002, on pose souvent une question des réformes du secteur de la sécurité y inclue le contrôle civil de l'armée. Sur le terrain, là où les acteurs politiques de sécurité travaillent ensemble durant la résolution des divisions ethniques et des conflits, on a eu, semble-t-il, malgré l'influence négative des différences des parties politiques, plus de compréhension pour la réforme du secteur de la sécurité et pour la politique de sécurité nationale. Pour faire une prévention avec succès et pour réaliser un contrôle efficace du conflit, il est indispensable que toutes les parties concernées sur le Sud de Serbie et sur Kosovo et Metohija changent la façon de réflexion et d'action. Pour réaliser une telle approche, toutes les trois parties concernées (serbe, albanais et internationale) doivent décider et montrer sa volonté de durer. Réformes du secteur de la sécurité déclenchées au sud, comprennent une relation différente avec les forces internationales au Kosovo et Metohija et une nouvelle approche aux problèmes à résoudre après l'agression contre la RF de Yougoslavie.

Nation et Etat est le titre du livre de Nebojsa Covic, président adjoint du Gouvernement de Serbie et Président du Centre de coordination et du Corps de coordination des gouvernements de Serbie et de Yougoslavie. Le livre va sortir de l'impression prochainement par soin de l'éditeur „Liberpres“. Grâce à la volonté de l'auteur, nous sommes en possibilité d'offrir aux lecteurs de „Vojno delo“ une partie de textes de ce livre très important avant sa parution dans les librairies.

Neuf textes que nous éditons sont en relation avec les problèmes de sécurité au sud de Serbie et sur Kosovo et Metohija, ainsi que les façons

possibles de leurs résolutions ce que présente l'objet de travail du Centre et du Corps de coordination.

Service militaire et service alternatif

Mr Miliwoje Rosic, Lieutenant-Colonel

Le service militaire est défini comme un recueil des règles et des actions qui sont en rapport avec l'engagement des recrutés durant l'entraînement, les préparatifs et la défense du pays.

Système de service militaire est formé par les structures de l'armée et de la société, qui comme un entier, assurent son réalisation. Service militaire, aussi, est un instrument dans le système logistiquede corps des soldats et des autorités, comme une ressource de laquelle on fait complet des unités de guerre et de paix.

Développement et surconstruction du système de service militaire ne peut pas être réalisé de façon spontanée mais par une action planifiée, dirigée et coordonnée avec le système de service militaire dans des conditions normales parallèlement avec le service alternatif comme la partie integrante du système.

Deux révolutions militaires durant la deuxième moitié du XX siècle

Dr Todor Mirkovic, Colonel en retraite

Deux révolutions militaires (nucléaire et informatique) sont nées dans la période de cinquante ans (du 1945 au 2000).

Le contrôle de l'énergie nucléaire et son application militaire représentent une vraie révolution dans le domaine militaire (une enlue économie et société): cela a été une influence puissante sur l'organisation de l'armée et sur les points de vue son emploi durant une guerre éventuelle nucléaire ou durant une guerre avec la menace de l'emploi de cette arme de décision. Les changements dans le domaine des rapports des forces dans le monde et (surtout) concernant les conditions géopolitiques et géostratégiques, ainsi que le développement des nouvelles technologies militaires, ont fait que la stratégie nucléaire soit poussée à côté mais, d'après l'auteur, non définitivement le danger de l'emploi de l'arme nucléaire dans les conditions internationales changées.

Modernisation en masse de moyens militaires techniques basées sur la nouvelle technologie dans le domaine de l'informatique, a mené vers une nouvelle révolution militaire durant le dernier quart du XX siècle. Changements des points de vue concernant la guerre et la façon de la mener, dûs sous l'influence de ces moyens et dans les conditions internationales changées, objectivement, sont plus grands que ces changements dûs

l'influence de ces moyens et dans les conditions internationales changées, objectivement, sont plus grands que ces changements dus sous l'influence de l'arme nucléaire.

Développement et application de la stratégie américaine de la guerre informatique, souligne l'auteur, fait le changement principal par rapport à la pensée militaire classique du XIX et de première moitié du XX siècles. Cette stratégie, qui est marquée dans les textes américains comme la stratégie du XXI siècle, probablement va former la pensée militaire en général ou, au moins, durant les premières décennies du XXI siècle.

Base internationale des données sur terroristes

Prof. Dr Milan Mijalkovski, Colonel

Dans cet article on montre le problème de terrorisme comme le danger sérieux contre l'humanité moderne et on souligne que ce mal est répandu premièrement à cause de fait que certains sujets non-étatiques, appuyés secrètement ou publiquement par certains Etats, ont réussi de créer un réseau à part sur les territoires de plusieurs Etats et même continents. En même temps, ils montrent une coordination et efficacité importante dans le processus de menace de la paix et de sécurité mondiale.

Auteur, à la base de telle explication internationale du terrorisme et du connaissance que le modèle de défense collective est plus efficace que le modèle de défense individuelle, fait appel à la Résolution numéro 1373 du 28 septembre 2001. du Conseil de sécurité des OUN, qui oblige les Etats de s'engager sans merci dans le combat contre le terrorisme de toute forme, sans tenir compte des motifs, ce que montre la nécessité de création d'une base globale des données sur terroristes. Auteur estime que l'emploi de cette base, dont le contenu est montré en détail, on peut moderniser la défense contre ce type de violence brutale.

Virages stratégiques

Mr Bozidar Forca, Colonel

Auteur étudie les changements dans les stratégies (générale, de sécurité nationale, militaire) qu'il baptise de virages stratégiques. Se basant sur analyses des intérêts et des buts, des principes, de la force et des façons à réaliser les stratégies différentes, ainsi que leurs éléments, il les examine en les touchant dans les pays les plus développés, mais aussi dans les pays pauvres et en même temps il offre les recommandations pour notre théorie et la pratique.

Il montre ses conclusions au niveau général soulignant que certains des virages sont visibles, certains sont projetés, certains doivent se réaliser au début du XXI siècle.

Rapports de l'armée serbe avec le public par intermédiaire de la press après le coup d'état et jusqu'à l'an 1918

Mr Velimir Ivetic, Colonel

Dans cet article on explique la rapport de l'armée serbe et ses hommes (actifs et de reserve) par intermédiaire de la presse privée ou officielle envers le public dana la période de 1903 a 1918, quand le public en Serbie a été un élément important de la prise de décision politique, du contrôle du pouvoir et des autres formes de la vie démocratique, ainsi que de la politique militaire et de défense. Durant ce temps, on a vu se dérouler les événements importants concernant la paix et la guerre, les processus différents ce que présentait un fait fondamental pour l'armée d'intensifier les rapports avec le public sur le champ de renforcement du pouvoir militaire et de défense. Sauf cela, il y avait six journaux – revues (trois officiels et trois privés) d'un total de vingt et un, et auteur mentionne les données concernant les messages traitant les guerres (1912–1913 et 1914–1918) et organisation de censure militaire de la presse en Serbie (1915–1918).

Die Nation und der Staat

Dr Nebojša. Čović

Die Wahrungen von Vernünftigen zu den Streitseiten, daß sie nach den geführten Kriegen wieder am Tisch nebenbei zusammensetzen and auf die selben Fragen beantworten werden – wie es die Völker anbei leben können – hatten kein Echo weder bei der so gennante Elite noch bei den nationalen Institutionen und Wähler.

Das Vorherrschen von Vernünftigen wird heutzutage auch nicht versichert.

Aber, wie es die Geschichtsforscher warnen, die Menschen wenden sich nach dem verlorenen Kriegen doch zur Vernünft.

Die Suche nach dem Anschluß zur entwicklenten Welt, zu deren Serbien und Monte Negro geographisch gehöre, aber wirtschaftlich und politisch jedoch nicht, wird anhand Vernünft realisiert.

In Periode nach dem 5. Oktober 2000 wurde oft und berechtigt die Frage der Reform von dem Sicherheitssektor gestellt, wobei die zivile Kontrolle der Armee eingerechnet wurde. Es war unterwegs, wo Politische – und Sicherheitsteilnehmer zusammen an der Lösung einer schweren Folgen des Krieges, des Separatismus, des Terrorismus und tiefen historischen und aktuellen ethnischen Unterschiede und Konflikten arbeiteten und neben einem negativen Einfluß der Unterschiede in Partei, scheint es, mehr Verständnis für die Reform in einem Sektor für Sicherheit und für die Politik, die nationale Sicherheit umfasst.

Wegen eines erfolgreichen Preventon und der Führung bei dem Konflikt wäre notwendig die beide Seiten im süden Serbiens und im Kosovo und Metohija zu einer neuen politischen und diplomatischen Fertigkeiten, zur Meinungsänderung und neuen Handlungen zu zulaufen.

Für solchen Eintritt sollen alle drei Seitech (serbische, albanische und internationale) eine Entscheidung treffen um das bei politischen Handlungen zu zeigen und bei dieser auch bleiben.

Es wurde nämlich eine Reform im Versicherungssektor in süden Serbien richtig angefangen, und zwar durch einer anderen Verhältnis zu den internationalen Kräfte in Kosovo und Metohija und durch eine neue Aussicht zur Lösung von neuen und alten Probleme nach der Agression an SRJ.

Die Nation und der Staat ist der Buchtitel des Buches von dr Nebojša Čović, dem Vizepräsident der serbischen Regierung und dem Präsident des Koordinierungszentrum und der Körperschaft bei der Regierung SRJ und RS, das nämlich im Verlag „Liberpresa“ heraus gegeben solle. Anhand Entgegenkommen des Autors, sind wir in der Lage einen Teil dieses wichtigen Buches an die Leser „Vojno dela“ vor dem Erscheinen zu übermitteln.

Neun Texte, die wir hier herausbringen, beziehen sich vor allem an die Probleme der Sicherheit im Süden Serbiens und in Kosovo und Metohija, womit die Körperschaft für die Koordinierung und Koordinierungszentrum sich beschäftigten und auf die mögliche Lösungen anzeigen.

Die Wehrpflicht und alternativer Militärdienst

Mr Milivoje Rosić, Oberstleutnant

Die Wehrpflicht definiert man wie eine Sammlung von Regeln und Verfahrens, die auf die Engagement der Wehrpflichtiger bei der Ausbildung, der Verbesserung und der Landesverteidigung sich beziehen.

Das System der Wehrpflicht wird von den militärischen und gesellschaftlichen Gemeinschaften aufgestellt, die erst wie eine Gesamtheit ihre Realisierung gewährleisten können.

Die Wehrpflicht wie eine Funktion betrachtbar, ist ein Instrument der Versicherung von ausgebildeten Vorgesetzten und Soldaten in logistischen System, als ein Resurs für die Besetzung der Friedens – und Kriegstruppen.

Die Entwicklung und der Anbau eines Systems von Wehrpflicht werden nicht spontan oder chaotisch durchgeführt, sondern sie werden geplant, eingerichtet und mit den Bedürfnissen und den Möglichkeiten des Landes in Einklang gebracht.

In dieser Arbeit wird die Tätigkeit des Wehrpflichtsystems in realistischen Bedingungen erörtert, wie auch der Einfluss des Militärdienst auf das gesamte System

Zwei militärische Revolutionen in der zweiten Hälfte 20 Jahrhundert

Dr Todor Mirković, Colonel in der Rente

Zwei militärische Revolutionen (nukleare und informatische) entstanden in einem Zeitabschnitt von mehr als 50 Jahren. (1945–2000). Das Einnehmen von Atomenergie und ihre Anwendung bei Militär kommen wie echte Revolution in einer militärischen Sphäre (jedoch nicht in wirtschaftliche und gesellschaftliche) vor: es hatte einen kräftigen Einfluss

auf die militärische Organization und auf die Ansichten über die Verwendung in einem eventuel Atomkrieg oder in einem in dem sie verwendet würde oder damit nur die Bedrohung machten würde.

Die Veränderungen zwischen Kraftbeziehungen in der Welt und (besonders) unter besondern geopolitischen und geostrategischen Bedinungen sowie die Entwicklung der neuen Technologien brachten dazu die nukleare Strategie zur Seite zu stoßen, aber wie der Autor meine, es schließt nicht mögliche Anwendung der Atomwaffen in den veränderten internationalen Bedinungen aus.

Massenhafte Einführung der Waffentechnik bei der Rüstung der Entwickelten durch neue, informatische Technologie führte zu noch einer militärischen Revolution in den letzter Viertel 20. Jahrhunderts. Ansichtsänderingen über Krieg und Kriegführung, die unter diesen geänderten Umständen und durch den Einfluß des Mittels entstanden wurden, sind größer und weitreichend, realistisch gesehen, von den Veränderungen, die unter dem Einfluß des Atomaffen bestanden worden sind.

Die Entwicklung und Anwendung amerikanischer Strategie eines informatischen Krieges, betont der Autor, macht eine wesentliche Änderung im Verhältnis zum klasichen Gedanke aus dem 19. Jahrhundert und aus der ersten Hälfte 20. Jahrnhundert. Diese Strategie, die in der militärischen Veröffentlichung der USA wie eine Strategie für 21. Jahrhundert bezeichnet wird, könnte wahrscheinlich militärische Gedanke bilden oder wenigstens in ersten Jahrzehnten 21. Jahrhundert.

Internationale Basis der Angaben über Terroristen

Prof. dr Milan Mijalkovski, Colonel

In Artikel wurde auf das Problem des Terrorismus hingewiesen und zwar wie auf die ernsthafte Drohung der modernen Menschheit und es wurde auch betont, daß es ein sehr ausbreitets Übel sei, vor allem, weil einige nicht staatliche Subjekte durch die heimliche oder öffentliche Hilfe zu einigen Staaten vorwärtskamen um eigene Netze auf dem Gebiet in mehreren Ländern und Kontinenten aufzubanen. Sie zeigen gleichzeitig bei der Bedrohinung des Weltfriedens und der Sicherheit eine grosse Koordination und Wirksamkeit.

Der Autor hinweist, kraft solcher internationalen Bezeichnung des Terrorismus und der Erfahrung, daß ein Model des Zusammenschutzes von Terrorismus effektiver von einem unabhängigen Modell sei, bzw von dem Modell gegenterroristischen Beschutz eines Landes; ausgewandert auf das Ihalt der Resolution Verteidigungsrates OUN Nm. 1373, von 28 September 2001, die alle Länder auf die Bekämpfung gegen Terrorismus verpflichtet und zwar ohre Rücksicht auf Motiven ihren Träger, auf die Unvermeidlichkeit der Herstellung von einer globalen Basis der Angaben über Terroristen.

Der Autor betrachtet, daß durch Anwendung solcher Basis, deren möglicher Inhalt im Artikel begründet ist, soll die Beschützung von der brutalen Gewalt befördert werden.

Strategische Wendung

Mr Božidar Forca

In den Artikel erörtert der Autor die strategischen Änderungen (allgemeine, nationale Sicherheit, militärische), die er wie strategische Wendungen benenne.

Nach der Analyse über das Interesse und Ziele der Grundsätzen (Prinzipien), den Kräfte und die Weise von strategischen Realisierung wie ihren Teilen dabei, betrachtet sie der Autor in hoch entwickelten Ländern (bzw) und in so genannten kleinen Ländern und daher gibt er für unsere Theorie und Praxis die Empfehlung aus.

Er liegt seine Behauptung auf einem gesamten Niveau über obengenannte strategische Wendung vor und davon werden einige geplant, einige projiziert und andere in Praxis am Anfang 21. Jahrhundert realisiert.

Public Relation der Armee Serbiens durch die Wehrpresse nach dem Putsch im Monat Mai bis zum Jahr 1918

Mr Velimir Ivetić

Im Artikel wurde durch die öffentlichen und privaten Presse die Beziehung zwischen der Armee Serbiens und ihren Angehörigen zur Öffentlichkeit (PR) erklärt, im Zeitabschnitt von 1903 bis 1918, als die Öffentlichkeit ein wichtiger Teil politischer Entscheidung, der Kontrolle von Staatsregierung und der anderen Formen eines demokratischen Lebens gewesen war.

Zur diesen Zeit wurden in Serbien wichtige friedliche und kriegerische Ereignisse und Prozesse vorgekommen, nun besteht ein realer Grund der Armee Serbiens und ihren Angehörigen zur Intensivierung von Public Relation und es war die Verstärkung des Verteidigungsmahtes sowie des staatlichen Wehrwaches. Außer diesen realen Eigenschaften von Public Relation wurde Autor in 6 wichtigsten (3 offizielle und 3 private) von 21 Militär Zeitschriften, die damals zu finden waren, basische Angaben über die Mitteilung in der Öffentlichkeit während Kriegzeiten (1912–1913, und 1914–1918) sowie über die Gliederung und die Körper des Wehrzensur der Presse in Serbien (1915–1918) angegeben.

Нация и государство

Д-р Небойша Чович

На предупреждения разумных воюющим сторонам о том, что после ведомых ими войн они будут сидеть за одним столом и решать те же вопросы – как народы могут рядом друг с другом жить – не откликнулись ни так называемая элита, ни национальные институты, ни избирательное тело. Преимущество разумных все еще нельзя считать обеспеченным. Однако, как это историки напоминают, после проигранных войн люди наконец обращаются к разуму. Разыскивание надежного способа подключения к развитому миру, к которому Сербия и Черногория принадлежат в географическом отношении, но не и в экономическом и политическом, начало осуществляться разумными средствами.

В периоде после пятого октября 2000 года часто и вполне правдиво ставится вопрос о реформах сектора безопасности, включая и вопрос гражданского контроля Войска. На местности, где деятели политики и безопасности вместе работают над решением тяжелых последствий войны, сепаратизма, терроризма и глубоких исторических и актуальных этнических разделений и столкновений, наряду с отрицательным влиянием партийных разниц, имело место, кажется, все растущее понимание того, что подразумевается под реформой сектора безопасности и политикой национальной безопасности. С целью обеспечения более успешного предупреждения и управления конфликтом, необходимо, чтобы все стороны на юге Сербии и в Косове и Метохии прибегли к новому политическому и дипломатическому умению, беспристрастности, изменению способа мышления и деятельности. Все три стороны (сербская, албанская и международная) должны принять решение о таком подходе, проявить его в политической деятельности и выдержать на этом пути. В самом деле реформа сектора безопасности по настоящему началась на юге Сербии в условиях иного отношения к международным силам в Косове и Метохии и иного подхода к решению новых и старых наболевших проблем после агрессии на СР Югославию.

Нация и государство – заглавие книги д-р Небойши Човича, заместителя председателя Правительства Сербии и председателя Координационного центра и Координационного тела правительства СРЮ и Республики Сербии, которая в ближайшем будущем будет выпущена в издании „Либерпресса“. Благодаря любезности автора, нам пре-

доставляется возможность читателей „Военного дела“ познакомиться с частью этой весьма значительной книги до ее выхода в общественность. Девять текстов, публикуемых нами, относятся в первую очередь к проблеме безопасности на юге Сербии и в Косове и Метохии, которыми занимались Координационное тело и Координационный центр, и к возможным способам их решения.

Воинская повинность и альтернативное отбытие срочной военной службы

Канд. наук Миливое Росич, подполковник

Воинская повинность определяется правилами и поступками, относящимися к привлечению военнообязанных к обучению, подготовке и обороне страны.

Систему воинской повинности формируют структуры војска и общественного содружества, которые только как целое обеспечивают ее осуществление. Также воинская повинность как функция является инструментом в тыловој системе обеспечения офицерского и солдатского личного состава, как ресурса для укомплектования воинских частей в мирное и военное время.

Развитие и достройка системы воинской повинности не осуществляются спонтанно и стихийно, но они планируются, направляются и согласуются с потребностями и возможностями страны. В работе рассматривается функционирование системы воинской повинности в нормальных условиях и влияние альтернативного отбытия срочной военной службы на систему в целом.

Две военные революции во второй половине XX века

Д-р Тодор Миркович, полковник в отставке

Две военные революции (ядерная и информационная) имели место в периоде, насчитывающем немного более пятидесяти лет (1945-2000).

Освоение ядерной энергии и ее военное применение представляли собой настоящую революцию в военной (отсутствующей в экономической и общественной) сфере: они оказали сильное влияние на организацию војска и на положения об его употреблении в возможной ядерной войне или войне при использовании или угрозе использования и ядерного оружия. Изменения во взаимоотношениях в мире и (особенно) в геополитических и геостратегических условиях, а также развитие новых военных технологий оттеснили ядерную стратегию, но, они не оттеснили угрозу возможного использования ядерного оружия в изменившихся международных условиях.

Массовое внедрение в вооруженных силах средств военной техники, развитых на основании новых информационных технологий привело к еще одной военной революции в последней четверти XX

века. Изменения во взглядах на войну и способе ведения войны, возникшие под влиянием этих средств и в измененных международных обстоятельствах, реально являются далеко идущими и более крупными, чем изменения имевшие место под влиянием ядерного оружия. Развитие и применение американской стратегии информационной войны, подчеркивается автором, представляет собой существенное изменение по отношению к классической военной мысли XIX и первой половины XX вв. Самое вероятное, что эта стратегия, обозначаемая в военной публицистике и как стратегия на XXI век, будет влиять на оформление военной мысли вообще, но не менее, чем в течение первых десятилетий XXI века.

Международная база данных о террористах

Проф. д-р Милан Миялковски, полковник

В статье указывается на проблему терроризма, как серьезную угрозу современному человечеству, причем подчеркивается, что это зло весьма распространилось, в первую очередь потому, что отдельным негосударственным террористическим субъектам, при секретной или явной поддержке некоторых государств, удалось создать собственные сети на территориях некоторых государств и континентов. Одновременно они проявляют большую координированность и эффективность в угрозе мира во всем мире и безопасности.

Автором, на основе указанного интернационального характера терроризма и факта, свидетельствующего о том, что модель коллективной обороны от терроризма более эффективная, чем автономная модель, т. е. она эффективнее модели противотеррористической обороны одного государства, ссылаясь на содержание Резолюции Совета Безопасности ООН № 1373 от 28 сентября 2001 года, обязывающей все государства бескомпромиссно участвовать в подавлении всех форм терроризма, несмотря на мотивы их носителей, указывается на неминуемость восстановления глобальной базы данных о террористах. Автор считает, что использованием такой базы, возможное содержание которой в статье подробно обосновывается, оборону от такого brutального насилия можно было бы вести гораздо успешнее.

Стратегические повороты

Канд. наук Божидар Форца

Автором в статье рассматриваются изменения в стратегиях (общей, национальных безопасностей, военной), называемых им *стратегическими поворотами*. На основании анализа интересов и целей, принципов и сил, как их элементов, и способа реализации стратегий,

автор рассматривает изменения в них, имевшие место в самых развитых странах и в так называемых малых странах, а также дает рекомендации для нашей теории и практики.

Автором оценивается, что некоторые элементы указанных стратегических поворотов в настоящее время чуть замечаются, некоторые проектируются, а некоторые уже реализуются на практике начала XXI века.

Отношения сербского войска с общественностью посредством военной прессы после майского переворота до 1918 года

Канд. наук Велимир Иветич, полковник

В статье разъясняется отношение сербского войска и его личного состава (действующего и запасного) посредством официальной и частной военной прессы к общественности в периоде с 1903 по 1918 г., когда общественность в Сербии представляла собой значительный элемент принятия политических решений, контроля государственной власти и других форм демократической жизни, а также военной и оборонной политики. В этот период в Сербии имели место важные события мирного и военного характера и процессы, так что основная причина сербского войска и его личного состава интенсифицировать отношения с общественностью заключалась в стремлении усилить оборону и военную мощь государства. Наряду с основными характеристиками отношения к общественности шести самых значительных военных журналов-газет (трех официальных и трех частных) из двадцати одной, сколько их было в этом периоде, автор назвал основные данные об извещении общественности в периоде войн (1912–1913 и 1914–1918) и организации и органах военной цензуры прессы Сербии (1915–1918).

Позив на сарадњу

Повезаност света данас је, можда, највећа у области безбедности. Последица технолошког усавршавања је, поред традиционалних, настајак нових облика угрожавања безбедности који се тичу готово свих земаља света.

Теоријским приступом тумачењу нових извора угрожавања безбедности, у контексту дубине и темпа глобализацијских промена, треба да се створи шири сазнајни оквир за поимање безбедносних феномена у савременом добу, те специфичних проблема рата, ратне вештине и војне науке.

Процес транзиције нашег друштва, унутар тих глобалних тенденција, бременит је бројним историјским и актуелним тешкоћама које захтевају аналитички приступ, спремност на учење и отвореност за разумевање проблема безбедности и одбране демократског друштва. Теоријско разјашњавање токова реформе сектора безбедности доприноси самој реформи и, посредно, стабилизацији и европској интеграцији српско-црногорског друштва.

Позивамо вас да својим текстовима у Војном делу допринесете расветљавању проблема безбедности у свету и региону, а посебно бројне аспекте безбедности и одбране Србије и Црне Горе.

Рукопис, обима до два ауторска табака, доставља се Редакцији у два примерка, одштампан са двоструким проредом на формату А4, и дискета са текстом уређеним у Word-у, с фонтом Times New Roman (ћирилица), величина слова 12. Шеме, табеле, графикони и други прилози треба да буду припремљени за штампу у Word-у или Corel-у.

Рукопис треба да садржи резиме са кључним речима и списак коришћене литературе. Научна апаратура (цитати, напомене, библиографија) треба да садрже:

- за књиге: презиме и име аутора, назив дела, назив издавача и место издавања, годину издања и страницу;
- за часописе: назив часописа, број, годину изласка и страницу почетка чланка.

Уз рукопис аутор треба да достави следеће податке: име, средње слово и презиме, научни степен, односно, академски степен и професионално звање; потпун назив организације у којој је запослен; кућну адресу са бројевима телефона (кућни и на радном месту); број жиро-рачуна и адресу становања.

Рукописи се не враћају. Објављена ауторска дела и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима у Војсци Југославије.

Редакција

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Сашенка Таталовић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Нада Драгишић

Тираж 1.200 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413-00-1203/2001-01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)

Војноиздавачки завод, Балканска 53, 11002 Београд
Телефони: (011) 3612-506 и локал: 23-495
Телефакс: (011) 3612-506

НАРУЦБЕНИЦА

Претплаћујемо се на часописе за 2003. годину:

_____ примерака

1. „Војно дело“

(општевојни теоријски часопис)

Годишња претплата 920,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 051/963 _____

2. „Нови гласник“

(војностручни интервидовски часопис) излази двомесечно.

Годишња претплата 1.200,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 053/963 _____

3. „Војнотехнички гласник“

(стручни и научни часопис ВЈ)

Годишња претплата 750,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 054/963 _____

Број примерака издања које се наручује уписати у наруцбеницу и послати на адресу: ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД, Балканска 53, 11002 Београд.

Поручиоци уплаћују износ претплате на жиро-рачун број **40818-845-0-1445 РЦ СМО Топчидер – за ВИЗ (са позивом на број за сваки часопис)** и шаљу примерак уплатнице уз наруцбеницу.

Купац _____ тел. _____

Место _____ ул. _____ бр. _____

Потпис наручиоца

М. П.

Претплатне цене важе до 31. марта 2003. године.